

SMERNICE
NOVEGA ŽIVLJENJA

Joseph B. B. B.

Gregor Benčič

Dr. K. OZVALD:

Poslanica
SMERNICE
NOVEGA ŽIVLJENJA

V LJUBLJANI 1918

IZDALA „MATICA SLOVENSKA“

Prof. Dr. K. Ozvald

DR. K. OZVALD

ZMERNICE

NOVEGA ŽIVLJENJA

D 58429

S-6143-D-d

10.10.1989

NATISNILA ZVEZNA TISKARNA V LJUBLJANI

Jožef Benčič

Poslanica

vam,

„ki ste seme izkrvavelega naroda“,

so te misli. Tudi nje je izkresalo kresilo gorja — „in carcere et vinculis“, v ječi in sponah. In obliko jim je dala Samota v prijateljskem zatišju, ob najvernejšem in žrtev preobilnem drugovanju moje žene in mojega otroka. Mene bo ta knjiga dolgo spominjala, da sem živel „v letih strahote“.

Za vodilo je tem mislim bila Euckenova beseda, da — je treba vzbuditi želje, očrtati cilje, pripraviti duševno atmosfero, ako se naj dobi prostora za stvarjanje v kar največjem slogu. A pero mi je vodila — ljubezen.

V Breznu, o pričakovanju Vstajenja 1918.

Pisatelj.

Vstajenje.

„Vse je vihar razdjall!“

Povodenj se uteka. Božji svet je še ni videl enake. Na brodu moli iz vodovja blede lice utopljenca — Caput mortuum človeštva. V divjem toku je ta povodenj vrgla iz tečajev človeka, to se pravi delo njegovih rok, ter, o čujte, v temeljih omajala še to, kar mu je od vekomaj danega za praznik in vodilo v vsakdanjosti.

Človek je mrtev. Bog živi, to je na novo oživi in preustvari človeka! Drugače rečeno: odpri mu oči za svetinje človeštva, kakor so: življenje, delo, resnica, ljubezen . . .

In človek bo vstal, secundum scripturas. Njegovo vstajenje je zapisano v knjigi življenja, ki jo doživljajoč beremo in ki uči, da je življenje vrste — vedno večje novo življenje; njega zastoji v bolnem, hirajočem ali umirajočem posamezniku pa so le zagate, iz katerih išče in najde življenska sila, „èlan vitale“ človeštva, izhoda — navzgor! „Vélikega petka je bilo treba za veliko nedeljo; smrti Bogá samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ponižanemu človeku veličastno vstajenje.“ (Iv. Cankar: Nedelja).

Novo življenje se bo moralo do neke meje prilagoditi okoliščinam, kakor mu jih za dolgo-

trajni spomin pušča vojna; a prav tako bo moralo do dobršne mere sebi prikrojiti, to je s svojim udejstvom predružačiti raznolike sipine, ki jih je grozno hudourje naplavilo po bojnih poljanah in — v človeških dušah. To je zakon življenja: dani miljé oblikuje mene, pa tudi jaz proti njemu nimam povsem vezanih rok, marveč mi je moč, ga bolj ali manj razširiti in preobličiti — po zahtevkih svojega življenja. Dejanje bodi geslo, ker nočemo umreti, ker hočemo živeti! Dejanje zahteva krvavi krst človeštva v imenu kulturne ideje, to je tiste ideje, ki ima za jedro — „aktivno oblikovanje tega, kar je.“

In tako stopi danes ali jutri kot najvišje, v imenu človeštva in njegovih smotrov izdano povelje pred nas: „Demobilizacija duš!“ To je problem, čigar uspešna rešitev je pogoj za skorajšnje vstajenje človeštva po strahotah te — upajmo — „poslednje“ sodbe narodov. In Heraklejevih moči bo treba, če nam je do tega, da „svetá odkletev“ uspeje, to je, da se človeštvo očisti vojne psihoze, ki jo je povzročil sirovi miljé vojne in pa iz njegovih močvar se dvigajoči strupeni plini.* Ta razkuževalnica duha so vice,

* Človeka obhajajo mravljinici, ko sliši o vedno novih zajedalcih — duše. A. L. Vischer (Basel) je v svojih „doneskih k psihologiji vojnih ujetnikov“ pred kratkim opozoril na novo bolezen duha, ki se je pojavila po vjetniških taboriščih, vojaških in civilnih. Dobila je značilno ime: bolezen bodičastih žic (Stacheldrahtkrankheit, psychose de fil de fer, barbed wire disease). Nje simptom

ki mora človek skozi nje, ako mu je res do tega, da prej ko prej prispeje v nebeško kraljestvo novega življenja. Tukaj velja neizprosni lbsenov: vse ali nič! Zakaj? „Ne varajte se! V globini instinkta človeške družbe živi in deluje naprej duh vojne, boja, ubijanja in plenitve“. (Balzac). Da, deluje. Toda nikar pred tem duhom odlagati orožja! Treba je namreč vere v človeštvo in njegovo moč, si najti pot navzgor. Tudi ta optimizem ni brez podlage.¹

Po tej katarzi ali očistitvi šele bo semafor življenske modrosti dal znamenje za — „prosto pot!“ In tedaj bo človek zastrmel nad velikim vprašanjem, ki se pojavi samo od sebe: Kdo božji mi pove, kako mi je ubrati smer, da ne izgrešim prelepega cilja, ki ga je Göthe, ta veliki vedec in videc, postavil človeštvu, kakor da je v duhu gledal naš veliki moment? Kako uresničiti to, kar ima v mislih veliki imperativ: „Umri in bodi!“? In pa kaj sploh pomenijo te besede? Kdo mi razjasni skrivnost in pove vse to?

Jaz bi to pred Bogom in svetom največje odgovornosti polno pojasnitev poveril — vzgoji. Kajpada ne vzgoji v običajnem, po kruhoborstvu dišečem pomenu besede. S formulo „pedagog-

je občno propadanje duha, intelektualno in nravno, a vzrok ji je — životarjenje brez konca in kraja za „žicami“, ki tvorijo mejnik med človeško polpreteklostjo in nečloveško sedanostjo. In kdo jim prešteje glave, tem psihopatam?

šolnik' se pač ne da razrešiti problem prenovitve sveta in človeštva. Velik borec na vzgojeslovnem mejdanu prelepo opozarja, da je vzgojitelj vse kaj drugega, nego pa samo učitelj, kakor je tudi umetnik vse kaj drugega kot pa samo virtuoz, dušebrižnik vse kaj drugega kot duhovnik in zdravnik vse kaj drugega kot doktor za nos, kožo, oči... Tukaj bo treba platonskega pojmovanja, ki mu je vzgoja najvažnejši posel v državi z božanskim ciljem: iz človeka narediti človeka, sposobnega za sožitje s svojimi sodržavljeni. „Česa neki bi si mogla država bolj želeli, nego li da se vrednost mož in žena kar najbolj dvigne?“ Tako vprašuje Platon v glavni knjigi grške modrosti, ki nosi čestito ime Država. Saj je človek najdragocenejša dobrina države. In „učni (prosim: danes še samo ‚učni‘) načrt“ po naših šolah bo tudi vzgojnimi zahtevkom moral odstopiti nekaj solnca — za novo življenje.

Vzgoja ni nekaj, kar bi bilo samemu sebi namen, temveč je organ (ne mrtvo orodje!) socialnega življenja v človeških zajednicah, kakor so: rodbina, narod, država, človeštvo..., organ, čegar poslovanje teži po izboljšanju tega, kar je. Vzgoja in življenje se imata takole med seboj: vzgoja kot del ima služiti celoti tega, kar imenujemo življenje, in celokupnost življenja pa njegovih (telesno-duševnih, socialnih, kulturnih, gospodarskih, političnih...) pojavov je srčika

vsemu vzgojnemu prizadevanju. S tega stališča se bo treba lotiti velike prenovitve, ko obmolkne Mars in se zopet jezik razveže Modricam. In zlasti bo treba imeti pred očmi, da se po svojem obsegu nimalo ne krijeta pojma vzgoja in šolska klop. Ob tako filistrskem pojmovanju vzgoje mi je kakor bi gledal kokljo, vso razjarjeno, ker ji zlatopuhi in življenja polni zarod na vseh straneh sili izpod „varnega“ okrilja. Koliko sicer drobnega, a prebogatega in vzgojno prevažnega življenja se odigrava pred šolskim pragom, da ne govorim o zarodu, „ki še rojen ni“. In kaj bi še izgubljal besedo o življenju, kar se ga začenja, ko so se šolske duri zaprle za vedno!

In kako je z delavci, ki jih bo kmalu iskal delodajalec Vzgojitelj na svojem poprišču?

Noverre je zahteval od dobrega baletnega mojstra, da bodi razen plesarstvu več tudi zemljemerstvu, glasbi, pesništvu, slikarstvu in anatomiji. A o vzgoji govoriti, dodaje Jean Paul v predgovoru svoji Levani (ali Vzgojeslovju), se pravi malone o vsem mogočem naenkrat govoriti. Po domače rečeno: vzgojitelju je kakor ribi vode treba veliko strokovnega in tudi nestrokovnega znanja, ker je vzgoja organ življenja, ki je po svojem bistvu — pisano.

Ali veliko je razlike med znanjem, ki samoniklo in samotvorno išče novih vidikov in smeri, pa med znanjem, ki skuša pred vsem uresničiti to, kar so drugi uzrli kot novo, do zdaj ne-

poznano vrednoto. In ta razlika se ne lovi morda za vnanje puhlosti, ampak je zasidrana v jedru obojnega znanja. Pri zidanju monumentalne zgradbe igra inženir in tudi polir važno vlogo, da se doseže smoter. Toda njun, čeprav neizogibni opravek je šele drugovrstnega pomena, je zgolj uresničevanje načrta, ki ni njuna tvorba, ki ga je marveč s svojim duhom in na svojevrsten način zamislil, uzrl arhitekt. Načrt, misel, koncepcija, ideja . . . zgradbe se je „wie geschenkt“, kakor pravi Göthe, vzela od nekod, arhitektovemu geniju „iz dna“.

Isto temeljno razliko očituje vse vzgojno dejstvovanje. „Dovolj je pač, da par modrijanov natančno ve, kaj se mora zgoditi, da ostali potem tako delajo, kakor bi tudi oni vedeli . . .“ (Maeterlinck). Tudi na poprišču vzgoje srečavamo v vseh časih samorastlo stvarjajoče in nova pota kažoče duhove, pa njih ideje uresničujejo ljudi iz prakse. Tvorbe prvih so kakor veliki tekst v knjigi, a podrobno delo drugih kakor notice pod črto, ki ga skušajo doumeti in prenesti v življenje.

Kajpada je cilj prvo! V začetku je bil Logos, duh, ideja in nje čudežna moč, ki jo toli veličastno proslavlja binkoštni evangelij sv. Janeza. Duh je, ki daje življenje. Toda iz podrobnega dela, ki ga ima opravljati izučeni pedagog, praktični šolnik, dušebrižni duhovnik, predavatelj, popularizator znanstva in umetnosti . . . ne gre podcenjevati ali celo v nič devati, ako hočemo, da

beseda postane meso, to je, da se z besedo izražena ideja tudi uresniči.

Ako nam je res mari vzgoje, ki bo novemu življenju *conditio sine qua non*, tedaj je ne smemo prepustiti slučaju in samovolji, tako je rekel čislan tovariš. Zato podpisujem Lehmanovo obtožnico: „Da na naših vseučiliščih lahko postaneš doktor v zgodovini glasbe ali v kitajski literaturi, ne pa tudi v pedagogiki, da imamo profesure za vsake vrste najnižjo panogo jezikoslovja, a ne za vzgojeslovje: to dejstvo mora naš način izobraževanja pred tujim svetom naravnost trajno diskreditirati“.

Tako govori negativna obtožnica sedanjih razmer v nemškem jeziku. V svojem jeziku pa imamo s pozitivnimi besedami zapisano poglavje o — vzgojevanju bodočih vzgojevalcev. Samo da bi ga tudi poznali in uvaževali naši „očetje in sinovi“! V mislih mi je pismo, ki ga oče, sicer skromen ljudskošolski učitelj, toda poln „božjega duha“, piše sinu Ivanu, ki se je na Dunaju začel pripravljati za profesorski poklic. Vzgojevalec ni in ne bodi plačan najemnik, ki avtomatski vtepava tisto bore malo znanja, ta globoka modrost drhti iz sleherne besede očetovega pisma, ampak več, več, vse kaj več — življenje posameznika in zajednice večajoča, človeka kvišku dvigajoča moč, „eden izmed največjih dobrotnikov človeštva“. Eden, ki zanj, ako ni na svojem mestu — „trpi

škodo ves [narod"! Očetovo pismo sinu Ivanu se mi zdi skrivno razodetje, kako naj bodoči pedagog ob „vzorih in bojih“ išče, če hoče res najti samega sebe in — druge.²

Zato pa, ko „Narodni svet“ dovrši svoje, naj stopi na plan „Vzgojni svet“, kajti — „vzgoja mladine zagotavlja in določuje prihodnjost naroda“. (Drtina).³

Ako znamenja ne varajo, se prenovitev sveta in človeštva prične po preizkušenem načelu delitve dela: od naroda do naroda. Kako bujnopestra slika se obeta duhu, ko stopi na plan sleherni izmed narodov, sledeč klicu svojih velikih prorokov, ki mu kakor svetilnik na razburkanem morju s sigurno roko pokažejo, kaj je treba odpraviti in kaj ohraniti, kaj ustvariti ali zopet ustvariti pri prenovitvi samega sebe ter s tem pri prenovitvi sveta in človeštva. Kakor bi se bil naš Prešeren, ta veliki klicar na slovanškem jugu, že pred 75 leti v duhu radoval dne, ko nekoč Zgodovina, operatrica eterna, započne novo dobo človeštva, tako završuje ob prežlahtni novini l. 1844 svojo Zdravico:

Živé naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat' dan,
da, koder solnce hodi,
prepír iz svéta bo pregnan;
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

Vsak genij je kot eden izmed velikih pro-
rokov človeštva tudi — pedagog, kažoč z žaro-
metom svojega duha pot do „daljnih carstev“
tistim, ki pridejo za njim. In iskra Prešernovega
duha, ki se je ob ognju nove vinske kapljice
l. 1844 utrnila na visokem nebu Zdravice, ta
iskra je preletela dvoje pokoljenj in se danes
bliža zemlji, da zažge gorivo, ki ga je pripravil
tretji rod, v vesoljno človeštvo objemajoči zubelj
razpoloženja do — miru in sprave. „Bliža se
čas, ko se bodo parlamenti vseh držav morali
baviti z reformo vzgoje. Tedaj se jim bo posve-
tovati in sklepati o sredstvih in potih, ki zajam-
čujejo vzgojo mladine v smislu sporazuma med
narodi. Vzgoja postane na ta način mednarodna
zadeva in bi kot ena izmed metod za pomiritev
sveta tudi morala postati predmet posvetovanj
na svetovnem kongresu, ki se — upajmo —
kmalu sestane“⁴.

* * *

Čas orjaški reže nove, sočne brazde in —
„kadi se njiva razorana . . .“ Gorje, če nimate
pšenice za seme očiščene od plevela, gorje, če
ne razumete klica! Tedaj bi tudi nad vašo go-
milo prej ali slej „znamenje“ vpilo:

Vse narobe vselej sem napravil
in nazadnje v brezno strmoglavil.

(O. Župančič).

Kaj zahteva veliki čas?

Kadar je treba odgovoriti na to ali ono težje vprašanje, ki se tiče duha, takrat se sodobni znanstveniki radi zateko k psihologiji. Drugačno postopanje se skorajda smatra — contra bonos mores. Psihologija je modernim duhovedam kakor brzobogata gospa, ki drži širom otvorjeno veleposvetovalnico — in psychicis.

Zlasti pedagogika je v najnovejšem času obilno prejela iz rok psihologije, posebe še odkar si je od psihologije izposodila eksperimentalno metodo za proučevanje s v o j i h vprašanj. Eksperimentalni način pedagoškega izsledovanja nas je poleg drugih stvari opozoril na celo vrsto vzgojnih vprašanj, ki jih prej nismo poznali. V tem oziru je treba n. pr. omeniti temeljni spoznanek, da pedagogika skušaj vse svoje probleme razrešiti s stališča gojenčevega.

Pa tudi eksperiment ne more delati čudežev na poprišču vzgojeslovnega izsledovanja. „Čeprav moramo priznati uspehe, ki jih ta veda ima že pokazati in ki jih upravičeno še pričakujemo od nje, se vendar iz načelnih razlogov lahko reče, da ne bo popolnoma predrugačila vzgoje in pouka“. (Messer).⁵

Območje eksperimenta preneha tam, kjer

vzgojevalec stopi pred vprašanja, ki niso več vprašanja o telesnih in duševnih činjenicah. In v prvi vrsti je temu tako pri postavljanju vzgojevalnih ciljev, pri izbiranju vzgojnih idealov.

Vzgojni cilji! To je tisto, kar bi vzgojevalec hotel doseči ob svojem prizadevanju, da iz mladega bitja napravi človeka, celega človeka. Samo da razmaknemo program tudi ven čez šolsko klop! Važnejše od tujega vzgojevanja je namreč s a m o v z g o j e v a n j e* v zrelejših letih, ki vzgojevalec nanj pripravljaj svojega gojenca. „Kadar prestopi v življenje, tedaj je prišel čas, ko gojenec sam vzêmi svojo vzgojo v roke, da dokonča, kar je vzgojevalcu bilo mogoče le začeti.“ (Elsenhans).⁶ Platon trdi v svoji Državi, ki je neizčrpljiva zakladnica za pedagoga v najširjem pomenu besede, tole: „Samo nadarjenim možem, ki sta jih sezorila vzgoja in pa leta, lahko poveriš državo.“ (6. pogl.). In podobno razlikuje Rousseau troje vzgojevalnih činiteljev: gojenčevo naravo, ljudi in pa stvari. „Notranji razvoj naših zmožnosti in organov je vzgoja narave; način, kako nas učijo rabiti te razvite zmožnosti in organe, je vzgoja ljudi; in pridobivanje lastnega izkustva ob predmetih, ki učinkujejo na te, je vzgoja stvari.“ (Émile, I., 1.).

* Prelep kažipot po tej pokrajini je Försterjeva knjiga: *Erziehung und Selbsterziehung. Hauptgesichtspunkte für Eltern und Lehrer, Seelsorger und Jugendpfleger.* 1917.

Toda kdo neki nam odgovori na vprašanje, kaj bodi vzgojni cilj, kaj zahtevaj kulturni politik od vzgoje, da bi s kar največjim uspehom služila doraščajočemu gojencu, njegovi rodbini, družbi, državi, človeštvu . . . ? Mar nam psihologija razjasni to skrivnost? Ne, psihologija tega ne zmore. Psihologija nastopi v danem slučaju še le tedaj, ko si je ta in ta že zbral ta ali oni cilj, psihologija je lahko potem kažipot, kako doseči že postavljeni cilj, kakor tudi recimo vestni zgodovinar tudi pove, kaj je pravzaprav bilo, in ne, kaj še vse bo. Vprašanje po cilju je vprašanje: kaj bi imelo biti? Torej vprašanje o neki normi, o nečem, na kar psihologija ne more odgovoriti, če se hoče izogniti zmoti psihologizma, ki bi iz nje rad napravil zadnji temelj filozofije in sleherne vede. „Psihologiji se mora za vsa vprašanja in na vseh toriščih praktičnega dejstvovanja, kjer ima človek opravka s človekom, priznati neke vrste ravnajoč, ne pa normirajoč vpliv“. (Ruttmann).⁷ Svetovati od slučaja do slučaja, ne pa narekovati, to je njen kajpada uvaževanja vredni delokrog. Pri postavljanju tega ali onega cilja pa se mora v račun vzeti še cela vrsta nepsihologičnih kulturnih činiteljev.

In sploh gre posameznim vedam, ne samo psihologiji, pri odbiranju raznih ciljev v življenju le posvetovalen glas; odločujoče besede tukaj nima logika razuma, temveč — logika srca, *logique* ali *ordre du coeur*, kakor jo imenuje

Pascal. „Tudi znanstvo začenja spoznavati, da najpopolnejša tkanina njegova ne more biti volji nič drugega, kot je popotniku izboren zemljevid: tukaj se vzdiga gorovje, tam je reka, mesto, morje; če se obrnem na desno, pridem semkaj, na levo tjakaj; to je krajša pot, tam je bolj ravna; tukaj obilnost, tam gorski zrak; tukaj ledina, tam civilizacija. Toda katera steza mi je zaukazana, kam me vleče srce, kam dolžnost, tega mi zemljevid ni vstanu povedati. Znanstvo meri in tehta, opisuje in razlaga, toda ne ocenjuje ali pa ocenjuje samo ob merilu konvencionalnih postav. Brez ocenjevanja in izbiranja pa ni cilja; in ker vse pametno ravnanje stremi po tem ali onem cilju in polu, sledi iz tega, da o vsem človeškem dogajanju odločuje — srce“.

(Rathenau)⁸.

Odgovor na vprašanje o vzgojnih ciljih je marveč stvar filozofske pedagogike in ima čisto samosvojo zakonitost, ki nujno izvira iz pojma „cilj“. Ker pa filozofija nikoli ne stoji osamljena v duhovnem življenju narodov, zato imamo „pot pravo“ v deželo vzgojnih ciljev iskati ob kompasu našega svetovnega in življenjskega naziranja.⁹ Zato je vprašanje o vzgojnih ciljih v svojem jedru istovetno s tistim vprašanjem, ki je v nekem smislu os vsega filozofiranja, z vprašanjem: kaj je — in kaj ni* — človek in pa

*Tudi negativno izločevanje neprimerne je upravičen pripomoček pri iskanju vzgojnih ciljev in vzorov.

kakšno mesto zavzema v vesoljstvu? Je li homo novus, ki se je dvignil gori k samemu sebi? Ali je pa „pregnani kralj“, ki je padel k samemu sebi?¹⁰ Ali kaj je človek v svoji celoti?

Na to vprašanje pa bi odgovoril z Euckenom, da človek ni samo kozmičen drobec, košček svetovnega mehanizma, temveč da je — pravir novega življenja. „Vzgoja ga torej ne sme samo izobraževati za spretnega delavca v veliki tovarni kulture, ampak mora v prvi vrsti ta vir življenja osvoboditi vseh zaprek in ga spraviti v poln tek“. (Eucken).¹¹ V vzgoji in pouku naj se vpoštevajo problemi celega človeka! V tem duhu skušajmo umeti besede: „Umri in bodi!“ Buditi in voditi, ne samo v mladih vrstah, temveč širom vseh poklicev, to bodi cilj novi vzgoji — „le na ta način bo mogoče, da se izpolnijo nade, ki jih po sovraštvu in sili raztrgano človeštvo danes stavi v bodoče vzgojno delo“. (Förster).¹²

Po naše pa se mi vsa vzgojna problematika v petem letu svetovne vojne zdi prelepo formulirana s troedino celoto:

„Pridnih rok — bistrih glav —
usmiljenih src!“

Z vso odločnostjo pa je treba pobijati mnenje, da bi že samo zanikanje in kritikovanje, brez pozitivnih nasvetov, vsebovalo tvornih sil. Zgolj zanikanje ni „volja do moči“, temveč — neprosto voljen — izraz svoje nemoči in strupena slana za vsake vrste pravo prizadevanje!

To bi imeli uvaževati vsi tisti, ki jim je tako ali tako poverjena skrb „za narodov blagor“. V tem vinogradu je veliko „delavcev“ in tako malo — delavcev! Ko bi poslušali ter šli in uvaževali, kar jim govori dr. Šipelj, ki je s tankosluhim ušesom ujel daljni zvok časa, ki prihaja bliže in bliže: „... Vsi delujejo za narod. Uspeha tega svojega delovanja pa nikdar nikdo ne pretehtava in naroda je vedno manj, in kar ga je, je vedno bolj piškav... Imam deset otrok. Sami ob sebi niso otroci nikaka zasluga. Ali resno se trudim, da jih vzredim in vzgojim v zdrave, delavne, poštene ljudi. Če bo božja volja — pomislite — deset dobro vzgojenih in sposobnih ljudi bom dal narodu! Koliko pridnih rok, bistrih glav, usmiljenih src! Poglavitno je vendar, kaj ne? — kakšni da so ljudje, ki tvorijo narod; da so v korist človeštvu in ne mu v breme!...“ (Milčinski)¹³.

Delavnik in praznik življenja.

Ali je človeška buja — homo faber, "otrok sveta", to je nekdo, ki izumeva, izdeluje in rabi vsakovrstno orodje pa različne stroje, kakor tudi Bergson? Ali pa je marveč — homo sapiens, "otrok juči" avtorič kulture in bogoskatej, kakor je učil stari vek in pozneje Cerkev?

No, v antiteti homo faber — homo sapiens ni popolnoma nasprotno, nenujemo stovok, če se dajo

PRIDNIH ROK!

relativno v tak tesen jopit. Toliko pa smemo reči, da se v tej antiteti najva dvoje značilnih strani človeka, kar je človek brez dvoma — živo bitje. To, kar pravi, človek je eno in drugo: homo faber in homo sapiens. Če pa iščemo v človeku kakšno obliko resnice o živem bitju človeku, kaj bi. mogoče smeli več smisla vprašanje: ali človek živi v svobodo spoznanja in delovanja ali pa marveč spoznava in deluje v svobodo življenja?

Zavijanje, ki je v svojem jedru razvoj, razvijanje, rast, življenje, ta jeležja, prevoriti, obla-

3. Lipo prikazan avtorizemal vste — homo sapiens — in — človeka, v kateri strmp po bogopodobnosti in — človeka ustvaril Piere klesci Michelangelo v — Učen — Cerkev. Knjigi o življenju (1916, str. 10).

Delavnik in praznik življenja.

Ali je človeško bitje — homo faber, „otrok sveta“, to je nekdo, ki izumeva, izdeluje in rabi vsakovrstno orodje pa različne stroje, kakor trdi Bergson? Ali pa je marveč — homo sapiens, „otrok luči“, tvorec kulture in bogoskatelej,* kakor je učil stari vek in pozneje Cerkev?

No, v antitezi homo faber — homo sapiens ni popolne disjunkcije. Bitje, ki ga imenujemo človek, očituje preveč koncev, da bi se dalo stlačiti v tak tesen jopič. Toliko pa smemo reči, da se v tej antitezi javlja dvoje značilnih strani tega, kar je človek brez dvoma — živo bitje. To se pravi, človek je eno in drugo: homo faber in homo sapiens. Če pa iščemo v disjunktivni obliki resnice o živem bitju človeku, tedaj bi utegnilo imeti več smisla vprašanje: ali človek živi v svrhu spoznanja in delovanja ali pa marveč spoznava in deluje v svrhu življenja?

Življenje, ki je v svojem jedru razvoj, razmah, rast, življenje, ta „težnja, pretvoriti, obli-

* Lepo prikazan reprezentant vrste „homo sapiens“, to je človeka, v kolikor stremi po bogopodobnosti, je svoj čudoviti umotvor Pietà klešoči Michelangelo — v Ušeničnikovi „Knjigi o življenju“ (1916, str. 130).

kovati, dà — premagati in si pripojiti gradivo“, je pravi *raison d'être* bistvu orodja in — razuma: oboje, razum in orodje ima svoje korenike v življenju ter stoji v službi življenja.¹⁴ Kaj bi razum in orodje neživim rečem, kamnu na cesti, mrtvecu v grobu? Velika vprašanja hrane, obrambe, boja s narodo . . . , ki jih rešujeta razum in udeleženje roka, se tičejo le živih bitij.

Orodje v majhnem in vsa nanj se opirajoča tehnična civilizacija (industrijalizem) v velikem ni razširitev življenske dejavnosti ali „neposredno nadaljevanje“ organe ustvarjajočega procesa, kakor je mislil Spencer; orodje je marveč izraz in priznanje vitalnega nedostatka, le nadomestilo za ta ali oni ud (organ) živega bitja ter „po svoji naravi nastopa in ‚se izplača‘ le tam, kjer življenska moč ne more več ustvariti novega organa“, to se pravi, kjer se ta ali ona vrsta živih bitij, n. pr. človek, ne razvija več dalje. Orodje tvoreči razum, to je sposobnost, ubrati pravo pot v takih položajih, ko se pojavijo novi zahtevki in pogoji življenja, stopi šele tamkaj na plan, kjer so organi (roka, oko, uho . . .) preslabi, poslovati po intencijah življenja. Takrat postane človek bolj ali manj iznajdljivi Odisej — *πολύμητις*. „Prvotni smoter mišljenja je edinole dejstvovanje. V kalupu dejanja je tvorjen naš intelekt. Umovanje je luksus, dejstvovanje je potreba.“ (Bergson).¹⁵ Intelekt je sposobnost, tvoriti in rabiti anorgansko, to je umetno orodje. Glavno

načelo intelekta, njegov čudotvorni prstan je — smoter. „Bistveni posel intelekta je v tem, da v kateremkoli položaju najdeš sredstvo, kako se izmotati iz neprilike“. (Bergson).¹⁶ Roka n. pr. se bistveno in ne samo po komplikaciji svojega ustroja razlikuje od tega ali onega orodja: noža, sekire, kladiva.

Torišče razuma in vdinjanih mu rok je torej — neživa materija, kjer intelekt išče medsebojnosti snovnih sestavin ter odkriva skrivnosti fizikalnih pojavov, da jih potem roka ali stroj ali oboje porabi v dobrobit življenja, to je: umujočega človeka. In le v tem neživem svetu velja izrek, da ga — ni svetovalca in mojstra nad nujno potrebo.

Ali, kdo bi oporekal, človek je tudi poprišče, kjer se javljajo povsem drugačne reči, nego je vse to, kar se da mehanizirati. V njegovem bitju imamo zabeležiti še bogat preostanek, nekaj, kar ne služi vsakdanjim potrebam, ki jim je smoter ohranitev posameznika in vrste, nekaj, kar ni „delavni dan“, ampak „praznik“ življenja: duh, kultura, religija... Z drugimi besedami, so vrednote, ki jim gre mesto nad življenjem in ki za nje ni previsoka cena — žrtvovati življenje. Vsi „čudaki“ od Sokrata in Diogena pa do sv. Frančiška Asiškega in modernih herojev v boju zoper razbrzdano uživanje so verna priča, da izgubiti „življenje“ se pravi — najti življenje. Tudi hoja „življenju nasprot“ ima

svoj idejni temelj, svojo aksiomatiko. Oboje, delavnik in praznik življenja, pa stoji v teje medsebojnosti: človek je — in bodi — homo faber „v kolikor se s pomočjo tega, kar mu opravijo bolj podrejene in navsezadnje tudi sile prirode, razbremenijo plemenitejše sile. To pa v pravkar označenih mejah: dotlej, dokler orodje služi življenju in večjemu življenju“. (Scheler).¹⁷ Umetniški izraz tej zakonitosti življenja pa je ta-le prelestna slika iz večnolepe Župančičeve Dume:

Roke so stregle stroju ves dan,
ali zvečer je zablislilo čelo to sajavo,
in oko je krožilo po svetlih pokrajinah,
sanjalo smele sanje bodočnosti,
spremljalo silne kretnje govornika
in verovalo za rod, ki še rojen ni . . .

Pridnih rok zahteva življenje od posameznika, rodbine, naroda, človeštva . . . kot prvi tribut na poti do višje stopnje življenja. Ta tribut pametno urediti, to je, svojo moč umno porabiti ter s tem življenje povečati, širom in zlasti navzgor, je prvi in brezpogojni zahtevk modre življenske politike.

Veruj váse!

Stržen moderne civilizacije tvori dejanje človeka in pa volja, ki ga goni. Volja in dejanje posameznika, to je kapital, ki večji pedagog lahko z njim prigospodari največjo dobrobit naroda, in vzvod obenem, da ob njem visoko dvigne kulturni nivó človeštva. Vse to pa seveda le tedaj, če dobro pozna in točno vpošteva bistveni ustroj tiste medsebojnosti, ki ji pravimo volja in dejanje.

Kdor hoče to ali ono, ta hoče da bodi nekaj, kar še ni, da se uresniči kak stvarni stan. Če pravim: „hočem si kupiti klobuk“, tedaj je pomen teh besed: „hočem, da klobuk, ki se nahaja v tej ali oni trgovini, postane na pravi način moja last. Prvotni cilj mojega hotenja je torej hotenje stvarnega stanu, ki mu kar naravnost sledi uresničujoče dejanje, n. pr. pot h klobučarju. Morilec je hotel ubiti, ne pa zamahniti s sekiro.*

Stvarni stan, ki bi se naj uresničil, pa je lahko v danem, kajpada docela drugačnem slu-

* Na enotni aspekt hotenja in dejanja prepričevalno opozarja M. Scheler v svojem obširnem in temeljitem delu „Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik“. I. (1913), II. (1916). — Gl. I., str. 124 in sl., II., str. 238 in sl.

čaju tudi dejanje samo. „Tako najdemo tip trgovca, ki hoče biti ‚bogat‘, ter zato kupčuje in služi denar; pa tudi pravi ‚kapitalistični‘ tip, ki hoče ‚kupčije delati‘ in denar zaslužiti, ter pri tem ‚postane‘ bogat“. (Scheler).¹⁸

Največje važnosti za uspeh je moč hotenja. „Čim primitivnejši je človek, tembolj veruje, da mu je mogoče vse doseči s samim hotenjem: od obvladanja vremena pa do zlatotvorstva in vsakovrstnih ‚čarovnij‘“. * (Scheler).¹⁹ Česa vsega se ne zahoče otroku! In mladeniško hotenje, to prekipevajočo čašo opojnosti, je grandiozno vpodobil mojster Prešeren: kakor skale stresujoči slap, ki pa mu nekaj metrov niže voda žubori najkrotkejšo melodijo tje čez travnato ravan: „tak se zažene, se pozneje ustavi“ mladenič — posameznik in (politična, verska, socialna . . .) zajednica v svoji mladeniški, neboborni dobi. Na mesto fanatizma volje stopa bolj in bolj — kompromis; to je plod izkustva, ki polagoma človeka „izmodri“. Izkustvo „je pred vsem šola preudarne ‚rezignacije‘ na prvotne cilje hotenja, ne pa pozitiven vir, ki bi se cilji iz njega rodili“. (Scheler).²⁰

* Kdo bi se ne spomnil klasične bahavosti Sofra čarovnika pred mladim kalifom, ki išče — čašo nesmrtnosti:

Mnogo more veda res zdravniška —
vse premore veda čarovniška,
alkimija, sveta veda naša! (A. Aškerc).

A najpomembnejša lastnost hotenja, prijemališče v njem delujočih sil, je zavest, ki mi v danem slučaju pravi: to s svojim dejanjem premoreš in tega ne zmoreš. Ta zavest pa nima intelektualnega jedra in svoje razsodnosti ne črpa morda iz spomina, češ, ker mi je to in to že prej enkrat ali večkrat uspelo, se nadejam in pričakujem, da mi uspeje tudi sedaj. Saj jo včasih občutiš pred čisto novimi nalogami in zahtevki življenja. Iz danega položaja samonikla zavest 'to in to zmorem' je vse kaj drugega, nego pa 'vem (iz izkustva), da to in to zmorem'. Ta zavest je svojevrstna stran hotenja, ki te vsakokrat neposredno pouči o moči ali nemoči tvojega hotenja. „Ker imaš neposredno zavest, da premoreš to in to, zato pričakuješ, da boš v danem slučaju to storil“. (Scheler).²¹ Ta zavest je rodna mati vere in moči in — last not least — pristinega veselja do življenja. To je pač vse kaj drugega, nego pa tisto moči dušeče in človeka ponižujoče stanje, „ko ob enem tudi nočeš tega, kar hočeš, in zajedno tudi hočeš to, česar nočeš“, kakor izborno pravi fanatik hotenja Macchiavelli.

Ta zavest lastne moči ali nemoči nosi na sebi pečat svoje samostojnosti, svojevrstnosti in samoniklosti — tisti občutek globokega in žlahtnega zadovoljstva, ugodja, veselja, ki je veren spremljevalec doživljajev: tej nalogi sem kos, to lahko izvršim, to ni nad mojo moč, pojde! in kar

je podobnega. To ni tisto zadovoljstvo, veselje, ugodje, ki ga tu ali tam pričakujem od uresničene-
nega stvarnega stanu ali pa od uresničujočega
dejanja. Kdor n. pr. stremi po bogastvu in gospo-
darski moči, temu prvotni cilj ni ne užitek, ki ga
donaša bogastvo, in tudi ne veselje do pridob-
ivanja samega. „Ampak glavni nagib je brez
dvoma v tem, si pridobiti zavest tiste gospo-
darske možnosti in moči (možnost gospodovati,
oblikovati, urejati, obvladovati trg), ki jo doživlja tr-
govec ali veleindustrijalec vpričo svojega imetka.“
(Scheler).²²

To je polje, ki bi ga morala skrbno obdelovati
praktika, to je nauk o zakonitosti tiste moči
— in nemoči —, ki je izvršujoči organ vsega
hotenja: kako se ta moč vzbudi, kako poteka,
kaj jo dvigne in kaj zniža, kaj docela ubije.²³
Zato pa pedagog samostojno vzgajaj in dvigaj
zavest moči! *Ménager les amours propres* —
gojiti in pametno uporabljati čut zaupanja vase!
„To znam tudi jaz!“, tako naj bi stalo že na
naslovnem listu ljudskošolske začetnice ter vabilo
k — posnemanju in nadaljevanju. Tako svetuje
daleko- in globokovidni pedagog. „V tem ali
onem človeku večkrat dremlje mnogo sil, ki se
le zato ne realizirajo, ker se prav ne zaveda
tega, kaj zmore, ker mu ne pride v zavest moč
lastne volje“. (Scheler).²⁴ Koliko je plašljivcev,
ki tej ali drugi stvari samo radi tega niso kos,
ker se ji, rekel bi, ne upajo biti kos! Takim

velja sodba: „Strašen je trenutek dvoma, neusmiljeno povračilo za ure ponosa in veselja. V tistem trenutku umetnik ni več umetnik. Kdor dvomi o svoji moči, ni več močan, kdor dvomi o svoji veri, ni več veren“. (Iv. Cankar: Bela krizantema). Bolj vsednjo rjuho je tej globoki modrosti za vse žive ogrnil Eucken, ta veliki oznanjevalec življenja, trdeč, da lastna lenoba in cincavost dela človeka majhnega in onemoglega.

Zavest moči je kakor preljuba domorodna zemlja, ki pa si iz nje ne črpa življenskih sil le posamezni Antej, ampak tudi velike človeške zajednice. Le čujmo! „V obče lahko velja za pravilo, potrjeno od življenja in zgodovine, da ta ali ona doba, deloma ali vseskozi, tembolj veruje v nesrečo in temno usodo, čimbolj je neodločna, nemožata, lena, nebogljen, dremava in svežemu življenju odmrta, kakor bi na ta način hotela zavrniti krivdo svoje tajnočutene nezmožnosti; ali čim silnejša je bila ta ali ona doba, posamič ali v celoti, tem trdneje je verovala v pretežno moč krepkih ljudi in je bila tega mnenja, da neomajni volji nič ni nedosegljivo“. (Macchiavelli).

* Eden izmed naših velikih daje mlademu naraščaju — kajpada le, v kolikor je Klepčevega pokolenja — tole dragoceno navodilo:

„Ne bodi malodušen v mladosti in ne misli na kratkost življenja ter ne delaj samo od dneva!

Snuj marveč načrte na široki podlagi, kot bi živel tisoč let!

Kar si velikega zasnoval in Tebi ni bilo mogoče končati, bodo nadaljevali drugi, četudi mogoče v drugačni obliki.

Tvoje življensko delo bode tako zapisano v sveto knjigo dela za narod in človeštvo, ne samo v tvoj dnevni račun“. (Fr. Tratnik).

Ni vsak za vse.

1. Ekonomija življenskih sil.

Po vojni bo treba varčevati ne samo z denarjem, ampak tudi s človeško močjo. Z neizprosno odločnostjo stopa pred nas Ostwaldov energetski imperativ: „Ne trati energije, temveč rabi jo!“ — vsepovsodi, pri strojih in osobito pri delu svojih rok in svojega duha. Umni gospodar v malem in velikem bo moral tudi o telesnih, duševnih in moralnih močeh, ki jih vsebuje posameznik, natančno voditi račune. A temelj tej ekonomiji človeka bo moral biti kar se da zanesljiv proračun o močeh, ki so na razpolago — ob biologičnih, psihologičnih in gospodarskih kriterijih človeškega dela.*

Ob tej strani velike prnovitve Evropa lahko vzame za izhodišče izkustvo novega sveta: tisto

* Določevati telesno, duševno in moralno moč našega naroda, bi se reklo pisati zgodbo o Petru Klepcu, ki je od Boga prejel toliko moč, da je izruval staro tepko s korenino vred, „kakor da bi ne bila mogočna tepka, temveč bilka v travi“, ki pa mu njegova moč ni nosila kdo ve kakega blagoslova. Zakaj ne, to nam deloma pove Zalokarjeva knjižica „O ljudskem zdravju“ (1918). Ostali del odgovora na to prevažno, eksistenčno vprašanje našega naroda pa bi naj bilo pričujoče poglavje s svojimi mislimi, da — ni vsak za vse.

mlado gibanje v severni Ameriki — imenujejo ga „obratovanje, ki sloni na znanstvenih načelih“ (scientific management) — ki mu je začetnik inženir Taylor²⁵ in ki je „rezultat tridesetletnega znanstvenega izsledovanja in sistematičnega preizkuševanja na živem predmetu v trajni zvezi z industrijo“. (XII).*

Taylorjev sistem je nekako „budgetiranje človeške moči“, ki kaže pot, kako se ta moč da zlasti pri delu v skupinah kar najskrbneje porabi ter vrediti medsebojnost uspeha in pa porabljenih sredstev. „Taylorjev sistem je, kratko povedano, znanstveni študij vsakega posameznega opravka, slehernega prijema, sleherne še tako neznatne kretnje; ta sistem je tvoritev navodil za metode in orodje, ki te njih poraba poplača s tem, da izgubiš kar najmanj moči in časa, je vzgojevanje delavcev za porabo novih metod, da se njih moč docela izkoristi, ne da bi se delavci preutrudili“. (XII). S tem pa je ob enem rečeno dvoje: 1. Mora se točno, to je z znanstvenimi pripomočki ugotoviti in pri delu upoštevati „osebni koeficient“ posameznega delavca, to je tisti, samo za posameznika značilni način dejstvovanja, ki kvalitativno in kvantitativno soodločuje uspeh. Saj vemo že iz vsakdanjega življenja, da A n. pr. hitreje in točneje opazi to ali ono izprembo pred seboj ter tudi hitreje

* Študijo o Taylorjevem sistemu je napisal Merjovc („Slovenec“ 1918, št. 207, 208, 210, 214).

in pravilneje na njo reagira s kako kretnjo, nego B. — 2. Predstojnik ima vlogo strogega nadzornika zamenjati z vlogo dobrohotnega učitelja in voditelja svojih delavcev. Polovico odgovornosti za uspeh nosi on. Njegova dolžnost je: delo pripraviti in primerno porazdeliti, a nato proizvajajočemu delavcu, sam ali pa po izvežbanih namestnikih, stopiti ob stran, mu pomagati s svojim nasvetom ter ga vzpodbujati.

Ob živih zgledih — pred teboj opravlja svoje delo prekladalec težkih železnih drogov, zidar, prebiralke jeklenih kroglic za biciklje . . . — ponažuruje Taylor, da uspeh določujejo sledeči činitelji: 1. Na mesto osebne sodbe delavčeve ima stopiti znanstvo. — 2. Delavce je treba sistematski izbirati in izobraževati, ko si prej vsakega posebej preštudiral glede njegove sposobnosti, ga teoretično in praktično izšolal, ž njim — rekel bi — eksperimentiral. — 3. Voditelj in delavec se morata drug na drugega opirati ter skupno delovati, to se pravi, svoj opravke vršiti zajedno in v skladu z ugotovljenimi znanstvenimi zakoni, ne pa tako, da bi se reševanje nastajajočih vprašanj prepuščalo posameznemu delavcu. — Ako ta nova načela stopijo na mesto dosedanjih individualnih prizadevkov vsakega delavca, tedaj si obe stranki skoraj enakomerno porazdelita vsakdanje delo. Vodstvo vrši tisti del opravka, ki je zanj najbolj sposobno, delavec pa prevzame ostali del. (121).

Res da je ta godba, ki prihaja iz Amerike, ubrana na hreščečo struno „business“ (dobiček) in večkrat precej glasno zazvene akordi „time is money“ (čas je denar), vendar pa sem tega mnenja, da bi se temeljna načela Taylorjevih misli dala „v primerni obliki“ porabiti tudi v našem, evropskem življenju: na kmetiji,* v delavnici in tovarni, v trgovini in tudi na poprišču „učenih“ poklicev. Vse to pa tudi tedaj, če ne sprejmemo banavzične enačbe: življenje = pridobivanje.

Kdor dobro misli z evropskim človeštvom, ta mora priznati, da je sodba, ki jo je v. Stein

* Ob dejstvu, da demon industrijalizma vedno bolj trga pridne roke od pluga in jih zaslužnjuje stroju, se moramo vprašati, ali razvoj poljedelstva, ki je temelj bitju in žitju človeka, ni istoveten z vprašanjem o človeku delavcu, to je, o količnosti in kakovosti njegovih moči. In so znamenja, da je temu tako. Da se odstrani preteče zlo, bo moral znanstvenemu raziskavanju zemlje in vanjo vsajenih rastlin kot vsaj enakovreden faktor stopiti ob stran — študij delavca, to se pravi: točno proučevanje poslov, ki jih opravlja delavec na polju, vrtu, v vinogradu . . . s tem namenom, da bi se gospodarsko življenje kar najbolj prilagodilo delavčevi duševnosti, to je načinu njegovega zaznavanja, pažnje, pomnjenja, hotenja, dostopnosti napram tujim vplivom . . . Menda se pokaže tudi tukaj, da tradicija in svojeglavost nista najboljša svetovalca in da se, kajpada le na pravi način, isti uspeh ko danes lahko doseže z manjšimi močmi ali pa z istimi močmi ko danes — več. Skušajmo si tudi mi pot do zakladov ledine krčiti ne samo z oralom, ampak tudi z uma svitlim mečem! (Gl. Münsterberg, Grundzüge der Psychotechnik, 1914, poglavje „Landwirtschaft“).

zapisal l. 1810, danes bolj času primerna, nego takrat, ko jo je neizmerna bol po katastrofi pri Jeni iztisnila iz velike duše, modri izrek, da — ni dovolj, voditi mnenje sedanjega rodu, važnejše je razvijati moči bodočega pokolenja. V njem je zarodek boljše bodočnosti, sedanjemu rodu pa je bojni volkodlak izpil sokove življenja. Na te, ki pridejo za nami, moramo nasloviti Nietzschejevo sporočilo: „Nicht nur fort sollst du dich bilden, sondern hinauf!“ Ker pa je glavni merilec človekove moči, in s tem nekak narodni dinamometer, posameznikov poklic, kjer se najbolj pokaže, kako smo veliki in majhni, zato bomo po vojni stali pred tem-le vzgojnim vprašanjem prve vrste: kako našim mladim stopiti ob stran pri izbiranju poklica, da pride — „pravi človek na pravo mesto“?

2. Mati dobrega sveta.

Kam? V obrt, trgovino? Kolar, mesar, krojač, šivilja, tesar, brivec . . . ? — In ti, ki pojdeš študirat! Kam? V gimnazijo, realko, učiteljišče . . . ? — In ti, prijatelj z maturo! Kam? K železnici, v jus, zgodovino, matematiko, slavistiko, bogoslovje, stavbarstvo, na akademijo, k vojakom . . . ? Življenska vprašanja, ki jim večinoma odgovor narekuje žep, družabni položaj, moda ali pa slučaj, da ne rečem gumbi na suknji, in ki jim tolikokrat sledi — razočaranje v obliki prepoznega spoznanja.

Tudi temu zlu je Amerika prva skušala najti „koren lečen“. Težka vrata, ki vodijo donj, je že napol odpral — znanstveni ključ. V Bostonu je l. 1908 prof. Frank Parsons, „ki je dobro poznaval malone vse vrste poklicev ter imel pogled v industrijalno statistiko in pa v možnosti nadaljnje izobrazbe“, otvoril prvo „svetovalnico v zadevah poklica“ (vocational guidance bureau), ki so ji kmalu sledile druge po večjih mestih severne Amerike.²⁶ Te svetovalnice imajo glavno korenino v dejstvu, da različni poklici in razne vrste šol zahtevajo vsak drugačnih telesnih in posebe še duševnih sposobnosti. In z druge strani nas razne vede pa vsakdanja praksa vedno glasneje opozarjajo, v kako neverjetni meri se posameznik od posameznika razlikuje s troje strani: a) telesno (po podedovanem temelju, starosti, spolu), b) po krajevnih razmerah (pokrajini, hrani, podnebjju, okolščinah), c) duševno: pažnja, hotenje, vztrajnost, podjetnost, predstavljanje . . . očituje kar neverjetnih odtenkov od Petra do Pavla. In ker je sleherno „delo“ živega človeka v svojem jedru duševno delo, čeprav ob tej besedi nehote najprej mislimo na „znoj“, se ne smemo čuditi, da je glavno besedo v teh svetovalnicah dobila — psihologija.

S psihologijo je dobil moderni človek v boju življenja novega zaveznika. Sile tega zaveznika rastejo od dne do dne umujočemu človeku v prid. Treba samo, da si ogledaš bujno pestrost

teh sil in pa njih dinamiko, recimo v zborniku „Glavni izsledki moderne psihologije“²⁷, ako bi hotel izvedeti, iz kakega razloga postaja psihologija vedno bolj odločujoč činitelj na poprišču civilizacije in kulture, skoraj bi dejal, nekakšen orakelj n. pr. za vzgojeslovje, zdravilstvo, pravosodstvo, gospodarstvo. Predmet moderni psihologiji tvori kratkomalo vse, v čemer se javlja človeški duh, nič človeškega ji ni tuje. V prošlem stoletju se je ločila od svoje majke filozofije in tvori sedaj nekak most med duhovnimi (ali kulturnimi) in pa prirodnimi vedami. Prve ji dajejo bogatega gradiva v proučevanje, od slednjih pa ima glavni inventarij svojih metod za raziskovanje tega gradiva.²⁸

Nje mlada moč je krepko razmahnila svoja krila, prav po mladinski jedva čakajoč trenutka, ko stopi „v službo“ — življenja. In tako čitamo kot plod te prešernosti v Münsterbergovi Psihotehniki* sledeče besede: „Z letanjem je tehnika lahko čakala, dokler fizika s svojimi izsledki ni omogočila sestave potrebnih motorjev; toda vzgoja in pouk, pravosodstvo in kaznovanje, delo in kupovanje se mora povsod vršiti in vsepovsodi imaš

* Psihotehnika je uporabljena veda, ki si prizadeva odgovoriti na vprašanje, „kako bi se dali ti in ti za človeka dragoceni cilji doseči s pomočjo tega, da obvladaš duševni mehanizem“. Kajpada vprašanje, ali so dani cilji res „dragoceni“, ne spada več v delokrog psihotehnike in tudi ne psihologije (gl. Smernice, str. 17), temveč tvori poglavje nauka o — v r e d n o t a h.

opravka z duševnimi dejstvi. Ako bi znanstvena psihologija odrekla svojo pomoč, bi se življenje zadovoljilo s tem, kar mu nudi predznanstveno opazovanje. Potemtakem pač ne odgovarja svrham kulture, da bi se psihologija obotavljala, ji sploh kaj dati, ker ji še ne more vsega dati.“²⁹

Samo en zgled iz realnega življenja! V modernem razpečavanju različnih dobrin igra velikansko vlogo — reklama, propaganda. V ta namen se bojda na leto izdajo cele milijarde. A oblika tej snubitvi odjemalcev je po večini prepuščena — slučaju. Slavni „kakorkoli“! Le oglejmo si n. pr. oglase v tem ali onem dnevniku! „Trgovski svet razda vsako leto milijone za oglase zgoraj na desno in za oglase spodaj na levo, pa ne ve nič o tem, da imajo eni (zgoraj na desno) dvojno vrednost od drugih (spodaj na levo).“ Fizika in kemija sta si priborili mesto, ki jima gre v sodobnem pridobivanju. Naj bi jima, kot enakovreden faktor, kmalu sledila še psihologija, ta kažipot do tuje duše. Zakaj — „vsa organizacija in uprava v poslovnem življenju je dušesloven problem.“³⁰

Jedro svojega nauka o sistematskem svetovanju pri izbiranju poklicev Parsons v svoji knjigi „Volitev poklica“ (Choosing a vocation, 1900) takole formulira: Troje činiteljev mora biti dano: 1. Točno poznavanje samega sebe, svojih zmožnosti, svojega zanimanja in svojih mej. — 2. Poznavanje pogojev za uspeh pa

pogled v razne vrste poklicev in njih raznoterih zahtevkov. — 3. Podrobno razmišljanje o medsebojnosti teh dveh faktorjev.

Najvažnejši činitelj pa je pač, kdo bi dvomil, čeprav to ni posebe rečeno, — svetovalec, „praktični“ psiholog, ki kandidatu, temu Herakleju na razpotju življenja, pomagaj do spoznanja samega sebe. Kajti to spoznanje ni nikomur kar tako dano, „za nameček“. Nietzsche upravičeno poudarja: „Das Nächste ist uns das Fernste“. In tudi se mora vzeti v račun, da je psihologija poklicev šele v povojih, to je tista panoga psihologije, ki ji bo naloga, „ugotoviti temelje, ki so skupni najpoglavitnejšim poklicem, ter potem spoznati, kje in v koliki meri se zahtevajo posebne zmožnosti“³¹ in ki bo, in to je treba podčrtati, tudi imela svoje meje, kakor vsaka druga veda.

Znamenja govore, da tudi Evropa kmalu ubere nova pota. „Ta ali oni se noče več zadovoljiti s tem, da bi zdravnik otroku, predno se loti poklica, preiskal pljuča in srce, oko in uho, da morda slabič ne zaide v zdravju škodljiv obrat, temveč hoče, da se preizkusijo tudi duševne funkcije, ki niso nič manj važne“. (Piorkowski).³² In na Dunaju se je lani (1917) ustanovila „Centralna svetovalnica za ženske poklice“ ter takoj v prvem letu svojega poslovanja obavila 550 „slučajev“. Iz poročila o njenem poslovanju bi utegnile zanimati sledeče vrstice: „V svetovalnico

pride mnogo takih, ki so si poklic že izvolile in žele izvedeti le najboljšo pot do njega. Druge pa pridejo še čisto neodločene in sploh ne vedo ni kod ni kam. Te da svetovalnica najprej zdravniško preiskati (vid, sluh, pljuča in srce) in s posebno psihologično preiskavo ugotoviti tudi duševne zmožnosti (prisotnost duha, hitro pojmovanje in sklepanje)". — („Slovenec“, 1918, št. 174).

Za praktično orientacijo tistim, ki so udeleženi pri izbiranju poklica: dečku ali mladenki, starišem in tudi „svetovalcu“ bi pred vsem bilo treba točne razvrstitve poklicev, ki bi ji za razvrstilo služilo vprašanje: ktere kvalitativno ali kvantitativno posebne lastnosti duha zahtevajo posamezni poklici, oziroma skupine poklicev? To bi bil nekak popis blaga z javno izloženim cenikom, ki bi marsikterega kupovalca pred vratmi odvrnil.

Piorkowski (l. c., str. 25—66) se je lotil te skoraj nepregledne ledine ter prihaja do sledečih „kategorij, ki se v njih okviru da motriti dejalnost slehernega poklica“. Piorkowski razločuje pred vsem dvoje velikih skupin:

A. Poklici, ki za uspešno izvrševanje ne zahtevajo posebnih (specijalnih), to je neobičajnih ali pa v nenavadni meri razvitih zmožnosti. Ta skupina pač obsega vso vrsto tradicionalnih poklicev, to je rokodelske obrti.

B. Poklici, ki je zanje treba posebnih darov. Ta in ta človek očituje n. pr. razsežen

(distributivni) način paženja, ki ga usposablja, da se v istem času pazljivo peča z več stvarmi (kakor to morajo razni poslovodje, poveljujoči častnik, učitelj v šoli . . .), dočim se pri kom drugem javlja zbrano (koncentrirano) paženje, ki se s tem večjim uspehom v danem položaju omeji na posamezne predmete in ki ga nujno potrebuje znanstvenik. S tem pa ni morda rečeno, da je prvi v gospodarskem oziru več vreden, nego pa drugi ali naopak, temveč le to, da se med seboj razlikujeta in da se jima naj odkaže različno poprišče delovanja.

In ta skupina (B) obsega troje vrst poklicev.

1. Industrijalni in prometni poklici, ki zahtevajo to in to obliko paženja pa reagiranja in ob enem določeno mero odpornosti proti utruditvi, ki pa jim nujni pogoj ni neka občna inteligentnost.

Med pažnjo in pažnjo pa je veliko bistvene razlike. Na vse drugačen način pazi n. pr. delavec ob stroju, „ki v enakomernem teku enakomerno opravlja ta ali oni posel“, nego pa delavec, ki mora istočasno streči več strojem; zopet drugači, kdor n. pr. sortira (volno, listke . . .); spet drugači, kdor stoji ob stroju, „ki deluje na tak način, da moraš v določenih enakomernih prestankih nekoliko časa ostro paziti ter poseči v delovni proces“; drugači, kjer moraš svojo pozornost za trenotek kar najstrožje koncen-

trirati; in drugači tudi tam, kjer je treba v čisto kratkih presledkih pozornost obrniti na najrazličnejše reči (n. pr. vratar v velikem hotelu).

Način reagiranja zlasti odločuje porabnost za službo na brzih vozilih, kjer zavisí malone vse od tega, da ohraniš mirno kri. In tudi tukaj se položaji, kjer imaš na pričakovano znamenje naenkrat tako ali tako ravnati (strojevodja na vlaku), temeljito razlikujejo od onih, kjer je treba „na nepričakovan vtis prav in hitro reagirati“ (vodja motornega voza na tramvaju, šofer in v prvi vrsti letalec).

Na vprašanje pa, ali bi ne bilo mogoče, s pomočjo vaje v sebi enakomerno razviti vse različne oblike paženja in reagiranja, daje veljaven odgovor predznanstvena modrost, da — „človek ne more iz kože skočiti.“ „Najbrž je neki ritem in neki tempo vsakemu človeku prirojen, ne more ga izpodriniti in niti ne za trenotek prikriti nikaka vaja. Prav gotovo pa najvišji uspeh dosežeš le v tistih oblikah pažnje in reagiranja, ki ti jih je dala narava.“ (Piorkowski).³³

2. „Srednji“ poklici, ki zahtevajo neko mero občne inteligentnosti, dalje to in to sestavije duševnih zmožnosti in deloma tudi ročnih spretnosti, ki se naj v danem okviru poklica mehanski, to je, ne samostojno in ne samotvorno uveljavljajo.

Tako je n. pr. telefonistki pred vsem treba četvero lastnosti: 1. da dobro pomni števila, 2.

pažnje, 3. da hitro izvrši, kar treba, 4. spret-
nosti pri vezanju. — Zopet drugačno kom-
binacijo duševnih funkcij zahteva posel stavca
na stroj, tega „proletarca v ovratniku,“ ali pa stro-
jepisca. Pri stavcu na stroj igra prvo vlogo zazna-
vanje (hitro percipirati, hitro in prav dopolniti
nerazločna mesta v rokopisu, dobro presojati
prostorne razdalje), način pažnje (ki mora tukaj
biti razsežna, a obenem tudi v stanu, da se v
neenakomernih presledkih večkrat ostro zbere
na eno samo točko) in pa način reagiranja na
optične vtise. Kolike važnosti je tukaj prirojeni
tipus, to pač dovolj izpričuje ugotovitev, da je
poprečno od 120 izučениh stavcev na stroj le
100 porabnih. — In kar najbolj pisane so kom-
binacije potrebnih psihofizičnih funkcij vpričo
nastavljencev v veliki trgovini, ki imajo oprav-
ljati najrazličnejše posle: od prodajalca in pro-
dajalke pa do prvega knjigovodje.

3. „Višji“ poklici, ki jim je jedro sa-
mostojno razsojanje, organiziranje, razpo-
rejanje, razločevanje bistvenega od
nebistvenega, izsledovanje in stvarjanje
novega.

Tudi tukaj je treba nekaj fizičnih lastnosti:
telesne moči in odpornosti, telesne vztrajnosti
in nevtrudljivosti. Potem moralnih kakovosti:
pridnosti, vztrajnosti, volje, zanimanja, ljubezni
do predmeta, resnicoljubnosti, nesebičnosti...
Zlasti pa tu prihajajo v poštev posebnosti

intelekta: individualne posebnosti spomina, domišljije, pažnje, razuma.

Da prideš na poprišču „višjih“ poklicev na ono mesto, ki si zanj najbolj sposoben, bi trebalo ugotoviti te-le strani tvojega „mišljenja“:

a) Način predstavljanja, to je, odgovoriti na vprašanje, kaj ti je, kadar vzameš to ali ono v misel, bolj pred umom: stvar ali pa beseda zanjo? In dalje, ali pri tem besedo v duhu bolj slišiš ali izgovarjaš. — b) Ali očituješ analitični način mišljenja, ki se v prvi vrsti obrača na posameznosti dane snovi, ali pa sintetični način, ki mu je vselej pretežno do celote in bistva. — c) Način doznavanja, to je ugotoviti, ali doznavaš stvari bolj „s hladnim razumom,“ objektivno, to je tako, kakor so v istini, ali pa bolj „s srcem“, subjektivno, to je tako, da opažajoč, zaznavajoč in razmišljajoč dodaješ predmetom iz svojega, — ker ti „je Bog dodelil mehko dušo, k sanjam nagnjeno, v zvezde zamaknjeno“, kakor pravi Cankar. — d) Način kombiniranja, to je kako skušaš najti medsebojnih odnošajev vpricho danih posameznosti: logično, stvarno (astronom) ali pa „originalno“, svojevrstno (gledališki igralec, graditelj strojev). — e) Način pomnjenja: ali imaš posebno dober spomin za to ali ono vrsto predmetov (barve, glasove, tvarne like, imena, števila...); ali si hitro zapomniš in hitro pozabiš, počasi zapomniš in počasi po-

zabiš, in še marsikaj. — f) Način abstrahiranja, to je vprašanje, kako lažje odmišljaš to ali drugo posameznost kakega predmeta: ali uspešneje razločuješ, analiziraš, to je, po vrsti pozornost obračaš na to ali drugo stran njegovo, ali pa lažje poobčuješ, generaliziraš, to je, v individualnem predmetu vidiš njegovo jedro, „vrsto“. —

Želel bi, da sem ob teh drobtinica pokazal, kako je mlademu človeku na prvem razpotju življenja krvavo treba dobrega sveta ali bolje rečeno — dobrih svetovalcev.

3. Ne za šolo, temveč za življenje . . .

Tudi sodobna šola bo morala vpoštevati klic „Pravega človeka na pravo mesto!“ ter dati življenju, kar je njegovega. V smislu tega klica bo treba preoceni marsikatero vrednoto, ki jo je do sedaj visoko dvigala na svojem praporu. Predvsem bo treba razveljaviti docela neosnovano razvrstitev v „navadne“ pa bolj ali manj imenitne, gosposke, „stanu primerne“ šole ter pripraviti pot uvidevanju, da ljudska, strokovna, srednja, visoka . . . šola niso samostojni in samemu sebi namenjeni svetovi, temveč le različni udje enega in istega celotnega, neraztrganega organizma, ki ima, kajpada vsak po svoje, služiti življenju.

Smoter, da šola pomagaj gojencu „do kruha“ ali „do boljšega kruha“, je cilj z mnogo

prevelikim sipnim krogom. Šola m'ũmarveč pomagaj do pravega mesta! G. Anshütz je v svoji knjigi „Die Intelligenz“³⁴, ki je pravi standard-work te vrste, zapisal lepe besede: „Z ene strani je že poedincu samemu v prid, če ve, kam se obračajo poglavitne zmožnosti njegove in koliko jim sme prisojati. Z druge strani pa dobi zajednica, ako se ugotovi inteligentnost njenih posameznih članov, na ta način pripomočkov, kako stvari primerno moči svojih članov razdeliti, ter z razpoložljivimi sredstvi kar največ opraviti na duhovnem in pa tudi na vsakem drugem poprišču“. (369). Zato pa bo šola morala prevzeti važen posel izbiranja med poklicanimi. Zelo resna naloga je tukaj poverjena ljudski in srednji šoli in — šolski pa socijalni zakonodaji.

To izbiranje pa ni nekaj, kar vsak zna, ampak stvar, ki zahteva posebnega daru, veliko znanja in spretnosti. Do sedaj je bil običaj, inteligentnost učenca meriti po tem, kar v šoli ve in zna, to je s pomočjo izpita. Toda vedno bolj se je dvigal opravičeni dvom, ali so redovi v izpričevalu pravo merilo učenčevih zmožnosti in ali uspevek v šoli odgovarja istiniti inteligentnosti. Lobsien, ki se je ob točnih metodah eksperimenta ukvarjal s to zadevo, prihaja do sledečega zaključka: „Uspeh izpita ne podaje nikjer vsaj kolikor toliko prave slike tega, kar zmores; povsod slika pretemno (= ne dovolj

razločno), zlasti še uspevek nadarjenega pa nenadarjenega učenca.“ V mrežo izpita lahko tudi ujameš — žabo namesto ribe: tako n. pr. dober spomin in velika pridnost včasih izkažeta prese- netljiv uspevek, ki pa ni pristno blago, temveč le plehko nadomestilo razumnosti. Osobito pa se iz ustmenih in pismenih odgovorov, ki so vselej izraz duševnih kompleksov, ne dajo s sigurnostjo izluščiti posamične duševne zmožnosti, ki jim tvorijo podlago, in pa prvinske posebnosti posameznika.³⁵

Le splošno, grobo preizkuševanje posameznih zmožnosti: spomina, pažnje, energije..., ki je jedro naših običajnih izpitov, samo moti tam, kjer je treba točnega spoznavanja individualnih razlik, ki so tem večje od posameznika do posameznika, čimbolj komplicirana je v poštev prihajajoča stran našega duha. „Saj vemo iz praktičnega življenja, kako se n. pr. najživahnejša pesniška domišljija lahko združi z najbornejšo fantazijo na področju glasbe; kako včasih najsilnejši duh v prirodoslovju vzporedno hodi z najokornejšim neumevanjem filozofskih misli; kako najsijajnejši pogum pred orožjem prav nič ne izključuje najbednejše strahopetnosti tam, kjer gre za prepričanje, kako je znamenit spomin za besede lahko sosed najbolj pomankljivemu spominu za barve; kako se volja, ki kar najenergičneje obvlada druge, rada pokaže slabotna, če je treba premagati lastno poželjenje.“ (Münsterberg).³⁶

Zato pa so skušali najti tak način preizkuševanja človeških zmožnosti, ki bi se kar najmanj oziral na šolsko znanje, to je, na znanje, kar si je učenec le zapomnil, in ki bi vendar ugotovil pravo inteligentnost posameznika ter vsestranski analiziral njegovo darovitost. To je sistematsko preizkuševanje inteligentnosti s pomočjo „testov“,* to se pravi — posebno prikrojenih in med seboj zvezanih vprašanj.

To gibanje je l. 1895 začel francoski psiholog Binet; kmalu je sledila Amerika in polagoma ves kulturni svet. In danes že ta priprava, kajpada le v večjih rokah, precej točno deluje³⁷ ter bo, ko se prej ali slej — v smislu duševnih zahtevkov, ki jih stavijo razni poklici — dobro izpopolni, precej zanesljiv pripomoček, neke vrste psihoskop za dušeslovne dijagnoze in prognoze. Preiskovanje posameznikovih zmožnosti s testovno metodo bo danes ali jutri neprecenljive važnosti vsikdar tedaj, ko nam je do tega, vnaprej ustanoviti, kako bi se ta ali oni utegnil postaviti v zamotanem položaju življenja. Dosedanjim izpitom pa že danes lahko stopa kot dopolnjujoč činitelj in dober svetovalec, četudi še ne kot voditelj, ob stran. —

Svojih dolžnosti do življenja se do danes najmanj zaveda najvišja oblika šole — vseučilišče. To je pravcati Otok mrtvih, ki ga od življenja loči morje različnih predsodkov. Kak

* Angleška beseda *test* pomeni: *Stichprobe*.

prežitek je n. pr. toli zlorabljen „akademična svoboda“, ta asyllum lenobe in slabiške volje! Sicer se od časa do časa pohlevno pojavi projekt, kako premagati razdaljo. A učinek? L. 1909 sem ves navdušen sledil nasvetom, s katerim je takratni rektor monakovske univerze, sloviti germanist Paul, v svojem nastopnem govoru priporočal — reformatio in capite et membris. A kot učinek je časopisje registriralo — precej zamere! In Piorkowski si je v prej omenjeni knjigi takole izposodil petrefakt s častitljivim imenom „Alma mater“ :

„Človek bi mislil, da mora po vseh visokih in tehnično-strokovnih šolah sredi zanimanja stati vprašanje sposobnosti za poklic. Kolika zmeta! Komaj toliko, da so se visoke šole v zadnjih letih odločile, priobčiti študijske načrte ter dati peščico nasvetov o svojstvih, ki so potrebna za dotični študij, kakor je to storila n. pr. medicinska fakulteta. Tukaj se še vseskozi zanašajo na to, da dijak, oziroma abiturijent sam najde pravo pot in prav oceni svoje zmožnosti. Pri tem pa se ne uvaža dejstvo, da večina ne pozna lastnosti, ki jih zahteva ta in ta študij, recimo jus, ki je zanj treba veliko abstraktnega mišljenja; in če bi temu tudi bilo tako, pa se omalovažuje istina, da povprečni abiturijent ni v stanju, svoje zmožnosti objektivno in prav oceniti.

Zato pa bi najprej bilo treba, da se vsaj v uvodnem predavanju ali, kar bi bilo še boljše, še

pred začetkom študija poda kar najtočnejša analiza n. pr. juristovega dejstvovanja in pa dušeslovnih zahtevkov, ki so zanj potrebni; in dalje bi naj znanstveno izvežban psiholog, ki dobro pozna različne poklice, sistematski kar najtočneje ugotovil posebne funkcije, ki jih očituje kandidatova duševnost, prek šolskega okvirja. Pred vsem pa bi naj fakultete, oziroma oddelki objavili kažipote, kjer se razlaga in podrobno pretresa posebnost raznovrstnih študijskih panog in pa različne duševne funkcije (spomin, dar opazovanja, zmožnosti odmišljanja itd.), ki jih zahteva vsak posamezni študij.“ (69).

Vsem res nadarjenim v prid pa je Hartnacke³⁸ — šolski in socialni zakonodaji na uho — zapisal tole moško besedo za čas po končani vojni: „Za moderno državo je naravnost temeljno in življensko vprašanje, da kaj vrednih sposobnosti in moči ne dobiva le iz gorenjih in socialnih plasti... Vstop do višje izobrazbe in vodilnih mest ne sme več biti v toliki meri predpravica stanu in bogastva, kakor je to še danes“. Ne smemo namreč pozabiti, da gojenčeve sile, ki jih naj vzgoja razvije, prihajajo iz globin ljudske duše, iz neskončnosti, kakor pravi Gansberg; samo pot jim utirati, je v naši moči, jih ustvariti pa je nad njo.

Tudi v tista vrata do „vodilnih“ mest, ki jih po večini odpira zlati ključ raznih patentov: papirnatega izpričevala, rojstva, žepa, kravate... se naj

vdela wertheimska ključavnica, ki jo odpre edinole ključ sposobnosti, jakosti. Dosedanji način postopanja pa je z žolčljivo ironijo v pravi luči pokazal Kerschesteiner ob „juristovskem“ patentu. „Kdor ima patent pravoslovnega izpita, ta ni morda korenjak samo v pravniških zadevah, on marveč razume z eno besedo vse. On razume železnice in poljedelstvo, živinorejo in narodno gospodarstvo, on skrbi za umetnost in znanstvo, on rešuje šolska in vzgojna vprašanja, on vodi menjalnice in broderske proge, on referira o dinamskih strojih, cestni razsvetljavi in kanalizaciji, on v deželi organizira preskrbo ž živili ob času vojne, kajpada vse to z največjo modrostjo. Ako je z juristovskim patentom združen še patent rojstva, tedaj se v takem patentovcu njegove jakosti toli grozno kopičijo, da mu najvažnejša mesta, ki jih podeljuje država, zlasti poslaniška mesta vsega sveta kar lete nasproti. Tak imetelj dvojnega patenta je predestiniran minister, predsednik in najfinejša diplomatska glava“.³⁹ Naš greh . . .

Uvažujoč zakonitost sposobnosti, se da pravo mesto odkazati tudi tisti abotnosti naših dni, ki jo narekuje moda in ki ji je idejni votek slepo, da ne rečem — opičje posnemanje: ženskemu študiju po moškem vzorcu. Danes je dognana stvar, da se moški in ženska temeljito razlikujeta po svojih sposobnostih in talentih. In ta razlika se ne očituje šele vpričo najvišjih

uspevkov, temveč že pri tem, kar zmore po-
prečni posameznik in posameznica. Saj je pač
v bistvu človeka, da si ali moški ali ženska in
to ne samo po telesu. Zato pa: dekle v de-
kliško šolo!⁴⁰ — In še nekaj! Noben narod
ne potrebuje učenih žen, učenih deklet, tembolj
pa bomo kmalu potrebovali — zdravih mater.
„Kaj koristi visoko razvita psiha za grudmi, ki
so postale nesposobne!“

Pred par leti sem si ogledal srednješolski
zavod „in partibus infidelium“, ki skuša, kajpada
„brez pravice javnosti“, dosledno vresničevati pa-
metnim ljudem apriori umljivo načelo, da šola
stoj v službi življenja, — tako imenovani „Land-
erziehungsheim“. Vse dejanje in nehanje v tem
vzgojilišču je le dosledno izvajanje napisa nad
vhodom: „Non scholae, sed vitae“. Ne za
šolo, temveč za življenje...! Ko bi se dalo
narediti, da bi ta izrek gotovim ljudem kakor
sršen brenčal okoli ušes, vse do tlej, da beseda
postane meso! Ali pa ko bi ti ljudje vsaj iz
Bežkove knjige⁴¹ brali, kako se v izpremembah
življenja „včeraj“ razlikuje od „danes“!

Razum — „naše dobe veličastni sin“.

1. V službi življenja.

Preračunati, voditi, obvladati! Kjer sibodi: človeka, narodo, trg, svet... Skratka: imperijalizem! Se — pretkano — pretolči skozi zapreke! To je geslo človeškega razuma, — v nasprotju z instinktom, ki sestoji iz samih „obrnih domislekov“ in živi, kakor pravimo, iz rok v usta, rešujoč probleme, ne da bi si jih stavil. Tak domiselek — življenje — vsakokrat tudi na mestu udejstva, kadar dani položaj zahteva, da se to in to dejanje izvrši v prid človeškega ali živalskega organizma, in ki mu je suprema lex: ohranitev vrste. Ne da se dovolj poudariti, to podčrtava Bergson, da razum in instinkt držita v nasprotno smer: razum k neživi (posebe k trdni) materiji, instinkt k življenju.“ — a oba stojita v službi življenja.

Hladno računanje, „kalkuliranje“, preudarjanje! Savoir pour prévoir! Za tem ciljem stremljajo naše misljenje, naj se srečavamo na polju praktičnih interesov ali pa na poprišču znanstvenega prizadevanja. Tudi znanstvu je svet nekak „sovtajnik“, nekaj, kar je treba premagati ter bolj in bolj porabljati v korist človeštva. Prestan

uspeškov, temveč že pri tem, kar zmore po-
 prečni posameznik in posameznica. Sej je pač
 v bistvu človeka, da si ali moški ali ženska in
 to ne samo po telesu. Zato pa: deklet v de-
 kljsko šolo! — In še nekaj! Noben narod
 ne potrebuje učenih žen, učenih deklet, tembolj
 pa bomo kmalu potrebovali — zdravih mater.
 „Kaj koristi visoko razvita psiha za grudni, ki
 so postale nesposobne!“

Pred par leti sem si ogledal srednješolski
 zavod, in partibus infidelium, in skuša, kajpada
 „brez pravice javnosti“, dosledno vresničevati pa-
 metnim ljudem aprionu horra medij ministr
 staj v slovaščini, in Land
 vprašanje, ali je v tem
 vzhodni, ali o schola, sed. ita. Ne za
 sika, temveč za življenje. Ko bi se dalo
 narediti, da bi ta izrek gotovim ljudem kakor
 sicer brencal okoli ušes, vse do tle, da beseda
 postane meso! Ali pa ko bi ljudje vsaj iz
 Brežkove knjige⁴¹ brali, kako se v izpremembah
 življenja „včera“ razlikuje od „danes“!

Razum — „naše dobe veličastni sin“.

1. V službi življenja.

Preračuniti, voditi, obvladati! Kjersibodi: človeka, prirodo, trg, svet . . . Skratka: imperijalizem! Se — pretkano — pretolči skozi zapreke! To je geslo človeškega razuma, — v nasprotju z instinktom, ki sestoji iz samih „dobrih domislekov“ in živi, kakor pravimo, iz rok v usta, rešujoč probleme, ne da bi si jih stavil. Tak domislek se precej zanesljivo pojavi in vsakikrat tudi na mestu udejstvi, kadar dani položaj zahteva, da se to in to dejanje izvrši v prid človeškega ali živalskega organizma, in ki mu je suprema lex: ohranitev vrste. Ne da se dovolj povdariti, to podčrtava Bergson, da razum pa instinkt držita v nasprotno smer: razum k neživi (posebe k trdni) materiji, instinkt k življenju⁴² — a oba stojita v službi življenja.

Hladno računanje, „kalkuliranje“, preudarjanje! Savoir pour prévoir! Za tem ciljem stremi naše mišljenje, naj ga srečavamo na polju praktičnih interesov ali pa na poprišču znanstvenega prizadevanja. Tudi znanstvu je svet nekak „sovrážnik“, nekaj, kar je treba premagati ter bolj in bolj porabljeni v korist človeštva. Prastari

nauk o boju — očetu. V tem smislu pravi Göthe, da — je v početku bilo dejanje. Od razumove plati je Sombart sodobnega človeka izborno karikiral: bitje z uro v žepu, z dežnikom v roki in z galošami na nogah!

Svojo pravo čud je razum pokazal v službi naše delovne civilizacije. Njegova pragmatika sloni na tistem, za moderni vek preznačilnem, nervoznem gonu po „delu“, ki je zaplodil neomejeni in za dejanske potrebe človeštva se ne meneči gon po pridobivanju, — glavno gibalo v življenskem redu kapitalizma. Popolnoma, vse do njegove gorgonske glave, pa je razum, tega toli oboževanega malika razkrinkala vojna: sodobniki na svoje oči gledamo, kako je iz boja ljudi postal boj strojev. Takšno je zlato tele moči in sile, kadar prezirana ideja (npravna, politična, državna . . .) užaljeno stopi v stran. Strašen memento bodočemu človeku!

Misliti, to je rabiti razumove moči, se pravi — iskati resnico, veljavnih sodb, ki jih izražamo s posameznim glavnim stavkom, ali pa zaključkov, ki jim za jezikovni izraz služi te ali one vrste zloženi stavek, večinoma z veznikom: kajti, zato, ker. „Veljavna“ sodba pa je sleherna trditev, ki jo hočeš ali nočeš mora priznati vsak posameznik s potrebno razumnostjo in potrebnim znanjem.

Znanstveno mišljenje in spoznavanje se od predznanstvenega, kakor ga očituje človek v

vsakdanjem dejanju in nehanju, „kjer življenje zahteva neposrednega, naivnega odgovora“, ne razlikuje po svojem bistvu, temveč le po stopnji: znanstveno mišljenje je popolnejše od predznanstvenega. „Znanstvo ga popravlja, pogloblja in širi, dela človeško znanje bolj sistematsko in točno, mu ugotavlja razloge in pa stopnjo izvestnosti“. (Messer).⁴³ Samo mimogrede bodi omenjeno, da zlasti in psychologičis ne gre predznanstvene, naivne modrosti kar na kratko v nič devati. Koliko kot morje globokega srečavamo v tem oziru le bolj sluté izrečeno širom lepe književnosti! Tako je n. pr. Ibsen v svojih dramah ali pa Tolstoj v svojih spisih spravil na dan, kar človeško srce vsebuje najglobljega in najtajnejšega! In koliko ostrega opazovanja je zaodetega v lapidarni stavek: „En sam je človek; ako jih je več, so ljudje; ako veliko, pa — živina!“ (Rosegger).

Vzgojevalec bo moral bolje nego dosedaj vpoštevati prevažno dejstvo, da je mišljenje sicer orodje za iskanje resnice, da pa mu uspeh ne zavisí toliko od tvoje rabe, temveč malone povsem od njegove prirodne kakovosti. „V tem je zlo, da vse mišljenje nič ne pripomore k mišljenju; od narave moraš biti pravilen, tako da dober domislek kakor svoboden otrok božji stopi pred te ter ti zakliče: tukaj sem“. S pričujočimi besedami je Göthe mojstrski označil to svojevrstnost in skoraj bi dejal samoglavost mišljenja.

Glasoviti francoski matematik Poincaré pripoveduje, kako dolgo časa razmišlja o tem ali onem vprašanju in kako si točno predoči nekaj posameznosti, ki se mu zde potrebne za rešitev. Delo, ki se ga je lotil z vso vnemo, ostane za enkrat brez uspeha; zato odloži to stvar in vzame kaj drugega. Nič več ne misli na prejšnji problem in pa na način, kako mu je skušal priti do jedra. A glej, ko nekoč sredi vrvenja na pariški ulici stopa v tramvaj, se mu naenkrat kakor blisk pojavi pred duhom misel. Brž jo vrže na papir, in ko jo pozneje bolj opazuje, spozna, da je to razrešitev tistega že dolgo pozabljenega vprašanja.⁴⁴ Velik zgled, ki pa ilustrira tudi manjše mišljenje, kar se tiče njegove individualno odmerjene plodovitosti!

V trditvi, da moramo človeka pred vsem naučiti misliti, je torej samo del resnice: treba je, da ga za življenje pot ob zakonih neizprosne logike izurimo v presojanju že bivajočih plodov mišljenja, to je svojih ali tujih misli, glede njihove resničnosti. Zlati nauk za drugi in morda tudi važnejši del pa je v veličastni obliki formuliral Platon v 3. knjigi Države: ko je bog človeka ustvaril, je bodočemu vladarju dal zlato seboj, njegovim pomagalcem srebro, poljedelcem železo in ostalim delavcem medovino. Zgodi pa se, da se zlatemu človeku rodi srebrno dete in srebrnemu zlato. Zato je bog vladarju ukazal, da mu skrb vseh skrbi bodi

spoznanje, kaj ima vsak posamezni otrok v sebi: zlato, srebro, železo ali medovino? Ako vsebuje otrok medovino ali železo, tedaj se mu brezpogojno odkaže mesto med delavci in poljedelci, ako pa se je kje rodilo dete z zlatom ali srebrom, tedaj mu ima tudi vladar izkazati čast ter ga dvigniti, prvega k čuvajem, (= k najvišjemu izmed treh stanov Države), drugega k pomagalcem, kajti orakelj pravi, da država propade, ako jo čuvata železo in medovina. Božanski Platon!

2. Pragmatizem.

S trditvijo, da človek hoče biti gospodar sveta, pa ni obenem rečeno, da bi edino sodilo mišljenja in tudi znanstva imela biti korist za praktično življenje, kakor to uči „pragmatizem“, matematično-tehnično naziranje, ki preko Anglije prihaja iz Amerike v modo in ki mu je „glavni agent v Evropi kemik in esperantist W. Ostwald“, kakor žolčljivo trdi Stadler v svoji Logiki. „The truth of an idea is konstituted by its workings“, to se pravi: resničnost te ali one misli zavisi od njenih učinkov. Tako uči W. James, glasnik te struje v Ameriki. Resničnost bi potemtakem bilo to, kar pospešuje življenje, kar navaja h koristnemu mišljenju in dejstvom, z drugimi besedami: to, kar se dejansko obnese. Po tem nauku je spoznanje le orodje — zakaj ne „orožje“? —, ki nam

pomagaj v boju z istinitostjo, ki pa da ne vsebuje prave resničnosti. To naziranje pa ni novo v zgodovini človeštva — nahajamo ga v raznih dobah „prosvete“ od grških sofistov do francoskih in angleških prosvetiteljev — in tudi ne resnično. Resnica in porabnost spoznatkov, ki jih pragmatizem istoveti, sta nekaj čisto različnega, čeprav ju v službi umujočega človeka družijo tesna vez. Spoznavanje sveta je pač vse kaj drugega nego obvladavanje sveta.

Sleherna izmed posameznih ved, ki bi se jih menda danes dalo naštetih nad dober tisoč, je otrok mesalianca: mati ji je potreba spoznanja, — a oče strmenje duha nad to ali ono zagonetnostjo. Sila je iznajdljiva, kdo bi o tem dvomil n. pr. vpričo zdravilstva! Toda ne sme se prezreti, da sta tudi vprašanji: „Kaj pa je to?“ in „Zakaj pa je to?“ nekaj bistvenega v inventarju človeške duše in da sta ti vprašanji čestokrat gonilna moč, ko človek „spekulira“ — ne v trgovskem smislu besede.

Ta dvojni movens znanstva bi morala vzgoja vpoštevati, posebe še šola, ako hoče res biti organ življenja in se otresti upravičenega očitka, da je življenju tuja in nepraktična. Teoretska in praktična stran znanstva se tako med seboj prepletata, da moramo pritrditi izreku angleškega modrijana: „Korist in resnica se ne dasta ločiti“. (Berkeley). Docela nesebičnemu, zgolj po spoznanju težečemu vprašanju, „kako je prav za

prav s to in ono stvarjo?“ se, brž ko imaš odgovor nanj, rado pridruži vprašanje, „kako bi se teoretski spoznatek dal porabiti v to in to praktično svrhu?“ Tajnost prirode n. pr., ki ji je fizik ali kemik v mirnem zatišju svojega laboratorija prišel na sled, prej ali slej porabi ta ali ona panoga industrije in tehnike in narobe: nov izum na poprišču tehnike, nova bolezen v človeškem ali rastlinskem organizmu itd. stavi teoretski fiziki in kemiji novih vprašanj. Še bolj nazorna je ta medsebojnost med teoretsko psihologijo na eni pa drugimi vedami in življenju na drugi strani. Saj je to uvidevanje celo rodilo nov zbornik — „Fortschritte der Psychologie und ihrer Anwendungen“.

Uvaževanje praktične strani znanstva postaje vedno glasnejši zahtevek v šolski vzgoji in britko bi se maščevalo narodu, ki bi ne maral slišati tega klica. „Čimbolj narod napreduje, tembolj beži prava izobrazba iz šole v realno življenje izven nje.“ (Tolstoj).⁴⁵ Človek je človek, o tem sem se neštetokrat prepričal pred ali še intenzivneje med šolskimi klopmi. Posamezne resnice iz logike n. pr. same ob sebi niso kaj vabljiva snov za vsakega človeka. Toda ob najsuhoparnejšem poglavju so seismografi obrazov registrirali zanimanje, ako sem to in to zakonitost človeške misli ponazoril ob živem, to je iz resničnega življenja vzetem zgledu in ne ob konstruiranem, papirnatem kopitu S—P.

Pomisleka, da nas podčrtavanje praktične strani zavede v plitvo utilitarnost, se ni bati, kajti čimbolj hočem znanje praktično porabljati, tem intenzivneje ga moram gojiti. „Prav tedaj, če hoče imeti praktično vrednost ter istinitost tako proučevati, da se svojstva in odnošaji stvari lahko postavijo v službo življenja, mora znanstvo brez prestopka imeti svoj teoretski cilj pred očmi: pred vsem iskati pravega, objektivnega spoznanja, in se dati samo od njega voditi.“ (Eisler).⁴⁶ In posebej je še to treba omeniti, da ta ali ona teoretska veda že po svoji naravi vzpodbuja k praktični porabi svojih izsledkov, n. pr. psihologija.⁴⁷ Do skrajnosti nepremišljeno pa bi bilo, če šola ne krene z dosedanje poti, kjer ji je cilj — kupičiti samo „čisto“ znanje. Tedaj postanemo v še večji in nazadnje v usodepolni meri krivi sodbe, ki jo je Masaryk⁴⁸ izrekel o naši intelektualni izobrazbi in ki se takole glasi:

„Nemčija ima zelo mnogo in velikih učenjakov, stoječih visoko nad ljudstvom, ki pa ne pišejo za ljudstvo, temveč sami za se; a ljudstvo misli in se uči mnogo, žalibog premnogo nekorišnega in nepraktičnega.“

V Avstriji je temu podobno; tudi pri nas se gleda bolj na izpričevalo, nego pa na istinito in dejanski porabno znanje.

V Angliji je šolska izobrazba pomanjkljiva; Dickens je v svojih delih ovekovečil metodo privatnih šol. Zato pa nudi izvenšolsko življenje

bogato izobrazbo in od tod prihaja, da je angleško ljudstvo manj učeno od nemškega, da pa je razumnejše, da boljše izkorišča svoje znanje in ga v višji meri uporablja v raznih položajih življenja. Neštetokrat sem slišal Nemce reči, da navadni angleški obrtnik več razume, nego nemški slušatelj, ki je izvršil vseučilišče; in temu je res tako, ako je misel teh besed, da si trdne izobrazbe ne pridobiš samo z obiskovanjem šole. Vsaj pri nas v Avstriji že skoraj nikdo ne očituje teoretskega zanimanja, prav zato, ker teorija in praksa ne hodita skupaj.

Nasprotje Nemčiji pa so Združene države. Tam je znanje samo v toliko v veljavi, v kolikor se da porabiti, in ljudstvo si prizadeva, se tudi izven šole kar najbolj izobraževati. Tamkaj je malo učenjakov, zato pa je izobrazba tembolj enakomerna in razširjena, a znanje in življenje sta eno.

Podlago praktični porabi znanstva ima tvoriti, kakor sem prej omenil, — pravo, objektivno spoznanje. Zato pa znanstvenik ne bi smel gosposko prezirati „vzgojnih nalog svoje stroke“, ki so do precejšnje mere zasidrane v — metodičnem priobčevanju svojih in tujih izsledkov vsem tistim, ki so pouka željni in potrebni. V tem oziru moramo na našem jugu skesano priznati — „dokaj zamud“, ki stopajo na dan v kričeči obliki precej napetih odnošajev med našim znanstvom pa našo javnostjo. „Ve-

lika naloga naše znanosti v bodočnosti bo, da izgadi to nasprotje; to je eden najvažnejših problemov našega bodočega narodnega življenja. Rešiti ga morajo v prvi vrsti naši znanstveniki, saj so tega deloma sami krivi. Še v večji meri ko doslej se morajo v bodoče zavedati, da znanost ne daje samo dostojanstva in tečne, komodne paše na svojem travniku, ampak da nalaga tudi socialne dolžnosti. „Do, ut des“ pravi znanost; dam tebi, da daješ drugim! Poleg sodelovanja ob veličastni zgradbi znanosti same, ki je življenski cilj in slast znanstvenika, mora ljudem odpreti tudi vpogled v njo in jim dati stanovanja, dom v nji! Pri nas pa so znanstveniki vse prevečkrat stali komodno ob strani in prepuščali nepoučenim diletantom, da so oddajali v domu znanosti stanovanja, jih tapecirali s svojimi neokusnostmi in navlekli vanje toliko nepotrebne in banalne šare, ki večkrat ni imela druge vrednosti, ko to, da je bila belo, modro in rdeče pobarvana.“ (J. A. Glonar).⁴⁹ Obudimo kes ob tej očitni izpovedi in pa trden sklep za poboljšanje!

Veliko je tukaj zakrivil dosednji ustroj naših šol, ki so preveč vkovane v „težko opremo svojega zgodovinskega razvoja“ ter jim prvo ni praksa, to je le stvar sama, temveč teorija, to je „senca stvari“ — govorjena ali tiskana beseda o stvareh. V tem tiči kvar, da so knjigo povzdignili nad misel in stvar.“ (Tolstoj).⁵⁰ Tudi naša preveč v knjigo zaverovana šola, ki dosedaj prinaša da-

najske darove „priučenega znanja in s sedenjem pridobljene izobrazbe“, bo prej ali slej morala uvideti, da večina ljudi že iz mlada kaže svojo jakost v praksi in ne v teoriji;⁵¹ in da to ne velja le za tehnično ali delovno, ampak tudi za nravno stran našega dejanja in nehanja.

Plug reforme bo tukaj moral globoko zarezati. „Izpremeniti šole tako, da iz torišč, kjer se na pravi način pridobiva znanje in ročnosti, postanejo torišča; kjer se to znanje in ročnosti na pravi način upotrebljava, da iz torišč individualne častihlepnosti postanejo torišča individualne požrtvovalnosti. Vse to vpitje majhnih in velikih šolnikov po tem ali onem učnem predmetu, po tej ali oni dopolnitvi, po več ali manj urah iz verstva, nemščine, francoščine, latinščine, grščine, zgodovine, zemljepisja, prirodoznanstva, matematike, po več ali manj šolskih letih, po več ali manj domačih nalogah, po vpeljavi nauka o umetnosti, po pouku o državljanstvu, po pomnožitvi ali odpravi šolskih izpitov, po preosnovi zrelostnih izpitov . . . , vse tisto trobentanje, ki oznanja novega germanskega duha, če se nemški jezik in slovstvo s kar največjim številom ur postavita v sredotočje vsakovrstnih šol, vse to ničesar ne izpremeni na današnjem duhu šole, prav ničesar. Vse to ne napravi iz šole boljšega zavoda za vzgojevanje jakih osebnosti, ki jim lasten interes ne pojde nad najvišje interese njihove zajednice. In samo

s. takimi osebnostmi nam je pomagano, ne pa z dovršenimi, četudi intelektualno še tako blestečimi egoisti. Tukaj odpomore le eno radikalno sredstvo: da se naše šole izpremene iz torišč za pravo pridobivanje duhovnih dobrin v torišča njih prave porabe. To je temeljni stavek sleherne šolske reforme, ki bi naj bila kaj prida.“ (Kerschensteiner).⁵²

Ne samo šolnikom, temveč vsem tistim, ki tako ali tako iz živih duš grade tempelj bodočnosti, pa bodi za vodilo beseda: „Na rezanem kamnu obvladanih istinitosti bo stavba idej trdneje stala in se više dvignila, nego pa na produ nedoživljenih načel.“ (Rathenau).⁵³

3. Mejniki.

Mišljenje je svojevrsten duševni pojav, ki mu je moč ugotoviti ta ali oni stvarni stan, to je najti utemeljen odgovor na vprašanje, kako se ima ta in ta stvar v tem ali onem oziru, n. pr.: Zakaj je alkohol škodljiv, kako daleč je solnce od zemlje, koliko je 38×27 ? To ugotavljanje različnih medsebojnosti na nepreglednem torišču vsega tega, kar je, ima biti glavni posel znanstva. „Kar je znanstvu mogoče doseči, to niso stvari same, marveč le relacije (odnošaji) med stvarmi; izven teh relacij ni spoznatne istinosti.“ (Poincaré).

Izmed tistih relacij, ki jih vsak dan po večkrat jemlješ v misel, se morajo pač sledeče v

prvi vrsti omeniti: istovetnost (otrok je otrok), enakost (posamezni izvodi te knjige so enaki), različnost (gledišče se razlikuje od zabavišča — po svojem smotru), podobnost (stari ljudje so čestokrat kakor otroci), celota in del (ne samo papirja, veliko več stvari je treba za nastanek dobre knjige), predmet in lastnost (življenje je pisano), vzrok in učinek (ta vojna je človeku silno razjedla dušo), sredstvo in namen (če vrana hoče piti, mora s hrasta iti), razlog in posledek (veter se je obrnil, zato je pričakovati drugega vremena), individuum in vrsta (to je gad).

To ugotavljanje relacij, ki je jedro mišljenja, se do dobre mere vrši v obliki primerjanja in razlikovanja. Ti na prvi pogled neznatni funkciji našega intelekta sta temelj dejstvomisanju mišljenja.⁵⁴ „Dich im Unendlichen zu finden, — muß unterscheiden und dann verbinden.“ (Göthe).

Trdna os, krog ktere se suče človeško mišljenje, ugotavljajoč različne relacije, so posamezni tvorni, duševni, idejni predmeti, ki jih jemljejo v misel razne vede ali pa posameznik pri svojih opravkih. Pri tem pa se javlja svoje vrste ekonomija: namesto predmeta samega po navadi vzamemo surogat — pojem, ki odgovarja predmetu, to je določeno znamenje (pisano, tiskano ali izgovorjeno besedo, kemijski ali matematski simbol), ki kakor s prstom kaže na predmet,

ne da bi mu bilo mogoče doseči njegovo neposredno bistvo. Res da je čestokrat početek mišljenju predmet, ki ga nazorno zaznavaš ali pa si ga vsaj nápol nazorno predstavljaš. Pravijo, da je Newtona padajoče jabolko napotilo na razmišljanje, ki mu je bogati plod bila ugotovitev gravitacijskega zakona, in povod Stephensonovemu izumu da je bil pokrovček, ki ga je dvigala para iz piskra pri ognju. Toda mišljenje v toku vsaj pretežno ni ne zaznavanje in ne predstavljanje, temveč — pojmovanje. Kaj neki bi si nazorno predstavljal ob besedah: „Dolg vseh držav v svetovni vojni znaša, po R. Goldscheidu, okoli milijon milijonov, torej en biljon“? In vendar razumeš njih strašni pomen, to je doumevaš tukaj izraženo relacijo. Ali pa če „z duhom za zadnjimi zvezdami grabimo“!

Na pojmovanju sloni moč znanstvenega mišljenja, a pojmovanje mu tudi kliče: do sem in ne dalje! Z ene strani je peščica tvojih pojmov kakor tistih nekaj tipk na klavirju, ki jim lahko izvabiš nešteto akordov. „Človek!“ Ena znamka, pa ti lahko v misel vzame nad 1500 milijonov posameznih eksemplarjev! A z druge strani kakor suknja, ki je bila vkrojena temu in temu, a bi jo naj nosili vsi mogoči, veliki in majhni, vitkostasi in trebušniki. „Pevec“ n. pr. je kanarček in slavec in zeba, pa tudi — krokar! Odtod očitek tiste strogo umerjene mrklosti v znanstvu, v nasprotju z umetnostjo, ki jo je pač imel

Göthe v mislih z besedami o sivi teoriji in zeleno brstečem, zlato žarečem drevesu življenja.

Življenje! Tisti „tvorni razvoj“, ki bi mu v pričujočem smislu bolje rekli doživljanje življenja, je nekaj, kar se po svojem bistvu umika pojmovnim zanjkam. Življenje v svoji neposrednosti, z vsem svojim čarom in bogastvom se da le doživeti. Zato pa se njega doživljanje tudi ne da vjeti v pojmovno mrežo definicije. Lažje se da z besedo označiti, kaj da ni doživljanje pravega življenja, in sicer z nazornim pokazom iz papirnatega veka, kako moderni ljudje vedno bolj jemljemo in dajemo kamen za kruh. Le vzemimo neposredno doživljanje življenja v prirodi, to je njenih utripov in sil! Zlasti „pesem mest“ je tukaj nevesela pesem. „Moderna kultura je mestnega človeka tako odtujila prirodi, da mu je ta kvečjemu še predmet estetskega uživanja. Ne doživljamo več ne letnih časov, ne dneva in noči, ne snega in viharja — razen kot prometno oviro. Tako daleč smo pahnjeni od prirode, da se otroci morajo učiti o prirodi. Na tablah jim kažejo, kako izgleda zima in kako poletje“. (Sombart). Kolik Krez je bahati Cici-banček z drugovi, ki prešerno pojo:

Kam bi s to pomladjo?

Nam je je preveč ;

naložimo ladjo,

odpeljimo jo preč! (O. Župančič).

Doživljanje življenja potemtakem ni morda te ali one vrste sanjarstvo, recimo iz pesniških

ali sploh umetniških logov nižje kategorije, ampak vse ono, kar se kot blisk zasveti, ko si se s svojim bistvom tu ali tam dotaknil žic istinitosti. In tega je neizmerno bogastvo: vse tisto, kar se ti iz veseljstva odkrije v lastnem mišljenju in gledanju sveta, v svojem hotenju, dejanju in nehanju, v aktih ljubezni in sovraštva, v molitvi, slutnji in verovanju . . .

Kajpada tudi darovi, ki nam jih prinaša doživljanje življenja, lahko stopijo pred znanstvenika, da ugotovi relacije, ki jih vsebujejo. Ali pri vstopu v znanstvo se od življenja zahteva — mrtvaški list. Življenja z vso njegovo neposrednostjo ne spraviš živega v razudovalnico mišljenja. Lahko n. pr. pozneje razmišljaš o tem, kar si doživel, ko si v danem položaju skušal premagati te in te ovire, ter pojmuješ iščeš občeveljavnih zakonitosti takega prizadevanja. Toda predmet tvojega razmišljanja tukaj ni živo upiranje v svoji neposrednosti, temveč nekaj, kar si takrat doživljal in kar je zdaj le še odmrta okamenina, ki jo je neprestano naprej drveči tok doživljanja pustil za seboj. „Erst wo Leben erstarrt, türmt sich das Gesetz“. (Nietzsche).

Znanstveno, na kalup pojmovanja ustrojeno mišljenje potemtakem ne ubija, kakor mu n. pr. Bergson očita, marveč mora že prej umreti, kar naj postane predmet znanstvenemu izsledovanju.⁵⁵ Območje znanstva obsega torej le vse to, kar se da s pomočjo pojmov — mehanizirati. Živa

neposrednost pa je znanstveno nedosegljiva, transcendentna. Zanj je treba vse drugačnih spoznavnih organov. Kdor bi hotel zgolj z razumom vse dojeti, s „človeškim“ razumom, ki mu je odkazan delokrog v danih mejah, to je, mrtva priroda premakljivih trdnih reči, je podoben tistemu, ki bi zahteval, da se ključavnica ravnaj po ključu in ne ključ po ključavnici. „V istini je mehanična (= od človeka izumljenemu orodju dostopna) vesoljnost le majhen del „v“ tiste vesoljnosti „V“, ki odgovarja vsemu, kar je živega, in ki je sama zopet le delec one vesoljnosti „V“, ki ji odgovarja vesoljnost duha. Tako je torej „v“ le „svet človeškega delovanja“. (Scheler).⁵⁶

Smotrenost in mehanistika sta „kategoriji“ človeka, v kolikor je homo faber, ki misli in dela, bodisi s pomočjo stroja ali pa brez njega. Vprašanja: „Čemu storim to in to?“, „Kakšen načrt me najzanesljiveje pripelje do ‚cilja‘?“, „Zakaj mora temu in temu mehanskemu vzroku slediti ta in ta učinek?“ — ta vprašanja so agens, ki mu vodi roko in razum. Toda Človek ni samo „roko delec“. Zato pa le ob teh tirih ne prideš do bistva „obrovskemu, jasnookemu, igrajočemu otroku“, kakor Bergson nazivlje élan življenja, ki je ustvarilo ter, poleg drugih služabnikov, v svojo službo vzelo — roko in pa razum. To moraš uvaževati — „prirode smeli ti krotitelj“. In svet v izključnem odsvitu razuma je

nekaj nad vse suhoparnega. To je slika, ki človeka ne more ogreti, karikatura brez krvi in življenja. Tukaj so korenine tisti ideologiji, ki ji je geslo „Impera!“ in iz ktere se je izcimil moderni izrodek: dejstvo, da človek vse bolj postaje človeku — vampir. Usodepolna stran razuma je namreč v tem, da računajoč, mereč in tehtajoč vsepovsod stavi kolikost nad kakovost. „Znanje, pravijo, je sila in čas je denar; tako se znanje izgublja brez spoznanja, čas brez veselja. Stvari same, omalovaževane in zaničevane, ne nudijo več veselja, ker so postale sredstvo. Vse je sredstvo: stvar, človek, природа, Bog; za njimi pa se brez krvi, kakor pošast, dviga votek stremljenja, smoter . . . To človek razuma imenuje življenje, dejstvovanje in stvarjanje, to zapušča kot prokletstvo in blagoslov tistim, ki jih ljubi“. (Rathenau).⁵⁷

Pretresljivo to izpričuje A. Humboldt v svojih Spominih s sledečo izpovedjo moderne duše: „Življenje je največja neumnost. In če si tudi osemdeset let si prizadeval in premišljeval, moraš naposled vendar priznati, da nisi ničesa dosegel in ničesa dognal. Ko bi vsaj vedeli, čemu smo na tem svetu! Toda vse je in ostane mislecu zagonetka in še največja sreča je to, da se kdo rodi kot topoglavec“. Kakšno izpričevalo pristnega intelektualizma!

Tudi šola se je hlastno oprijela nad vse poveličevanega in mamečega gesla „V znanju

je moč!“ In tako se je namlelo, da smo pri-
jadrili do „naše dobe“, ki ji je „jasni zimski
dan“ najvernejši simbol:

prepoln kot ona si svetlobe,
kot ona — mrtev in hladan.

(S. Gregorčič).⁵⁸

* * *

Bistrih „glav“ nam bo treba. Zares bistrih!
To se pravi, ne samo rafiniranega intelekta,
ampak tudi sposobnosti za reševanje razporov
zaradi pristojnosti spoznavanja — da dobi vsaka
stran spoznavanja svoje: intelekt svoje,
pa tudi neintelektualne funkcije spozna-
vajočega duha svoje!

Zarníce.

Ko je razum razrešil eno vprašanje, se pojavi dvoje novih. To je misel Poincarejevi trditvi, da priroda postaja vedno manj „priprosta“. Čimbolj raste intelektualni napredek, tem dalje smo od zadnjih skrivnosti, ki bi jih hoteli imeti razjasnjene. V tej samosvoji zakonitosti intelektualnega napredovanja pa je zarodek novi stopnji duhovnega razvoja. Koliko istinitega je ugotovila realista smer izza polpretekle dobe, večkrat v strah in grozo „sistemov lačnim šolnikom“! Tista smer mišljenja, ki vidi smisel življenja edinole v brezmejnem izobraževanju računajočega razuma!

In danes? No, danes je na razsvitu nova doba, ki „ne mara samo znati, ampak tudi razumeti ki se ne zadovoljuje več s prednjo platjo, ki marveč hoče doumeti bistvo pojavov, ki ji ni samo do tega, da bi v vnanjem blagostanju cvetela, rastla in prospevala, ampak ki si tudi želi vedno več uvidevanja in idej, kreposti in modrosti.“ (Külpe).⁵⁹ Ne samo koristen član socialnih zajednic, ampak tudi vesel, kolikor mogoče res srečen človek! To geslo začenjamo brati na zastavah sodobne vzgoje.

Službo tistega veleseparatorja, ki počenja ločiti duhove, pa izvršuje moderna tehnika,

ta pristni otrok svojega očeta Razuma, ki gre za idolom — gospodovati. Dočim njeni „uspeh“ obožujoči prijatelji „gledajo nebesa bodočnosti odprta ter sanjajo o napredku noter do ultravijoletnosti“, se polagoma naraščajoča peščica „čudakov“ z neko grozo ozira po vseh teh bujnih darovih sodobne tehnike, ki prestvarja svet in od dne do dne bolj zanaša mehaniziranje čez postavljene ji meje in ki pred našimi očmi celo ustvarja nov tip človeka.⁶⁰ „Konkurenca!“ je beseda besed v svetovnem redu stroja, neusmiljena konkurenca od posameznika do posameznika, od skupine do skupine tja gori do brezobzirnega tekmovanja narodov. Ali pa „rekord!“ do brutalnosti, vsepovsodi, ne samo v športovnih „krogih“. Burnemu ritmu „rok in ramen“ pa se začanja odzivati kakor intimen glas iz „zaklenjene kamrice“, ki jo ima vsak človek, tudi najsiromašnejši, v hiši svojega življenja. Pot do nove vsebine življenja se obrača — v našo notranjost. In kdo neki bi si upal danes zahtevati legitimacijo upravičenosti od bliže in bliže prihajajočega vprašanja, ali bi ne bilo prav, „tako urediti delo, da bi posamezni delavec bil v stanju, svojo osebnost prosteje in popolneje razvijati, bolj živeti za svojo rodbino ter se v sestavju družbe čutiti srečnejšega?“

Zato je pač dovolj značilno, da veleindustri-jalec napiše knjigo o mehaniki duha⁶¹ ter pomoli sodobnemu intelektualizmu zrcalo, da v

njem gleda svojo spako, češ: računajoči in mereči in tehtajoči razum je sicer velemoč, toda — le ena komponenta v tistem sestavju sil, ki se imenuje duh. Kakor recimo geometrijski, fizikalni in kemijski opis mramornatega kipa ni isto, kar njegova umetniška veličina, tako tudi tisto, kar nam razum pove o svetu in življenju, ni vsa resnica o teh rečeh. Kakor bi se vse naše bitje in žitje, ki ga je veliko več, nego to domneva „naša šolska modrost“, moralo ravnati po potrebah človeškega razuma, ki mora — gmotni — svet tlačiti v kalupe svojih kategorij, shem in metod, ako ga hoče obvladati, kar je začetek in konec vse zgolj razumove modrosti! Za umetnost, dušo, vero, lepoto sveta ne zadostuje razumova formula, po kateri je človek samo — sveta vladar.⁶² In morda še bolj zgovorno znamenje časa je istega pisatelja knjiga o materialnih stvareh — zavoljo duha, knjiga, ki je v 11 mesecih doživela 55 izdaj.⁶³

Duševne moči človeka so v neznanski meri in z veliko skrbjo, lahko bi rekli da s pravo premetenostjo pred vsem vprežene pred voz življenskih potreb, to je, posameznikovega organizma; prva stvar jim ni iskanje resnice radi resnice same. Sijajno se to razvidi iz poslovanja možganov in živčevja. Bergson je bistromno opozoril na to, da živčni sestav, kot podlaga vsakovrstnim reakcijam, ni nič drugega,

ne go nekak razdeljevalec svetlobe po bližnji okolici in pa preteklosti živega bitja, kakor to vsikdar zahteva njegov položaj. Treba je, da zapaziš „prijatlja“ in „sovražnika“, „plen“ in „nevarnost“; naše zaznavanje ne sega dalje, nego naša dejalnost, ki jo zahtevajo dani položaji v našem organizmu in krog njega.* Kakor večča roka v telefonski centrali, tako izbirajo možgani na čudovitem pretikalniku živčnega ustroja ob danih dražljajih tiste spoje v zapletenem sestavu živčnih tirov,⁶⁴ ki najbolj ustrezajo zahtevkom vsakokratnega položaja, ter na ta način napenjajo mišice in premikajo gibala. To izbiranje in osvetljevanje za življenje pomembnih posameznosti je edini posel živčnega sestava.⁶⁵

Toda ali ni življenje več kot pa skrb za jutri? Da, človek izkazuje še bogat preostanek — svobodnega duha, našo luč, ki jo pesnik-vzgojevalec takole povečuje svojemu nežnemu gojencu, Cicibanu:

Vse je mračno, duh nam seva,
k Bogu pota razodeva.

(O. Župančič).

* Rathenau umestno pripominja, da je Rimljanom država bila nekaj, kar se tiče vseh — res publica; a še bolj upravičeno da bi se to dalo trditi o prirodi v nje raznih oblikah, kakor so: okolica, pušča, vrt, bojišče, človekov grob. (Von kommenden Dingen, str. 18).

„Mi nočemo umreti – mi hočemo živeti!“

Vse naše dejstvovanje, kar mu je cilj obvladavanje mrtve snovi, se vrši v prostoru. V prostoru raztegnjena materija — to je edino primerni predmet in delokrog našemu „dimenzijalnemu“ razumu. Tukaj razlikuje in primerja posameznosti ter išče odnošaje, ki spajajo v celoto, kar je na materiji posameznih pojavov. Kakor hitro pa razum stopi s tegale torišča, ki je zanj ustvarjen, ter se loti recimo stvari, ki jim je bistveno neposredna celota in enota, n. pr.: živi tok dogajanja v zgodovini ali različni pojavi gibanja, ustvarjanja, nastajanja . . . ali pa jedro posamezne osebnosti, tedaj dela predmetom silo ter s svojim razglabljanjem izpremeni, pokveči ali pa celo uniči njih prvotni samosvoj in samoodločevalni bitek. Na tak način se, podobno kinematografskemu aparatu, namesto neposredne celote deva le umetno zvarjena skupina posameznih drobcev, namesto enotne osebnosti tega in tega človeka n. pr. le njegovi posamezni doživljaji: misli, spomini, čustva, prizadevanja, odločitve . . . ; pa tudi prezira se, da vsak takšen doživljaj ob enem

vsebuje vso preteklost človeka. Tudi to je temeljito ugotovil Bergson.

Ta nedostatek razuma stopa v posebno žarki luči na dan ob intelektualistnem pojmovanju duševnosti, ko razum skuša — po prirodoslovnih načelih — dobiti tak pojem o duši, da bi se dala obvladati: s pomočjo vzgoje, državnih ukrepov, politike. In uspeh „asocijacijske psihologije“ n. pr., ki trdi, da je duša le kompleks ali „sveženj“ občutkov, predstav, zaznatkov . . . * je — patvorba duše, ki se ne da atomizirati.

Bistvo duševnosti se ti kakor riba izmuzne, ako bi jo hotel zasačiti v mrežo pojmovnega razglabljanja. Bergson prepričevalno uči, da je naš duh po svojem bistvu — stvarjanje novega in rast, ki ji le na ta način pronikneš do jedra, da neposredno doživljaš utripe svoje ali pa tuje duševnosti. Taka celota se da le ob doživljanju uzreti, ne pa s pomočjo razumove analize iz posameznih drobcev rekonstruirati. „Kakor kinematografski aparat gibanje razstavi v stoječe slike ter ga na ta način patvori, prav tako stori to analizirajoča pažnja, če skuša dojeti tok življenja in osebnosti. Kajti pažnja je orodje razuma, ki mu je smoter ohranitev življenja, ne pa, vsaj po svoji prvotni funkciji in biolo-

* Tako n. pr. Hume (izg. Jum) pravi, da „jaz“ ni nič drugega, nego — sveženj doznatkov, ki se nahajajo v neprestanem toku in gibanju (a bundle of perceptions in a perpetual flux and movement).

gičnem pomenu ne, — sredstvo za čisto (= ne praktičnim svrham služeče) spoznavanje“.
(Schrecker).⁶⁶

Doživljanje življenja je posebna oblika doznavanja in spoznavanja, prav tako avtonomna in bogata — in tudi avtohtonska — kot pojmovno mišljenje.* Kajpada je spoznavna moč doživljanja prikrojena le določeni vrsti predmetov — vsemu živemu in pa takim stvarem, ki so te ali one vrste kontinuum: gibanje, trajanje, nastajanje, stvarjanje, aktivnost. In geslo ji ni — *prévoir*, proračunite, kakor razumu pa na njem slonečemu znanstvu.

Šele doživljanje vodi k umevanju tujih ljudi in — samega sebe. Kdor priznava le razumove spoznatke, nanj je naslovljena apostrofa:

Pa ti tam, doktrinar votlook!

Res misliš, da sveta uganko

kot zajca vjameš v ozko zanko?

Poglej odtod, kak je svet širok!

(O. Župančič.)

Ne razum, temveč doživljanje živega je vrtar, ki nam širom razmika duri v svetišče duha. Dilthey prepričevalno povdarja, da se spoznanje že iz prva cepi v dvoje čisto različnih vej. „Je neposredno, intuitivno spoznavanje, umevanje duhovnega sveta, in pa posredno, prirodoslovno.

* Kratek in dober pregled o neintelektualnih vrstah spoznavanja daje A. Messer v svoji knjižici „Die Philosophie der Gegenwart“, 1916. — Gl. poglavje: Philosophie des Gefühls, des Schauens und der Tat.

tisto klopko pojmovnih konstrukcij, ki si ob njih ta vseskozi inovrstna veda prizadeva dojeti istinitost. Priroda nam je nekaj tujega, neumljivega, kar le s težavo prestaviš v naš jezik, za česar umevanje je treba najbolj zamotanih konstrukcij; svet duha pa se nam odpre brez truda, kajti tukaj gre za duh našega duha, ki se je objektiviral ter istinit postal v uredbah narodov in držav.“ (Mehlis).⁶⁷ Zato pa je doživljanju živega življenja vse tisto hlastanje po sistemih, ki ga je rodil razum, le — onemogla igra. Sleherni, ki se mu bliža „eksaktno“ in računajoč, bo kmalu izvedel, da je življenje — iracionalno število.

Doživljati življenje se pravi, živeti iz dna svoje duše in ne samo na nje površini, kjer je zasidrana v mehanskem ustroju telesa. To, kar mojster psihologije Dostojevskij (v romanu Bratje Karamazovi) imenuje: dojeti ne samo z razumom, ampak — z živo dušo.

V širjih vrstah ta nauk o tehniki življenja danes še ne najde za vsprejem pripravljenih src. Duh časa, „ki je brez duše“, kakor ga lepo označuje O. Wilde, mu je preveč zajezil pot. Circenses! „Le noter!“ To je danes pravo merilo „duševnega“ življenja. Ne veselja, ki bi zbralo duha in obogatilo življenje, temveč zabave, ki naj duha „raz-trese“, in omame! Ne zbrano váse ob drami, skladbi, sliki . . . , ampak na beg pred samim seboj ob hrupu lahkokrile, „amusement“ nudeče „umetnosti“! Opereta, kino, tingltangl . . .

Ti planetje zdaj vladajo svet, kakor daleč nad njim plapola prapor „napredka“. Se tolažiti z „mestom“, bi bila iluzija; čez plan se razteza nedogledno kraljestvo — harmonike. „Vesele stvari, gledane od žalostnih ljudi, ki ne vedo, kaj bi ž njimi!“ — tako nam je človeka pretvorila na plitvini spočeta „kultura“ zabave, ki jo iz velemesta razne žile odvodnice donašajo preko manjših centrov tje do selišč na periferiji. In to so stvari, ki požro trikratno svoto tega, „kar svet skupaj znosi za vse zahteve svoje kulture“!

Vmeščanje novih bogov pomenja tukaj razlastitev dosedanjih. In oznanjevanje nauka o življenju, o večjem življenju, ni toliko zadeva intelekta, ko pa stvar — poguma. Naj torej pogumni „romar“ govori o „življenju“ in življenju:

„Ni ga strah, romarja, ne strah očitne izpovedi — čemú bi ga bilo strah? On vé, da je ob tistem času, ko je blodil po hramih in stopnicah svojega srca, hodil ob enem s prižgano lučjo po zaklenjenih svetiščih svojega bližnjega, vsakega in vseh; kamor je stopil, mu ni bilo treba trkati, že pogledu njegovemu željnemu, vročemu so se odpirale duri nastežaj; in kamor se je ozrl, je bil doma. On vé, da so si v tistih tihih globočinah vsi ljudje bratje, kakor nikjer drugje, tudi v cerkvi ne. On vé, da bi se kakor od pepela zgrajene sesule stene med njimi, če

bi se kdaj le za hip spogledali iz dna. Pred hišo je semenj; tam so barantači, mešetarji, cigani, tatovi; od vseh strani in na vse strani brizga pohlepnost, škropi zavist, pljuje sovraštvo. Kadar pa je semenj in se barantači, mešetarji, cigani in tatovi zaklenejo vsak v svojo bajto, v tisto pravo, ki je sto klafter pod semanjo zemljo, takrat — jih ni več; en sam človek je; in ta človek je visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čuvstvih, čist nesebičen, brezmejno vdan v svoji vesoljni, vsako božjo stvar tesno objemajoči ljubezni. Vse to vé romar, zato ga ni strah, da bi se očitno izpovedal v imenu svojem in svojega bližnjega.“ (I. Cankar v uvodu „Podobam iz sanj“).

Nedavno tega je A. Ney napisal knjigo o pravici mrtvih (*Le Droit des Morts*), kjer narode opozarja na njihov dolg, vknjižen pri vseh tistih, ki so položili življenje domu na oltar — na bojišču, v bolnišnici ali v ujetništvu. Vzamite v oskrbo njihove grobove, da se ohrani čast in slava junaškega imena!

Tej od Neya toli gorko zagovarjani pravici mrtvih bi jaz hotel ob stran postaviti — pravico na pol živih! Širom sveta šumi že peto leto „pretemna, teška pesem o grobeh“... Vedno težja! Na braniku padajo tem grobovom v nenasitno žrelo telesa junakov, v zaledju pa — Evropa, zakrij si obraz — duh človeštva. Grobovi tulijo... Iz obojnih grobov pa raste dolžnost

živim, zares živim, dolžnost takole formulirana
z besedo: mrtvim junakom čast, a živim mrtve-
cem — prebujenja!

Mortuos plango, vivos voco . . .

Ključ do „zaklenjene kamrice“.

Glavni znak slehernega doživljanja je ta, da ga doživlja ta ali oni jaz, moj ali drug, človeški ali živalski. Kaj je in kaj ni doživljanje, to nam v veličastni obliki ponazoruje ta-le titanska, do skrajnih mejá raztegnjena antiteza iz „Prebujenja“ :

Tam krožijo solnca in merijo čas,
večno mirna,
brezobzirna
noč in dan teko preko nas.

Mi pa pod njimi se bijemo, vijemo,
sijemo, gasnemo,
škodimo, hasnemo,
v kupe medu in otrova si lijemo,
prostor vesoljni z željami prepletamo,
večnost v trenotek begoten ugnemo,
z duhom za zadnjimi zvezdami grabimo,
grozo izzivamo, v dušo jo vabimo,
vriskamo, jočemo —
hočemo, hočemo.

(O. Župančič).

Neposredno doživljati kaj, pa se ne pravi, doživljaje, to je darove, ki jih prinaša doživljanje, tudi opaziti, doznati. Ko neposredno doživljaš: misliš, se raduješ, upaš, koprneš . . . , ni treba, da bi se svojega doživljaja tudi zavedal, to je tudi

opazil in doznal vse to, kar v istini doživljaš. „Mnogo jih je med nami, da se ne zavedajo tiste svoje prave lastnine, ki je res in brez pridržka njihova, samo njihova in nikogar drugega na svetu“. (I. Cankar: Zaklenjena kamrica). Skoraj z istimi besedami trdi to novoplatonik Plotin: „Malo jih je, ki vedo, kako lepa je njihova duša!“ In v evangeliju sam Kristus dušo primerja — biseru.

Tako doznavanje doživljanja, svojega in tujega, je največjega pomena. To je edina pot, ki vodi do svojega in tujega življenja, ki bi nam sicer ostalo — „zaklenjena kamrica“. Samo ta pot vodi do globokega življenja, do virov življenja, ki teko iz velikih, bogatih, junaških, svetih duš. „Mnogo manj važno je, svoje življenje preoblikovati, nego pa ga doznati, saj se samo ob sebi preobliči, ako si ga videl“. (Maelterlinck).⁶⁸

Med doznavanjem svojega pa tujega doživljanja ni bistvene razlike. Svoj in tudi tuji doživljaj opazim le tedaj, ako se mi javlja, stopa na dan v tej ali oni telesni kretnji. Vse doživljanje se namreč javlja v različnih kretnjah telesnega organizma: v rdečici sramežljivost, v povzdignjenih rokah prošnja, v stisnjeni pesti jeza... Otrokova glava, ko češplja modra od vpitja, je materi izraz psihičnega doživljanja: bolečine in gladu; samo zdravniku, ki človeka že vnaprej motri pretežno od telesne plati, je ta

glava le — del telesa. Ta medsebojnost, ki spaja doživljaj in njegov izraz, pa ni kavzalnega, temveč simbolnega značaja: jeza ne stiska človeku pesti, ampak stisnjena pest le izpričuje, da je ta ali oni jezen. Izrazne kretnje so „govorila“ duše.

Upodablajoči umetnosti je — „vnanjost izraz notranjosti“. (O. Wilde).⁶⁹ Vzoren zgled iz domače lepe knjige! Zemlje lačni Matija Petek je s krivo prisego spravil svojega težko bolnega soseda Korena ob edino njivo, rediteljico Korenove rodbine, in pa prezgodaj ob življenje. Mrtvec je še topel. S stisnjeno pestjo, v sveti jezi nad toliko krivico, Korenovka zažuga proti Petkovi hiši: „On ga je umoril!“ A drugo jutro se spomni zadnjih besed umirajočega moža: „Marija, odpusti tudi ti, kakor mu jaz...“ Se spomni in — „Tedaj sta se ji pesti polagoma, polagoma rahljali. Prsti so se razklenili, odprli. Roke so se ji, kakor bi bila izginila vsa moč iz njih, povesile ob telesu. Glavo je sklonila globoko na težko dihajoče prsi.“ (Ks. Meško).⁷⁰ Mojstrski akt iz dušeslovne umetnosti, kako se odpuščajoče odpuščanje javlja Korenovki in — nam!

Tudi doživljaje živali doznavamo ob izraznih kretnjah. Pes se ti dobrika z repom mahljaje, in kadar mačka prede, vemo, da je dobre volje. „Zveza med doživljajem in pa izrazom ima prvotno podlago, ki je gotovo neodvisna od

naših samo človeških izraznih kretenj. Tukaj imamo, dejal bi, univerzalno slovnico, ki velja za vse jezike izraza.“ (Scheler).⁷¹

V tem oziru je velezanimivo, kar nam Dumas (mlajši) poroča o usodi premijer v pariških gledališčih. Javnega mnenja v prilog ali škodo umotvoru, ki gre prvič čez oder, po tem poročilu ne delajo kritiki-veščaki, marveč takoimenovani „Ves Pariz“ („Tout Paris“). To je kakih 300 oseb iz najrazličnejših vrst: literatje, učenjaki, umetniki, tujci, gizdalini, kapitalisti, trgovski uslužbenci, imenitne dame. Ti ljudje se poznajo po obrazu, deloma po imenu, in kakor da bi se dogovorili, pridejo k premijeri. „In prične se širom dvorane telegrafija, nevidna, a zanesljiva. Ta je na svoj način vzel kukalo v roko, oni se je tako in tako popraskal konec nosa; tu neznamen smehljaj, tam zamižanje — vse je povedano. Pisatelj je v mreži neusmiljenih ptičarjev. Naj si otepa, kolikor hoče, ujet je. Dobro jih pozna, to čudno občinstvo, in naj bi se tudi dvorana pogrezala pod izrazi priznavanja, če ne prihaja sveti trop, bo čutil, da nečesa manjka njegovemu uspehu, ter razumel, da tudi njegovemu umotvoru nečesa manjka. In naj si bi mu vse čestitalo, vendar bo verjel tistemu neznatnemu smehljaju, tistemu zamižanju, tistemu na svoj način v roko vzetemu kukalu, tistemu tako in tako popraskanemu nosu, kajti videl je vse, ubožec.“

Da zares ne le doznavanje tujega, ampak tudi svojega doživljanja zavisi od telesnega izraza posameznih doživljanj, nam Scheler ilustrira ob lepem zgledu. „Kakor slikar še le ob oblikovanju pronikne v polno barvo, luč in senco svojega vnanjega predmeta, nikar pa ne gleda naprej, da bi potem oblikoval — tako je tudi sleherni doznavanje samega sebe vezano na to, da, kar se naj dozna, teži za izrazom.“⁷² In sam sem že več ko enkrat to-le doživel: S svojo mislijo, ljubko spremljevalko, sem, zdaj brže zdaj bolj složno, prehodil lep kos poti. Kar iznenada pa se nama korak ustavi ter noče in noče naprej, kakor da sva zablodila v „gluho lozo“. Docela instinktivno dam upehani misli s par stavki vidnega izraza na koščku papirja in — kakor da sem se dvignil „nebu pod oblake“: tam v tisto smer nadaljaj svojo pot!

Naš vse mogoče doživljajoči jaz vsebuje dvoje popolnoma različnih plasti: bolj v telesnosti zasidrano periferijo in pa čisto duhovni, centralni del. Sila veliko našega doživljanja stoji v službi telesa, bodisi da ti doživljaj neposredno javlja vsakokratno stanje telesa (zdrav, bolan, čil, krepak, izpočit, upehan), ali da te opozarja na potrebe telesa (glad, žeja, spanec, izločevanje), svari pred omalovaževanjem in prenapenjanjem organov (bolečina), ali pa ti sporoča svoje dopadenje nad tem ali onim (čutna slà). In ker je te vrste doživljanje pri vsakem posamezniku vezano na

njegovo telo, posebe na živčevje in možgane, zato ti tuje doživljanje, v kolikor služi telesnosti, to je tuji „telesni jaz“ ni neposredno dostopen. Tuji glad ali tujo zobobol razume le oni, ki je sam že kdaj doživel kaj takega. Göthe ima prav: „Wer nie sein Brot mit Tränen aß, . . . der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte!“ — To pa ne velja tudi za „duhovni jaz“; njemu živčni sestav ne določa vsebine, temveč samo tvori pogoj, da to ali ono iz duhovnega doživljanja, s pomočjo izraznih kretenj, doznam! Zato pa globoko žalost sirote, predsmrtni strah človeka, ki se potaplja, ali pa veselje krivično preganjanega, ki se je izkazala njegova nedolžnost, popolnoma razumeš, neposredno „čutiš“, čeprav še nisi bil v njihovem položaju.

Moj ali tuji doživljaj si mora, rekel bi, ogrniti plašč te ali one izrazne kretnje, da mu opazim navzočnost. Če pa duševni pojav, ki ga izrazna kretnja „izdaje“, vidim le od te ali one „strani“, to se pravi subjektivno, ima to svoj razlog v svojevrstnosti mojega telesa, zlasti živčevja. Tukaj so velike razlike od posameznika do posameznika in to je ključ — do „zaklenjene kamrice“. „Prav v tej meri torej, kakor ta ali oni pretežno živi v svoji telesnosti, mu mora duševno življenje drugih ostati zaprto (in kajpada tudi svoje lastno duševno doživljanje). In samo v tej meri, kakor se dvigneš nad telesnost ter zaveš svojega telesa kot predmeta,

svoje doživljaje pa očistiš vsikdar pridjanih organskih občutkov, samo v toliko se pred tvojim pogledom razgrne dejanski stan tujega doživljanja. "(Scheler).⁷³ Per aspera ad astra!

V neumevanju ali pa samovoljnem preziranju teh svojstev javljajočega se duha je zarodek prečudnemu pojavu v družabnem življenju, ki bi mu lahko rekli tragični konflikt med otroki in starci, češ: mladost — norost, starost — žalost, in ki kot ostro začrtana antagonija med „mladimi“ pa „starimi“, včasih viharo, stopa na dan v pojmovanju življenja, v umetnosti, politiki in drugih panogah kulturnega prizadevanja. Ne obsojajmo „poskočne“ mladosti, ne zahtevajmo od nje, česar ne more pošteno, to je nepatvorjeno dati, temveč uvidevajmo, da telesni pa duhovni jaz v svojem razvoju tečeta paralelno, samo da v nasprotni smeri: zgolj telesni, osredje animalnega življenja tvoreči jaz ima svoj maksimum na početku in svoj minimum na koncu življenja, a zgolj duhovni jaz, ki se v njem zavedaš svojega pravega bistva, — narobe. V tej luči dobe otroška leta, leta „nerodne“, tista impulzivnost ob slovesu od mladosti, moška doba, kjer se oboje tokov srečava, in pa večer življenja svojo pravo barvo.

Quod erat demonstrandum: „Vse, kar je človek govoril v svojem življenju, od prvih jecljajočih vzklikov, preko mladeniškega vriskanja in moškega modrovanja do betežnih vzdihov in

stokov starca, vse to, mislim, da je le neprestano, nerodno in prazno poskušanje, da bi povedal, kar se ne dá povedati, da bi odklenil, kar ostane neizprosno zaklenjeno do poslednjega trenutka. V njem kljuje slutnja onega, kar je tam, na drugi strani; slutnja, ki ne dá počitka ne srcu, ne pameti, ki je začetek vsega žlahtnega in vsega nizkotnega, dobrega in hudega, pravice in krivice, lepote in odurnosti; in še te slutnje same, ki je njegovo življenje ne more vtelesiti v trdo besedo. Pa pride ura, ko leži utrujen na visoki blazini, ko mu prižgó blagoslovljeno svečo, ko mu slepo strmé v strop osteklenele oči; tedaj se sunkoma razmakne silni zastor, bliskoma plane luč iz višin, v trpljenju in zmotah zaželjena luč, sijajna dopolnitev slutnje; in vse je jasno; ustnice se odpró, da bi na glas povedale vsem živim ljudem, kar edino je vredno in potrebno povedati; ododpró se in utihnejo . . .“ (Iv. Cankar: Edina beseda). Beseda, ki išče — ušes!

Jaz.

Tistemu realizmu polpreteklih dni, ki mu je signatura bila do oboževanja povzdignjeno uvaževanje vnanjega sveta, stopa bolj in bolj ob stran vpoštevaje notranjega sveta, to je spoznavanje in uživanje bogastva, ki ga vsakdo nosi v sebi do vrha polno kupo.

Pot do teh najintimnejših kotičkov svoje bitnosti, do svojega jaza, pa ni tako zložna, kakor se običajno misli. Na posameznih mestih je večkrat tako zasuta od raznega gramozja, da jedva še najdeš pravo smer. Zares — kar je najbližjega, to je našemu spoznanju najdalje odmaknjeno, zato, ker si je v dejanju in nehanju življenja „vsak sam najbližji“. ⁷⁴ Ta modrost je odsevala že iz zlatega napisa na Apolonovem svetišču. Veliki imperativ „Spoznavaj samega sebe!“ je jezikovni izraz težke naloge, ki ti je od vekomaj dana, da jo rešiš, ker je nje rešitev cena za vstop v svetišče. Nebeško kraljestvo je v vas! Živeti zgolj v vnanjih plasteh svojega jaza, to je živeti le danemu trenutku, se ne pravi živeti. S takim „življenjem“ bi se ukanil za — življenje.

Največ težav na poti do samega sebe prihaja iz dejstva, da je človek — družabno bitje, zóon politikón, ki mu preverno drugu-

jeta „duh časa“ in časovne tendence, in da veliko tujih doživljajev doživljaš tako, kakor bi bili pravi tvoji. „Nič ni bolj redkega pri tem ali onem človeku, kakor pa dejanje, ki bi prihajalo iz njegovega hotenja.“ (Emerson). Temu zakonu narave se večkrat niti veliki in največji ne morejo popolnoma iztrgati. Saj n. pr. o Gregorčiču čitamo, da je živel v Stritarjevem miselnem krogu in da bi ne bilo Gregorčičevih pesmi, ko bi ne bilo Stritarjevega svetožalja.⁷⁵ In ocena „Devete dežele“ Lovrenčičeve se takole značilno končuje: „Po mojem mnenju je ravno to, kar smatra pesnik za najbolj svoje, nekaj tujega, nepristnega: naplavljeni zemlja,“⁷⁶ Koliko tega, kar zlasti otrok in tudi dorastli poprečnik misli, čuti, hoče, ni nič drugega nego ideje, čustva in hotenja okolice, v kateri živi: očeta in matere, starejših bratov in sester, sorodnikov in znancev, šole in cerkve, domačega kraja, narodnosti, vzgoje, občevanja itd. „Večina ljudi je drugih ljudi. Njihove misli so mnenje drugih, njihovo življenje mimikrija, njihove strasti citat.“ (O. Wilde).⁷⁷ Tukaj se osobito javlja tista silna moč tradicije, ki ji je glavni znak, da ti zakriva pravi izvor tvojega doživljanja in da dejanski tuje doživlja v najboljši veri smatraš za svoje.⁷⁸ In marsikak velik mrtvec učinkuje tako, kakor bi še danes živel sredi med nami. So mrtveci, ki so večno živi med nami, kakor je i živih, ki so večno mrtvi.

Iskajoč samega sebe se tem bolj bližaš cilju, čimbolj stopa tuje doživljanje kot tuje pred te. Da pa tukaj ugotoviš pravo razdaljo med tujim in svojim, se je pred vsem treba ozreti — črez domači plot. Učnim letom morajo slediti popotna leta, da izveš, kaj mislijo, čutijo in hočejo drugod: v bližnji in daljnji tujini.

Iz dejstva, da je človek tako tesno spojen s svojo okolico, pa klije za kulturnega politika dragoceno spoznanje, ki se izraža v geslu: iz naroda za narod! „V tem dejstvu je razlog, da je le tistemu možno popolnoma umevati zgodovino duha tega ali onega ljudstva (ali verske zajednice), ki spada k tej skupini in je šel skozi njeno tradicijo.“⁷⁹

Moderni človek, ta suženj mode in javnega mnenja, je kakor nespametnik „izven sebe“, ki se s ceste skozi okno poželjivo ozira v svoje udobno opremljeno in z lepimi slikami okrašeno stanovanje, mesto da bi vstopil ter ga užival. Sv. Avguštín mu kliče: „Noli foras ire, in te ipsum intra!“ Ne hodi ven iz sebe, pojdi váse! In „veselejša pesem“ ga vabi s čudovitimi glasovi: Tisto najboljše, najčistejše in najvišje, ki je bilo namenjeno meni, mislim, da se je bilo samovoljno iztrgalo in da je živelo ob moji strani svoje posebno življenje. Zato je treba dobrega spoznati vso prečudežno lepoto tega življenja, treba si ga je osvojiti kakor je pravica, treba ga je naravnost zgrabiti, objeti ga z obema

rokama, izpiti ga.“ (I. Cankar: Veselejša pesem). Pot do lepega cilja pa vodi skozi — samoto. Skozi samoto in samozatajevanje!

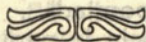
Iz tega sledi... Pri vzgojevanju samega sebe in drugih vedno vpoštevaj, da je sleherni jaz, tvoj in tuji, naturaliter — otrok svobode! Izrecno pa bodi povdarjeno, da s tem nič ne podpisujem tistega vzgojeslovnega radikalizma, ki mu je geslo „hands off!“, nikar se dotikati gojenčeve duše, in ki bi ga nekaj razkolnikov hotelo proglasiti za edino zveličavni vzgojni princip. Ne. Svoboda ni isto, kar nebrzdanost in morda celo „karamazovska“ nebrzdanost! Tudi vzgajajoč moraš cepiti, negovati, pritrjevati, varovati, obrezovati... Ali nikar ne prezirajmo, da se tudi kulturna cepika ima prijeti in rasti na tem in tem — divjaku. Zahtevk svobode pri vzgojnem poslu slove: uvažujte individualnost posameznika, ki vam je izročen v vzgojo! To je vzgojevalčeva dolžnost in — gojenčeva pravica, edino trdni temelj vzgojnemu delu. In — eines schickt sich nicht für alle! Tudi človeški divjak črpa hraniva vsem nanj vcepljenim kulturnim cepikam iz gredice, ki v njej stoji: iz rodnega kraja, svoje narodnosti, veroizpovedi, družabnih okoliščin, telesne in duševne posebnosti... Tudi pri vzgoji se sleherni nasilje prej ali slej maščuje. Samo ob načelu svobode vzgojiš človeka, ki bo „raven“ na telesu in na duši, sposoben in vesel življenja;

drugači pa iz tvojih rok pride nestvor, ki je v spotiko samemu sebi, drugim ljudem in Bogu.

Prosluli avtor Chanteclerja, E. Rostand, je v pesmi „Pariške cvetlice“ (Fleurs parisiennes) lepo označil razliko med umetno cvetko, ki je vzbrstela v rastlinjaku in jo cvetličarka po javnih lokalih prodaja blaziranim ljudem, pa med cvetom, ki prešerno „sredi polja kima“, dokler ne pride kongenijalni mu otrok prirode, brhko dekle, in si ga pojoč vtakne v bujni šop svojih las. Umetnim cveticam se takole toži po svobodi in iz nje klijočem življenju sestic na polju: „Me smo nežne cvetke, ki žalujejo, da ne cveto na poljani; me smo pomladanske cvetke, ki niso nikoli videle pomladi... Me smo cvetke, ki jih obfrfotava libela iz papirja; preveč trepetamo na svojem stebelcu, kajti to stebelce je iz medi... Za nas je (prava) rosa bajka... Me smo cvetke brez čebelic... Imena te tuje cvetane izvirajo od neznanega rastlinoslovca: kako bi me nosile imena cvetic, ko pa nismo cvetlice? Me smo odslej — Narava; ne pošmehujte se cvetličjim imenom! — ‚reseda za pas‘, ‚krojaški nageljček‘... Me smo lilija, ki vene ob večerni sapi restavracij, šmarnica, ki ve za vsak stavek, izgovorjen, ko je večerja končana... Me smo rojene v rastlinjaku in nismo videle letnih časov... V sebi čutimo, o skrivnost, govoriti sok drugih cvetic, ki so svobodne, vzklile iz zemlje, in naši spomini so njihovi!...

Po trgovinah, na umetni gredici, živimo me
nežne cvetke, koprneč po čistem zraku, svitlobi
in nebu.“

Kakor da v tožbi umetnih cvetic, ki zveni
iz Rostandove pesmi, slišim tožbo človeka, ki
oblikovanju njegove osebnosti ni kumovala svo-
boda, tožbo po — iz gubljenem raju.

Ti.

Spoznavanju samega sebe odgovarja na drugi strani razumevanje tujega doživljanja. Umevajoč to, kar kdo drug misli, čuti, hoče, veruje, ceni, trpi . . . , doživljaš sam nekaj novega. Zato pa ti je umevanje tujega doživljanja lahko bogat vir tvojih dožitkov: ako misleč, čuteč, hoteč . . . slediš n. pr. pisatelju velikega duha. To misel je čudovito lepo oblikoval Župančič v pesmi „Umetnik in ženska“. V razgovoru se je umetnik uveril, da so mu njene oči „v dušo gledale“, zato pa vzhičeno vzklikne: „Za to besedo ves sem tvoj — zdaj vidim: čutiš za menoj“.

Pri tem pa se prerado zgodi, da popolnoma nevedé podtakneš svoje doživljanje tujemu doživljanju, to se pravi, da svojo misel, čustvo, težnjo, navdušenost . . . prav zares smatraš za utripe duha, ki jih doživlja kdo drugi. Kdo bi odrekel svoj prav, čitajoč „krotko“ pšico, ki jo je Göthe naperil v komentatorje, češ: „Im Auslegen seid frisch und munter! Legt ihrs nicht aus, so legt was unter.“ Kaj vse, tudi krščanske misli, so n. pr. srednjeveški razlagalci „dobili“ v Aristotelovih spisih! In tudi danes si je od te strani treba dobro ogledati argument, če bereš ali slišiš, da

se začenja z besedami: „Že ta in ta pravi, da . . .“

Umevanje tujega doživljanja pa te tudi s pridom vodi do obilnega spoznanja po raznih popriščih kulturnega življenja — kjerkoli bi hotel doumeti kaj amehanskega, to je samo enkratnega, svojevrstnega in popolnoma novega: v zgodovini, socijologiji, leposlovju, upodabljači umetnosti, pravu, verstvu. To se pravi do spoznanja, ki ne gre za tem ciljem, da to ali ono „razloži“, to je da se odkrije objektivna resnična kavzalnost, kakor vlada v prirodi, temveč, ki ti naj pripomore, da uzreš tisto zvezomotivov, ki jo je v istini doživel ta in ta misleči, čuteči, koprneči, obupavajoči, ljubeči, se žrtvujoči . . . človek. Psihična kavzalnost namreč nima nič opravka z mehansko kavzalnostjo, temveč očituje docela samosvojo dinamiko. Svojih doznatkov, misli, predstav . . . ne smemo hipostazirati, to je tako presojati, kakor bi to bili tvorni predmeti ali fizikalne sile, kar je zagrešil n. pr. Herbart v svoji Psihologiji in Pedagogiki. Naša duševnost ni „vsota“ samostojno nastopajočih in delujočih prvin. To, kar najdeš v svoji zavesti, je marveč neprestano dogajanje, kjer se isti dogovek nikoli večne povrne, tako uči oče moderne psihologije Viljem Wundt. Ameriški psiholog James govori v tem smislu o „toku zavesti“ (stream of thoughts), ki sprejema vase vedno novih tokov. Ako pravim, da je ta ali ona moja — in tvoja — misel, ču-

stvo, odločitev . . . motivirana, tedaj to ne pomeni nič drugega, nego da ta doživljaj prihaja iz nedeljive celote jaza in se izvrši vse po bistvu tega jaza. Medsebojnost motiva in pa doživljaja, ki mu ustreza, je vse drugačna od medsebojnosti, kakor jo očitujeta tvorni vzrok in učinek v mehanski kavzalnosti: motiv ki je pogoj tvoji misli, tvojemu veselju ali hotenju, ni tuj, izven tebe bivajoč činitelj, ampak tisti iz tvojega jaza prihajajoči vzrok, ki ga sam neposredno doživljaš v neprestanem toku svoje duševnosti.

Ker pa je vsak doživljaj po svojem bistvu nov doživljaj, tudi doživljanje nagibov, zato tukaj ne velja oni sicer resnični in v prirodoslovju strogo veljavni stavek, da imajo enaki vzroki enake učinke. V toku doživljanja, kjer neprestano rastoča in tekoč se izpreminjajoča celokupnost dosedanjih doživljajev tvori celotni vzrok bodočim, ni enakih vzrokov, ker v tem toku vsak trenotek pomeni nekaj novega, kar še ni bilo; zato pa se na tem poprišču ne da nič na takšen način „naprej videti“ in „proračuniti, kakor v gmotnem svetu. Tudi o posameznem psihičnem doživljaju ne veš, odkod prihaja in kam gre.

To svojevrstnost duševne kavzalnosti nam v čisto posebnem odsvitu pokaže dejstvo, ki je nanj opozoril dunajski psihijater Freud⁸⁰: da kolikost in kakovost učinka, ki ga povzroči ta ali oni vtis, zavisi od mesta, ki ga ta doživljaj

zavzema v celotnem razvoju posameznika. Ta in ta vtis se vse drugači dotakne mladega človeka, ki se nahaja sredi duševnega razvoja, nego pa v poznejši, razviti dobi.* V mladem življenju ti tak položaj lahko postane „usoden“, ker ti rekel bi natakne očali, ki nanje pozneje gledaš in presojaš morda celo vrsto novih doživljajev. Za zgled bi navedel raznovrstno „prepričanje“, recimo politično, ki ga je rodil „trenotek“ v mladih letih in ki je pozneje čestokrat nezamašljiv vir — predsodkov. K marsikomu je v letih nerodnih, ne da bi se tega bil najmanj nadejal, v obliki knjige, slučajnega znanja, nebodigatreba „prebujenja“, globoke skrbi, navdušenega upanja . . . priskočila Sojenica ter bliskoma in nevidna odšepetala svoj „tako bodi!“ In tok življenja je nepričakovano dobil novo panogo. — Na tej klopi preberi Samostanskega vratarja, komur ti je zaupan zaklad mladih duš!

„Moderni človek, kot volk lačen ‚vladanja‘, je hotel izprva v vnanji prirodi in nazadnje tudi v duši le to priznati, kar se da ‚obvladati‘, to se pravi le asocijativno-mehansko stran duše, in tako mu je notranje oko oslepelo za vse to, kar

* Ni je večje razlike v duševnem življenju od posameznika do posameznika (po spolu, narodnosti, poklicu, socialnem stanju . . .), nego je razlika po starosti! (Gl. o tem n. pr. Fr. Ušeničnik, Vzgojeslovna načela. 1918. — Str. 50). In vendar se to v praktičnem življenju tako bore malo uvažuje.

je amehanskega v njej“.⁸¹ Tako je prezrl dejstvo, da se živo dogajanje ne vrši v obliki prirodoslovnih zakonov, temveč da vselej sledi svoji lastni zakonitosti. Za vse, kar je živega, veljajo marveč Göthejeve besede: „Priroda stvarja večno nove oblike; kar je, še nikoli ni bilo, a kar je bilo, se več ne vrne“. Ni ga zvezdogleda, ki bi znal izračunati krogotok svoje in tuje duše!

Komur je do tega, da bi (kot učitelj, sodnik, zdravnik, diplomat, trgovec, industrijalec . . .) duševno življenje posameznika kavzalno tolmačil ter v tem ali onem smislu nanj vplival, zanj ni dovolj, da bi se morda lovil za ta in ta konkretni doživljaj, ki se pojavi in zopet izgine. Tukaj je marveč treba upoštevati, da je vsak doživljaj, kakor ga doznavaš na sebi ali pa na drugem človeku, sestavljenka iz dveh komponent. Sleherni tvoj doživljaj je kakor zaokrožen prizor na sliki, ki mu je za primerno ozadje — celo tvoje življenje. Tvoj doživljajoči jaz je namreč duševna celota, čeprav postaje z vsakim posameznim doživljajem drugačen, ker bogatejši. „V vsakem posameznem trenutku življenja si to, kar boš, nič manj kot to, kar si bil“. (O. Wilde),⁸²

Koliko tega ozadja ti je vsikdar danega, to pa določa tvoja telesnost, osobito živčevje, ki iz celote čisto psihičnega jaza izbere to, kar zahteva vsakokratni dejanski stan: kadar se ti to ali ono duševno doživljanje (razmišljanje, pričakovanje, hrepenenje . . .) v obliki izraznih kretenj javlja,

ko ga, recimo skrbeč za „vsakdanji kruh“ stav-
ljaš v službo telesa, ali pa ko svoje mišljenje,
hotenje, sočutje . . . s pomočjo telesa rabiš
v to ali ono svrhu civilizacije in kulture.
In v tem izbiranju, tej svojevrstni funkciji telesa,
se posameznik razlikuje od posameznika kakor
list od lista na veji. Pri tem stopa bolj „telesni“,
pri onem bolj „duševni“, „boljši“ jaz v akcijo
— vse to v tisočernih odtenkih od zgolj mehan-
skega pamtenja preko raznih oblik pažnje, za-
nimanja, mišljenja . . . do tiste osrednje točke,
kjer se nahaja „enotno rastoča in pojemajoča
dejavnost čisto duševnega jaza s svojo razno-
ličnostjo“. Te razlike so nam v mislih, kadar je
govora o inteligentnosti, nadarjenosti, tempera-
mentu, značaju tega ali onega človeka, o stvareh
torej, ki so predmet „diferencijalne psihologije“.
Da te kavzalna razlaga ne popelje do
pravega „življenja, — ki je zaklenjeno v tebi in
v meni“, in da območje tvojih prognoz na tem
poprišču obtiči v bolj telesnih plasteh danega
jaza, za to je porok — idejni ustroj take razlage.
Neproračunljiva duševna kavzalnost in pa to, kar
ti o njenem učinkovanju poroča telesnost, oboje
skupaj sta faktorja, ki je njiju produkt ta in ta
tvoj doživljaj. To je prav tako, kot ti je za vsebino
te ali one zaznave iz vnanjega sveta treba dvojne
razlage: fizikalne in fizijologične ob enem, ker
„tudi v vseh prirodnih pojavih tiči od telesa
odvisen in neodvisen moment“; to in to fi-

zikalno telo tam na hribu tako in tako učinkuje na tvoja čutila in oboje ima za posledico, da — vidiš „drevo v cvetu“. Tu in tam je torej en faktor in vsled tega tudi ves produkt bolj ali manj — subjektiven.

Vse drugači pa je to z umevanjem tuje duševnosti, ki se opira samo na bistvo duševne kavzalnosti.

Človeka, ki stoji pred teboj, skušaš ali pred vsem razumeti in oceniti ali pa najprej „preštudirati“ ter potem nanj tako in tako vplivati. Kdaj je eno, kdaj drugo na mestu, o tem vsikdar najsigurneje odloči življenski instinkt sam. Tako skuša materina ljubezen otroka v njegovem dejanje in nehanju razumeti, dočim je bolnik bolj predmet zdravnikovega razmišljanja. Razumevanje tuje duše je v vse tesnejši in neposrednejši zvezi z življenjem, nego bi to na prvi pogled kdo slutil. „Naš odnošaj od človeka do človeka, kakor ga očituje najpriprostejši pogovor, je najprej tak odnošaj med voljo in voljo, ko eden drugega razume, ko oba soglašata ali pa si nasprotujeta; da bi človek, ki ti stoji nasproti, bil duševni mehanizem, kjer imajo posamezni pojavi svoje vzroke, tako naziranje ti tukaj ne pride na kraj pameti. Šele tedaj, če drugega človeka ne vzameš za subjekt, ampak kot člen v verigi prirodnih pojavov, kot sredstvo, ki ga rabimo in nanj vplivamo, šele tedaj se prične umetno motrenje v smislu kavzalne psihologije,

vse eno, ali v popolnoma znanstveni obliki ali pa v okrajšani naivni“. (Münsterberg).⁸³

Kolikrat v življenju posameznikov, strank, narodov, držav . . . bi se obtoževanje in „mehansko“ uravnavanje za ceno najlepšega uspeha umaknilo umevanju duševnih odnošajev in namer „sine ira et studio“! Tout comprendre c'est tout pardonner! Imejmo v mislih, da je vsak posameznik in vsake vrste človeška zajednica kot živ organizem — individualnost, posebnost! „Vsak individuum je tvorba, ki je nikjer in nikdar več ni v čisto isti obliki. Res da se na njem javljajo te in te zakonitosti, da so v njem vtelešeni ti ali oni tipi, da ga v marsičem lahko prispodabljaš drugim posameznikom, — toda nikoli ne izgine brez ostanka v teh zakonitostih, tipih in označbah, vedno še ostane nekak plus, ki se ta ali ta po njem razlikuje od drugih posameznikov, ustrežajočih enakim zakonom in tipom. Individualnost je asimptota znanstva, v kolikor išče zakonov.“ (Stern).⁸⁴ V tem smislu je vsak človek izjema iz načela o — „enakosti“.

Da „se odpro katakombe v srcu brata“, v to svrhu je poleg poštene volje pred vsem treba — skromnosti, ki je tukaj kakor razodetje! Skromnost je mati spoštljivosti pred tujo individualnostjo. Pomanjkanje te spoštljivosti pa rodi polovičarstvo in pol je tukaj — nič. Koga samo napol umeti, se pravi, ga napak umeti, to je —

ne umeti.* Ostra, a upravičena obsodba take polovičnosti so besede, ki jih umetnik sporoča svojim recenzentom: „Povem vam tudi, da tistih veselih in žalostnih zgodb nisem pisal jaz, ki govorim z vami in ki vas imam od srca rad; pisal jih je človek, ki ga ne poznate in ga nikoli ne boste poznali. Razdelite svoje spoštovanje, kolikor ga je: boljšo polovico naklonite meni, ki hodim z vami, ostanek pa onemu, ki piše svoje zgodbe skrit in neznan“. (Iv. Cankar: Bela krizantema). In sam Prešeren je neumevanje svojega kulturnega prizadevanja pa svoje cene skušal — razumeti. To je pač misel trpke resignacije, da pesnik „se v slavi, ko zgrudi ga smrt, prerodi“.

Čudotvorno moč umevanja tuje duše pa najlepše očituje „mojstru“ sledeči (ne ga posnemajoči!) „učenec“. Kristus n. pr. se s svojo besedo ne obrača na intelekt poslušalca in bralca in vendar je „pot, resnica in življenje“ za dušo, ki — hodi za njim.

Doživljanje je, o tem pač ni več dvoma, svojevrsten način doznavanja in edini ključ do umevanja vse pisane obilice življenja; doživljanje je tista veja, ki na njej sedi učitelj, duhovnik, zdravnik, politik, zagovornik, trgovec . . . pri svo-

* Lepih doneskov za resničnost te trditve nudi Förster v svojem najnovejšem spisu „Weltpolitik und Weltgewissen“ (1919), ki pa da ni drugega, nego „le odlomki in načrti obsežnejše raziskave, kateri bo še le po vojni mogoče iziti“.

jem poslu. To je duhovna avskultacija, pravi Bergson, ki ob njej neposredno dojameš utripanje svoje ali tuje duševnosti. In svet duha v zgodovini, umetnosti, verstvu . . . , te studente globokega in najglobljega življenja si osvojiš le tako, da zopet doživljaš to, kar je ob svojem času doživel zgodovinski junak, veliki umetnik, verski genij: da doživljaš ž njim in za njim. Samo to je — „pot prava v deželo duhov“.

Zgodovina – učiteljica o življenju.

Uspesnost doživljanja za umevanje duhovnega, osobito zgodovinskega življenja je začel vzporedno z Bergsonom in z vnemo izsleditelja novih vednot oznanjati Viljem Dilthey⁸⁵, pred vsem naglašujoč docela različno strukturo prirodoslovja in pa duhovnih ved, češ: prirodo opisujemo in razlagamo, življenje pa da hoče — umevanja. In vsa zgodovina je do vrha polna samega življenja. „Umevanje je notranje svetišče in centralni pojem v Diltheyjevi filozofiji zgodovine“. (Mehlis).

A umevanje svojega in tujega življenja, njegovega pomena, veličine in čara korenini v doživljanju. „V zgodovini beremo o gospodarskem delu, naseljevanju, vojnah, ustanavljanju držav. Vse to nam polni dušo z velikimi slikami, nas poučuje o zgodovinskem svetu, ki nas obdaja. Toda posebno gane nas v teh poročilih le to, kar ni pristopno čutom in kar se dá samo doživeti, iz česar so nastali vnanji dogodki, kar jim je imanentnega in na kar vplivajo nazaj. In ta težnja ne sloni na takem motrenju, ki bi se skušalo od zunaj približati življenju. Kajti v tem le jedru, ki se dá doživeti, je zapopadena sleherna življenska vrednota, okoli njega

se suče ves vnanji trušč zgodovine. Tu nastopajo smotri, ki priroda ne ve ničesar o njih. Volja ustvarja razvoj, oblikovanje. In v tem duhovnem svetu, ki se tvorno, odgovorno pa neodvisno v nas giblje, samo v njem ima življenje svojo ceno, svoj smoter in svoj pomen.“ (Dilthey).⁸⁶

Intelekt, to je pojmovno mišljenje, ni kos zgodovinskim predmetom in sicer vsled svojega bistva ne. Razumova moč je v poobčevanju, v odkrivanju skupnega, poprečnega in se v izpreminjanju ponavljajočega. Kjer se da ob enem samem, tipičnem ali vrstnem predmetu dojeti in proučevati cela skupina, „vrsta“ odgovarjajočih mu eksemplarjev, tam je razum kakor riba v vodi: mehanika govori o „gibanju“, antropologija o „človeku“, matematika o „paraboli“ . . . Predmet zgodovini pa je vselej kaj enkratnega, celotnega v prebogatem toku zgodovinskega življenja: ta in ta samo enkratni dogodek (Hanibal gre čez Alpe), ta in ta zanimiva osebnost (Sokrat, Napoleon, Wilson . . .), ta in ta pojav v življenju naroda ali države, ki pa se v tem ali onem pogledu razlikuje od drugih, podobnih pojavov (francoska pa ruska revolucija). „Tukaj imamo pojem občnega, bivajočega, stalnega, enakega, trajnosti, zakona, tam pa pojem posamičnega, individualnosti, dogajanja, izpremembe, različnega, novega, celote, razvoja.“ Res da tudi zgodovinar išče obče veljavnih zakonov na svojem torišču; ali uvažē-

vati moramo, da tudi v take zakone zajeto zgodovinsko življenje stopa vsakokrat v novi, svojevrstni obliki na dan.⁸⁷ Glavno vprašanje se tukaj glasi: kako je pravzaprav bilo?

Do takih individualnosti pa se razum ne more dokopati. V ta namen je treba neprimerno gibkejšega in bolj diferenciranega organa, nego je okorni in shematsko poslujoči razum s svojimi formulami. In tak organ je doživljanje, „dovolj fino in nežno, da se dotakne individualnega odtenka v življenskem pojavu, vsadi vanj in ga sprejme vase“, — neposredni stik s predmetom, pravi „mariage spirituel“.

Neposredni vzrok dogodkom, ki so zapisani v zgodovini, so ta in ta dejanja posameznih oseb, ki jih zgodovinar — in za njim učitelj zgodovine pa njegov učenec skušaj „razumeti“. To je odločilni imperativ. „Zgodovinar se mora živeti v dušo hotečega in delujočega posameznika, mora biti v stanju, da jo tolmači ter prav zapopade motive, gone in povode, iz katerih se rodijo zgodovinske akcije in reakcije“ (Eisler).⁸⁸

Utegnil pa bi kdo vprašati, s kakšno pravico se to, kar ti je ob takem doživljanju danega, smatra za spoznanje, češ, kje so „kriteriji“ ali presojava, da ti tak doživljanje daje pravi odgovor na vprašanje: kako je prav za prav bilo? Ali, tudi tisti, ki vselej in povsod zahteva „znamenja in čudeže“ kriterijev, kadar gre za spo-

znavanje, dejstvovanje in umetniško stvarjanje, lahko zagreši farizejstvo. Kakor bi resnica ne bila to, kar je Spinoza globokoumno rekel o njej: beleg samega sebe in pa neresničnega! Kaj bi rekli o človeku, ki bi še-le rojstnemu listu verjel, da je ta in ta res rojen? In tako tudi kriterij ni pogoj temu ali onemu bivanju, temveč nekaj, kar sledi še le iz tega, da ta ali oni jaz doživljajoč neposredno kaj uvideva. Sleherni kriterij, da kaj v istini biva, da je prav ali da ni prav, da je lepo ali grdo, ni nič drugega, nego poznejša abstrakcija iz tega, „kar je bilo samo po sebi tistim dano, ki so te reči doživljajoč dojeli.“ (Scheler).⁸⁹ So torišča duha, kjer je „učena“ štula le ovira spoznanju. „Če recenzentje knjige ne razumejo, pošlji jim otroka, da jih pouči! Natanko razumem zgodbo o mladem Kristu, ki je v tempeljnu starim farizejem sveto pismo razlagal.“ (I. Cankar: Bela krizantema).

Doživljanje je temeljna prvina duha in zato preizkušeno sredstvo za umevanje zgodovinskega sveta. „Božanski dar“ razumevanja nam ta svet od znotraj v pravi luči osvetljuje, to je ne da bi ga izpreminjal ali patvarjal. Le v tem jeziku govori k nam iz davnine in pradavnine duh, „ki se je objektiviral in meso postal v uredbah narodov in držav.“. Le tako se tudi zopet razveže jezik našim velikim mrtvecem, ki so pred nami korakali zato, da jim — sledimo.

P. S. zgodovinarju in učitelju! — *Historia est magistra vitae*. Da, zgodovina je naša učiteljica. Toda ne v tem smislu, da bi nam imela dajati koristnih navodil za življenje in njegove potrebe. To bi bilo preborno, beraško pojmovanje zgodovine in njenega veličastva. Kdor povsod išče samo koristi, uči Emerson, ta je berač. Zgodovina je marveč učiteljica — o življenju in tako ogelni kamen — državljanski vzgoji. In koliko bogatije ima beseda življenje shranjenega pod streho zgodovine! Le čujmo! „Vsak narod ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, v katero je skrbljivo spravil vse, kar je bil kdaj najgloblje doživel, z vsem svojim ubogim telesom, z vso svojo čisto dušo, spravil vse, kar je kdaj trepetaje v predsmrtni bridkosti čutil in mislil. V to kamrico stopi ob usodni uri, stopi vanjo, da se povrne očiščen in utrjen, poln vere vase in v dobroto svojega bližnjega, poln zaupanja v dan in v večnost, poln moči, brez strahu, pripravljen na svatovanje in pripravljen na svojo lastno sedmino...“ (I. Cankar: *Zaklenjena kamrica*).

Neizpremenjena in nepatvorjena celota življenja kakor se je odigrala — to je idejni votek zgodovine. „Ne občnih zakonov duševnega življenja, temveč individualno dejanje in nehanje, značaje, osebnosti, načine razvoja hoče zgodovinar doumeti. Vedeti hoče, kako se je ta in ta nadarjenost morala sestati s takim in takim

poslovanjem duha, pojmovanjem življenja, temperamentom, da je mogla nastati prav taka umetniška individualnost; zgodovinar raziskuje, kako so se strnile notranje dispozicije in pa razne okoliščine, da je stopil na plan ta politični in oni verski heroj.“ (W. Stern).⁹⁰ Zato pa zgodovinarjev opravke ni v tem, da iz danih virov sestavi mozaik, ki mu manjka iluzije življenja: luči in sence in perspektive. Samo tedaj bo zgodovina — magistra vitae, če je zgodovinar, ki tke veliko platno „iz neuspehov in slave“, — mojster-umetnik, vedec in videc, ki so mu ti in ti dokumenti le povod, da iz njih ustvari nekaj novega, organsko celotnega. „Še le tedaj, ako se postavi v tok časa, ki ga hoče pojasniti, ter ta čas, dejal bi, še enkrat doživi, nam ustvari to, kar lahko da vrednost njegovemu delu.“

Nov cilj pa zahteva nove poti. Biografiji, ki ji je pred vsem pri srcu enotnost osebe, bo se morala pridružiti — psihografija, to je, „prikazovanje posameznika od njegove duševne strani“, ki izhaja ravno od nasprotnega načela: od raznovrstnih lastnosti, ki so značilne za tega in tega človeka, ter skuša dojeti „trajno notranjo konstitucijo“, ki jim je za podlago. Psihografija bo n. pr. najzanesljivejša pot do umevanja zelo važnega dejstva, da ima moč individualnosti tudi v zgodovini svoje meje. Ni treba še posebej naglašati, da se območje

psihografije razteza i na „kolektivne individualnosti“, kakor so recimo: francoski narod, mongolsko pleme, srednji vek ...⁹¹

Kajpada treba obema, zgodopiscu in učitelju vedno imeti na umu, da veren izraz neposrednemu doživljanju ni in ne more biti trd neprožen jezik brezbarvnega pojma, temveč le — slikovita beseda. Bergson ne more napeti dovolj hvale njeni čudotvornosti, s teorijo in s sijajnim zgledom svojega stila. In tudi Dilthey krepko podčrtava, da imamo sicer samo fakta in letnice pred seboj, „a osebnost, ki jim daje življenja in pa način, kako jih prošinja s tem, kar vsebuje najbolj svojega, to ostane — nepoznano in nerazumljivo.“ Le umetniški zaokrožena beseda, ki jo govori Klijo,

jasno hodi med narodi,
dušo k duši tajno vodi.

(O. Župančič).

Umetnost.

Man sollte alle Tage wenigstens ein kleines Lied hören, ein gutes Gedicht lesen, ein treffliches Gemälde sehen und, wenn es möglich wäre, einige vernünftige Worte sprechen.

(Göthe, Wilhelm Meisters Lehrjahre).

Tudi tukaj stojimo pred velikim vzgojnim vprašanjem, ker je umetnost važen temelj duhovnega življenja, ker je slika, kip, skladba, pesnitev, monument... v velepomembni zvezi „s kulturo naroda in časa.“⁹² Umetnost namreč ni le rokavica za parado pred svetom ali pa kupljena roža v gumbnici, temveč z umetnikovega stališča — „najplemenitejši izraz narodove moči“, z ljubiteljeve strani pa — „cvet izobrazbe.“ In tudi to mnenje je napak, da bi se v umetnosti razodevala samo čustva; iz barve, mramornih in glasbenih likov pa iz vezane besede odmevajo in odsevajo v prvi vrsti „mislne zveze in cela svetovna naziranja.“ Velik umetnik nam nazorno podaje kos velikega življenja. Vsaka umetnina, ki ji res gre to ime, je velika izpoved umetnikove duše, razodetje. Böcklinov Otok mrtvih n. pr. je „ein Bild zum Träumen“ o zagonetki večnosti, o glasbi izjavlja Göthe, da

odpira vrata v neskončnost, in Meštrović je s svojimi skulpturami — praeceptor Jugoslaviae.

V svojem pravem jedru je umetnost — način spoznavanja, kajpada svoje vrste spoznavanja, ki ga ne more človeku dati nobena veda, spoznavanje tam, kjer „ni dano ustom, da govore, in razumu, da razpravlja.“ „V besedah ali barvah, za pobarvano krinko Eshilove drame ali pa skozi preluknjane in ena k drugi pritrjene trstike sicilskega pastirja se je nekoč razodel človek in njegovo poslanstvo.“ (O. Wilde).⁹³ In skozi usta umetnine tudi danes govori — umetnikova duša, cela.

Ta in ta umetnina pa ni nekaj, kar je, kakor pravimo, padlo z neba in ob čemer se kar tako kot je naslajamo, kakor to uči čisti estetizem; in tudi ne nekaj, kar da je nastalo po danih vzorih in daljšem študiranju, kakor bi hotela zgodovina umetnosti. Votek umetnosti je marveč v tem, da je ta in ta posameznik večjega ali velikega duha v danih okoliščinah to ali ono doživel (mislil, čutil, hotel, veroval, vresničil...) ter svoj doživljaj v objektivni, to je tudi drugim ljudem dostopni obliki izrazil.⁹⁴

Poslanstvo prave umetnosti pa je — odkrivanje novega, pronicanje v dosedaj neznane stvari vnanjega in duševnega sveta. Samo reproduciranje danega je odveč, subjektivno izmišljanje s pomočjo fantazije pa stvar-enodnevnic, brez pomena za vse, ki niso

udeleženi na njej.⁹⁵ Umetnikov genij je ob svojem doživljanju „modrosti globoke znanik“. In vsa problematika njegove misije se mi zdi prelepo zajeta v verze:

Kje mi je mejnik?

Kje so prepadi, da nisem pogreznil se vanje;
da jim izderem zadnjo skrivnost?

Kje so višine, da nisem povzpел se nanje,
da jim poberem najslajšo sladkost?

V ktere pustinje še niso prodrli mi glasi?

Kje je tujina tak daljna, da nisem ji gost?

(O. Župančič).

Poglavitni pripomoček, ki je umetniku na razpolago za razgrinjanje tega, kar običajnemu pogledu zastirata konvencija in pravilo, je stvarjanje novih izrazil. Saj je vsa umetnost le znamenje, podoba, izraz tega, kar je šlo skozi umetnikovo dušo takrat, ko se je rodila ideja njegove umetnine. Rodin začne vse drugače „misliti v marmorju“, nego je bilo dotlej običaj. Kako značilen je pač sledeči aforizem iz ust tega Prometeja oblike: „Ako me vprašaš, kaj da predstavlja ta in ta umotvor, tedaj ti odgovorim: to je skulptura. Skulptura je umetnost grb in votlin; umetnost, na oblikah pokazati igro luči in sence.“ In koliko življenja nam kajpada šele začenja odkrivati njegova „revolucionarna“ umetnost! Kajti i Rodinova Muza je morala dolgo čakati v senci srednjemernosti, ki je menda naturaliter delež zemljana. — Impresijonizem v slikarstvu je po svojih zastopnikih izpodrinil

historijo, pokrajino in genre ter „na mesto shematske razvrstitve postavil izrez, kakor ga je videl duhovit umetnik“. In kakor da se je lepota prirode podeseterila ob novem načinu gledanja! „Tako smo se naučili videti barvne odtenke, kakor jih v toli fini različnosti ni videl noben starejši mojster. Namesto deset odtenkov plavega, rdečega ali zelenega občutimo danes sto — vrednot, ki jih naš jezik niti še ni v stanu opisati.“ (Muther). — In Prešeren, ta naš pesniški „on“! O njem je to-le prelepo zapisano: „Umetnik izraža važna dejstva o svojih namerah ter piše komentar, svoj komentar, pač brez vsake besede ter le s formo samo! In zato ni in ne bo umeti pesnika in njegove vsebine prav, dokler ne razumemo in ne spoznamo do dna — umetnika in njegove umetnosti, vse njegove forme.“ (A. Žigon.)

Ko govorim o izrazilih v literarni umetnosti, bodi vsem „zaničevalcem pevcev“, ki so jim „pesmice“ le igrača za mladino, povedano, da je velik lirik, dramatik, romanopisec... tudi velik dobrotnik svojega naroda — kot jezikovni zakladokop. Pesnik-umetnik je namreč prejel tudi dar, da z besedo izrazi, kar je „prečutil, užil“. Vsi, kar nas ni takih umetnikov, pa predobro vemo, ko bi radi kaj povedali, da „komaj za vsako deveto stvar je beseda! Za najglobljo, za najbolestnejšo je ni“. (Iv. Cankar.) In to dejstvo ima silno velik pomen v dinamiki duševnega

življenja, posameznega in socialnega. Doživljaj, ki je zanj beseda, ti vse drugači stopa v zavest, nego li kaj neizraznega. Vzdih

O ti! . . . O kdo? . . . Ah, neizraženi
in neizrazni, naj srcé te čuti . . .

(K e t t e, Moj Bog, VII.)

ta vzdih je temu dovolj dokaza. To je glavni razlog čudnemu pojavu, da zaznavanje samega sebe v modernem leposlovju izkazuje neprimerno več duševnih odtenkov, nego pa antična in srednjeveška literatura. Novi izraz, ki ga je pesnik ali pisatelj ustvaril za svoj doživljaj, je čitatelju povod, da ob svojem doživljanju prej ali slej opazi to, kar v istini odgovarja novi jezikovni tvorbi. In le tisti, „kdor si je res osvojil ta ali oni jezik, ima, čeprav mu nedostaje genijalnosti jezikovnega tvorca, njegovega duha v celoti.“ (Rathenau.)⁹⁶

Bistrovidni zgodovinar in državnik „oče češkega naroda“, František P a l a c k ý, je globokoumno rekel, da — je izobraževanje misli brez izobraževanja jezika gol nesmisel. Koliko zakladov leži tukaj zakopanih in čaka, da se dvignejo, to je srednješolskim učiteljem materinščine pred kratkim na uho povedal krakovski profesor in ljub mi znanec Jan Magiera.⁹⁷ Zato pa čujte, izobraževalci naroda, veliki in majhni! „Dušo zdravega in rastočega naroda oblikuje pisatelj in filozof. Še tako slaven pravnik, inženir, kirurg, politik, četudi svetovnega imena, nima vpliva na narodovo dušo. Tudi historik vsebuje

takih sil, — ako je pesnik, n. pr. Palacký, a ne Tomek. Kar je (češki) narod danes, zahvaljuje svoji literaturi. Tem, ki so bili pred nami, nam, ki bdimo nad njegovo dušo v sedanji dobi.“ (I. S. Macher).

Ako umetnikova srenja le polagoma koraka za svojim vodnikom, radi tega še ni treba obupavati. Upoštevajmo marveč silno razdaljo med obema, ker je umetnik — „kot daljnih carstev sin, tuj in teman.“ Kar nas je zaznamenovanih s tremi križi ali več, se dobro in neradi spominjamo, kak vrišč je nastal, ko so naši slikarji in literatje, posebe Cankar in Župančič, nastopili z novimi „tablami.“ Je sneg vijolčast káli? Ampakovanje, nejasnost, pohujšanje, stihotvorsko razkolništvo . . . ! Tako je ogorčenja in svete jeze pravičnikov odmevalo širom slovenske domovine. Ivan Cankar se je takole bridko pritoževal o svoji publikii in o svojih recenzentih: „Senco gledajo moje oči, luč vidi edinole moje srce, ki gleda v prihodnjost . . . Kažem narodu, kako je majhen, kako je malodušen . . . Kažem mu glorijo breznačelnosti, češčenje hinavščine, slavo laži; zato da se predrami, da spozna, kdo in kje da je, ter da pogleda v prihodnjost . . . Slikal sem noč, vso pusto in sivo, polno sramote in bridkosti, da bi oko tem silnejše zakoprnelo po čisti luči . . . Iz noči in močvirja je bil v nebeške daljine uprt moj verni pogled — vi pa ste me razglasili za pesimista!“ Se je

pritoževal. In danes? No, danes lahko prijatelj njegove umetnosti zadovoljno vzklikne: Eppur si muove!

Kažipot.

Umetnost naroda je neizmerno bogastvo, duhovni latifundij. A tudi temu bogastvu je treba prevdarnega upravitelja, da prinese kar največ sadov in doseže svoj mesijanski smoter. Za izveličanje je treba srednika med nebom in zemljo.

Človek bi ob vzgoji za umetnost nehote mislil na šolo. Toda vsaj glede vpodablajoče umetnosti se šolsko mentorstvo ni kdovekaj obneslo. In znameniti profesor za zgodovino umetnosti Josip Strzygowski, „ki se je eden prvih začel zanimati za vzgojno nalogo svoje stroke“, se je čutil primoranega, za svoje slušalce, ki pridejo z gimnazije, ustanoviti na vseučilišču — „vaje za začetnike“. Voilà où mènent les mauvais chemins... Če ne znaš poti!

In vendar bi si prav šola lahko nabrala najboljših lavorik za umetnostno vzgojo naroda, brez nepremagljivih težav! „Le drug duh mora zavladati ter prešiniti one, ki so poklicani, pretvarjati v živo istino učne načrte, kateri brez bistrih in gorečih izvrševalcev ostanejo mrtve črke, pa naj jih je ustvaril sam Komenský ali Pestalozzi.“ (Schmoranzer-Bežek).⁹⁸

Kdor hočeš tej ali drugi umetnini pridobiti

dušo občinstva, moraš neprestano kot nekak aksiom imeti pred očmi, da je doživljanje začetek in konec in čudodelna moč vse umetnosti. V barvah, zvokih, marmornih linijah, vezani besedi govori umetnikov jaz — iz duše v dušo. S svojim posredovanjem prevzameš nežno nalogo, strniti dvoje duš v eno: tvoj gojenec naj gledajoč sliko, poslušajoč melodijo, beroč pesnitev... nepatvorjeno ponovi doživljaj, ki ga je umetnik razodel v svoji sliki, pesmi, skladbi... Nežna naloga je to in prenežna, ker ti je v roke dano nekaj, kar ne prenese niti najmanjše sile: umetnikova v umetnini na dan stopajoča in pa gojenčeva duša. Buditi doživljanje, ne uživanje in tudi ne intelektualno pojmovanje — to je cilj, vreden, da se zanj potrudiš.

Da je pravi bitek umetnosti res doživljanje, to je še do polpreteklih časov prelepo in živo izpričevala tista veja umetnosti, kjer duševnost najbolj neposredno stopa na dan — petje. Danes, na žalost, menda umira ves dolgi vek, ko je ta ali oni ali ona — in tudi ono — sam od sebe zapel „narodno“, veselo ali otožno, kakor mu je ravno bilo „pri srcu“. Danes, v dobi umetne pesmi in koncertov — ne doživljamo več petja: „izobraženec in proletarec, oba sta brez petja.“ (Raiz). Precej ima tukaj na vesti šola s svojimi „šolskimi“ skladbami, ki niso ne tič ne miš.⁹⁹

Pozitivnih, obče obveznih navodil ni mogoče dajati, ker bi kakršnakoli normativnost pomenila mehaniziranje nečesa, kar se ne da mehanizirati. Opozoriti na način, kako je ta ali oni, ki „duh ga žene“, skušal priti do visokega cilja, to je največ, kar se dá tukaj v pozitivnem pogledu storiti.* Lažje je posamič navesti brezna

* Za v podabljačo umetnost se mi zdi pravi standard work knjiga: Luise Potpeschnigg, *Einführung in die Betrachtung von Werken der bildenden Kunst*. 1915, — ki ji je spiritus rector zgoraj omenjeni profesor Strzygowski. Lepe, s premislekom izbrane in vmeščene slike, razumljivo pisan tekst in pa tako smotren načrt, vse to skupaj omogoča, da jo zrelejši posameznik brez učitelja s kar največjim pridom vzame v roke. Učitelju, tudi na nižjih šolah, vzgojevalcu, predavatelju ... pa bo dobro došel uvodni oddelek o — vzgojnih vprašanjih. Ko mislim na naše slikarje in kiparje, se mi vsiljuje goreča molitev Prešernova: „Da bi nebesa milost nam skazale!“ Kdor božji nam podariš knjigo, ki nas živo uvede v motrenje naših slik in kipov, ta si nas vzel in popeljal — v nov svet.

Za „vse troje“: poezijo, glasbo in upodabljačo umetnost pa je s finim čutom podal svoj Credo, in učitelju dragocen vademecum, tovariš, ki je bil pisatelju teh vrst oseben svetovalec na početku učiteljske poti: Reg. Raiz s svojim spisom — *Gedanken über die Erziehung zur Kunst an unseren Gymnasien* v letnem poročilu deželne gimnazije v Ptuj, 1907.

in skale, ki se jim moraš izogniti, da se ti čolnici ne razbije.

Kot neke vrste zlato pravilo bi se dalo reči, da nikdo ne more dati, česar sam nima. „Kakor se etična vzgoja vrši s pomočjo zgleda in navade pa oblikovanja okoliščin, tako se vzgojevanje za umetnost vrši na ta način, da ustvariš pogoje za umetniško doživljanje.“ (Raiz). A glavni, odločilni pogoj je, da sam doživljaš: gledaš, čuješ, misliš, hočeš..., kar je nekoč doživel umetnik in česar vidni ali slišni izraz je njegova umetnina. Le tedaj bo blagoslovljena tvoja beseda, ako jo spremljajo te in te izrazne kretnje kot verne priče tvojega lastnega doživljanja.

Velik greh zoper duha in njega ustrojstvo je naš intelektualizem, ki skuša tudi umetnost zgolj umsko analizirati in učiti, ker ne ve, da se njeno jedro upira umskemu razkrojevanju. Kakor nikdo na besedo in s silo ne postane dober človek, tako se tudi umetnost ne da vtepati. „Za umetnost se dá samo z umetnostjo vzgajati; v ta namen ne potrebuješ knjig o umetnosti, zgodovinskih ali estetskih, ampak umotvorov.“ (Raiz).¹⁰⁰ Vzgojevalec skušaj le doseči, da umotvor sam izpregovori in se polasti duše gledalca, bralca, poslušalca.

Poezija. V „slovenski“ uri bi trebalo strogo ločiti literarno zgodovino in poetiko od poezije. Samo prvi dve se dasta učiti in naučiti,

cenzirati in v urniku vmestiti ter se tudi tako obravnavajta dalje, a ne — poezija. „Poezija ne bodi učni predmet. Z nekim strahom pišem ta stavek. In vendar se, kadarkoli vse dobro preudarim, vedno znova vračam k njemu. Poezija ni znanje, ampak kar najgloblje doživljanje. To pa se ne da učiti, samo pogoje zanj lahko ustvariš; pa tudi ne vseh, morda najvažnejših ne. Ne moreš ga izpraševati in tudi ne cenizirati, „kajti lahko da se nam niti ne razodeva in da je svobodno.“ (Raiz).¹⁰¹ In še to bi se dalo reči: Nikar preveč! „Umetnost ne bodi vsakdanja stvar, slovesna bodi ura, ko se ji bližaš, in pa spoštljivo se ji bližaj!“ (Raiz).¹⁰² Opravek s poezijo bodi ura do življanja, ko, vpoštevajoč obojestransko razpoloženje, učitelj ali pa sposobnejši učenci izrazito bero ali deklamirajo pesnitve.¹⁰³ Glavno besedo imej neposredni vtis umetnine, te slike iz življenja kakor jo je gledal pesnik, ne pa besedaveljstvo „razlage“, ki prerado sega čez mejo potrebe in ki jo pravi umetnini „šolske izdaje“ čestokrat kot nepotrebno bergljo vrivajo ob stran.

In podobno so zgodovinski podatki pa estetske teorije o stilu, kompoziciji... slike, kipa, skladbe vse kaj drugega, nego pa umetnina sama s svojo celoto umetniškega doživljanja. Kako lahko je tukaj zagrešiti faux pas in mesto kruha dati kamen, v tem na ves glas pričata pravkar omenjeni pisatelj in pisateljica.

Učenost in zlasti še „učenost“ je eno, a doživljanje umetnosti drugo. Za trdno sem uverjen, da bi še marsikdo drug znal reči: „Iz svojih šolskih let vem, da sem najsilnejših, trajnih vtiskov dobil od tega, kar sem sam čital, popolnoma neodvisno od šole.“ (Raiz).¹⁰⁴

Meni nebo odprto se zdi . . .

Verstvo.

Pred kratkim mi je, zares „slučajno“, kot pedagoška novost prišla do rok knjiga z neobičajnim naslovom — Biblijska pedagogija.¹⁰⁵ Ta knjiga je zagledala beli dan že l. 1912 in duševni oče ji je dobro znani filozof — Paja R. Radosavljević, „doktor filozofije, magister in doktor pedagogike, pravi docent eksperimentalne pedagogike in ravnatelj pedagoškega laboratorija na njujorškem vseučilišču, pravi član hrvatskega književnega zbora v Zagrebu, član ameriškega psihologičnega društva, itd.“

Čudna knjiga! Tako mi je na tihem švignilo z jezika, ko sem videl njen naslov. In ko sem nato prebral nekaj prvih strani, stopi namah pred me neklicana misel, da je ta knjiga mogla vznikniti samo iz srbske kulturne sfere in da je bila pisana za srbski narod. In eto! Dobrih 150 strani pozneje čitam: „Vzgojevati kak narod in se ne ozirati na njegovo religijo, se pravi — zdraviti človeka in ne poznavati njegove bolezni. Verska vzgoja je ogromnega pomena za vsak narod in zlasti za nas pravoslavne Srbe, kjer je Pravoslavlje tako tesno spojeno z našim narodnim imenom, značajem, z našimi narodnimi umotvori in z našo sijajno preteklostjo“. (Str. 206).

Čemu je bila pisana „Biblijska pedagogija“? Naj odgovori avtor sam: „Nje naloga je v prvi vrsti, da točno predoči vzgojne vzore svetopisemskega vzgojeslovja, brez kakegakoli filozofskega tolmačenja, in da s prstom pokaže na nje pedagoško etiko, ki so se na njo slabo ali pa nič ozirali naši in tuji vzgojeslovci. Poleg tega pa naj to delo služi za dokaz, da človek lahko šest dni dela v psihologičnem in pedagoškem laboratoriju, a sedmi dan čitajoč uživa knjigo, ki se do danes in še danes največ čita“. (Str. 10).

Radosavljević izpoveda za svoje življensko naziranje nekak kritičen voluntarizem ter sodobnemu človeku očita, da postaje vedno manj sposoben za življenje, ker vedno bolj pozablja, da „svet ne potrebuje toliko ljudi velikega intelekta, kolikor ljudi plemenitega značaja“.* (Str.

* Prim. tole Masarykovo lekcijo na naslov našega mladeniča, ki prihaja iz visokih šol: „Na gimnaziji se uči matematike, grščine in latinščine, literature svojega naroda in nekaj prirodoslovja; na vseučilišču goji svoj strokovni študij, napravi izpit iz filologije, prava ali druge stroke ter stopi v življenje — za življenje pa ne nese nič seboj, prav nič! V „življenju“ bi moral biti pred vsem značaj — a značajem ni bil stvorjen; moral bi biti državlján — toda o politiki ne ve ničesa razen tega, kar mu predžvekavajo časniki; postane mož in oče — a ne ve ničesa o vzgoji, kaj so zakonske dolžnosti, kaj zahteva rodbinsko življenje — — prežalostno je, dalje risati to temno sliko, zato prepuščam to tem, ki bde nad vzgojo naših narodov, da bi dalje premišljevali o tej stvari“. (Sebevražda, str. 246, op.).

158). A kako dvigniti pešajoče sile človeštva, to bi vzgojeslovcu premnogič znalo povedati Sv. pismo. „Sv. pismo je záme prav tako velika vzgojeslovna inspiracija, kakor Wundtova fiziološki-psihologija ali pa Meumannova eksperimentalna pedagogika“. (Str. 10).

Zlasti pa bi trebalo naglašati sugestivno moč, ki prihaja od mož, kakor sta Mojzes in sv. Pavel, in pa od Kristusa, „največjega vzgojevalca, kar jih pozna zemlja“. — — Sijajna in presijajna potrditev Radosavljevičevega naziranja o viru nadčloveške moči je — naša Svoboda, Bog jo poživi! Odtod jo je vzel naš Mojzes, izvršitelj Evangelistove oporoke, ki mu je bilo „naročeno peljati v Kanaan krdelo Juda“. Odtod tisti svet premikajoči „Bodi!“, ki je sledil klicu: „Dvignite glave, ker približuje se naše odrešenje!“

A posebe se obrača Radosavljevič do tistih, ki jim je izročen verouk po ljudskih in srednjih šolah. „Kakšen je uspeh našega verouka, to vemo vsi. Vsak dober in pošten Srb mora biti radi tega v skrbeh. — — Izbor učnega gradiva v verouku je vseskozi nepedagogičen, nedidaktičen. In zares, vzvišenih Kristusovih besed in prilik se gulijo na pamet še otroci iz prvega razreda ljudske šole, čeprav vemo, da jih je božanski učitelj govoril in tolmačil samo odraslim ljudem“. (Str. 204). Z ozirom na srednjo šolo pa pravi Radosavljevič: „Da, velik bi bil uspeh da-

našnjega verouka, ako bi se v dijakih razvila volja za čitanje Sv. pisma“. (Str. 10). —

„Biblijska pedagogija“ Radosavljevićeva bi zaslužila, da jo prečitajo vsi tisti, ki so poklicani. Osebito pa je pažnje vredna „ameriška metoda“ pri verouku, ki R. nanjo opozarja str. 209—211. Saj je Biblija, kakor pravi ameriški započetaknik eksaktne pedagogike, Stanley Hall, — „a pedagogical masterpiece“, vzgojeslovno remek-delo.

Za nečim višjim... Komur nevednost ali pa sovraštvo ne zastira oči, ta mora opaziti, da se je v 20. stoletju tudi glede verskega življenja izvršila velika preocnitev dosedaj veljavnih vrednot. Odkar je prenehala vsemogočnost mehanskega prirodoslovja, si vedno bolj osvaja duhove nova metafizika, ki ji je prvi glasnik francoski filozof Bergson in ki nam skuša odkriti novih virov življenja: svobodo, rast, inicijativo, osebnost... Mehansko pojmovanje sveta stopa zopet v ozadje. In v človeku se iznova probuja versko življenje. Zanimiv dokument te prenovitve je n. pr. „Krščanski pokret“, kakor ga v novejšem času propagira Jules Rambaud med visokošolsko mladino.

Ni dvoma, da je v zadnjih letih svetiljki verstva novega olja prilila svetovna vojna. Nevera danes umira, to stoji, naj ji potem mrtvaško svečo drži Bog ali bog, Božanstvo, Previdnost, Priroda, Vesoljstvo, Svetovna uganka... Hrepenenje, se notranje dvigniti, to je, z Eucke-

novo besedo, signatura novega prebujenja. Lepo to odseva iz Kettejevih osmero sonetov „Moj Bog“, ki so jim za vodilo pomenljive besede Maeterlinckove, da mora vsak záse najti samo-svojo možnost višjega življenja v nizkotnih in neizogibnih položajih vsakdanje realnosti. To je večna zakonitost „globokega življenja“. „Še v najpodlejšem življenju je delež tega, kar kdo stori za Boga, ogromen. Najmalopridnejšemu človeku je ljubše, biti pravičen, kot pa nepravičen. Vsi molimo in molimo, ne da bi vedeli, in sicer velikokrat na dan“. (Renan).¹⁰⁶

A v znanstvenih vrstah se javlja novo, svojevrstno umevanje verskega življenja. Bojni klic „vera ali nevera?“, „verstvo ali znanstvo?“ izgublja danes svoj vreščeci glas. „Človek v svojem izkustvu doživlja, da je versko življenje več, nego kompleks metafizičnih domnev. (Oesterreich).¹⁰⁷

V duševnem stanju človeka, ki v duhu in resnici, to je istinito moli, se posti, premišljuje, zbrano prisostvuje božji službi . . ., se da jasno razbrati dvoje komponent: akt verovanja, to je prepričanost o teh in teh večinoma nadčutnih rečeh, in pa doživljanje nečesa svojevrstnega, kar življenje nudi samo religioznemu posamezniku: doznavanje božanskih vrednot. Enega ni brez drugega; ali glavna stvar ob živi vernosti ni to ali ono „za res imeti“, temveč neposredno doživljanje nečesa velikega, božjega. „To tvori mistično sredotočje vseh religij, odtod

jim od časa do časa vedno iz nova doteka novo življenje. — — Vse ostalo versko življenje ostaje v večji razdalji od Boga, ki je zanj transcendenten, predmet hrepenenja, vere, upanja in strahu, ne pa objekt neposrednega doživljanja“.¹⁰⁸

Pogled čez to poprišče se ti razbistri, ako vzameš do rok neke vrste duševni drobnogled: ta ali oni primerek mistike ali ekstaze (Plotin, sv. Avguštín, sv. Terezija ...), ki s povečano izrazitostjo predstavlja doživljanje božjih reči. Novoplatonik Plotin n. pr. pravi: „Večkrat, ko se prebudim iz telesa k samemu sebi in zapuščajoč vnanji svet vstopim pri samem sebi, gledam čudovito lepoto. Tedaj najtrdneje verujem, da spadam v boljši in višji svet — — in se strnem z božanstvom v eno.“¹⁰⁹ Sv. Avguštín: „Je veselje, ki ga brezbožniki ne postanejo deležni, ampak le tisti, ki Tebi služijo radi Tebe in ki si njih veselje Ti sam.“¹¹⁰ Sv. Terezija: „Ne morem povedati, kaj človek čuti, ako Gospod duše daje spoznati svoje skrivnosti in visoke reči. To je slast nad vse slasti, kar jih je mogoče tukaj doli zapopasti.“¹¹¹

S tega vidika bi utegnilo postati jasno, kako naivni so oni, ki smatrajo verstvo za quantité négligeable, za brezpomemben prežitek. Versko čustvovanje je marveč „bistven del duševnega življenja“ in pa „važno kulturno gibalo“! Kdor ni gluh in slep, mora pritrditi sodbi: „Verstvo je kulturni pojav prve vrste“. (S. Dolar). V ver-

skem doživljanju se odpirajo, kajpada ne vsakemu človeku, najvišje, „božanske“ vrednote. A vrednote so — gibalo volje in s tem življenje oblikujoča sila. Tako doživljanje je na najvišji stopnji neke vrste duhovna poroka, „mariage spirituel“, ki doživljajočega združi z nečim razumu nejpomljlivim in duhu neodoljlivim, božjim. „Takrat se je v grozi in bolesti razklalo moje srce, da je dalo, kar je še imelo: „Bog!“ (I. Cankar: v Koncu Podobam iz sanj). Kaj je globoko verni duši živa vera, to se ti razodene le tedaj, ako skušaš za njo vse tisto doživeti, kar je ta duša v svoji molitvi, zbranosti, meditaciji . . . notranje doživela, s kakim srcem je stopila v svetišče, kaj je tam iskala in našla.¹¹²

In nedoglednih, usodepolnih posledic vsebuje tisto skoraj bi rekel blazno početje prosvetljevanja, ki namesto verstva ponuja — znanstvo. To je tako, kakor bi lačnemu, če tudi po zimi, ponujali toplo suknjo, češ, da te ne bo zeblo. Ta siromak sicer ne bi zmrznil, a prav gotovo — od lakote poginil, če ne dobi tudi kaj za želodec. Znanstvo je zahtevek in hrana razuma, a verstvo zahtevek in hrana drugih nič manj istinitih plasti človeškega duha. Naš učeni intelektualizem rad pozablja ali pa vobče ne vidi in ne ve, kar uči zgodovina in psihologija verstev: da je umska vsebina le ena stran verskega življenja, samo vrata do silnih in najsilnejših doživljlajev.¹¹³

Zato pa je tisti korak, ki mu pravimo prehod od verskega do znanstvenega svetovnega naziranja, silno važen in za vzgojevalca največje odgovornosti poln moment v življenju posameznika in naroda. Proces izobraževanja očituje namreč tole pretresljivo zakonitost, da „ima prehitro in neposredovano poznavanje višje kulture za posledico — pogin manj izobraženih“. Tako „izobrazuje“ velemesto priprostega posameznika s kmetov, tako izobraženejša plemena nižje. Tu so korenike tiste polovičnosti, ki je v obliki indiferentizma, skepticizma, pesimizma in zanikanja prava slana za veselje do življenja. „Samomorilci so krvave žrtve civilizacije, žrtve kulturnega boja“. (Masaryk).¹¹⁴ *Ca veant consules!*

Logika srca.

Srce gleda z očmi, ki nikoli ne lažejo.
(I. Cankar: Pobratimi).

Ako ti je do tega, da sam pametno živiš ali pa da uspešno vplivaš na življenje drugih, tedaj nikar ne smeš mimo dejstva, da človek le v toliko stremi po tem ali onem cilju, v kolikor vidi v njem vtelešeno to ali drugo vrednoto. Kaj mi mari človek, ki je za me „nihče“ ali „dim“? Za marsikaj, pravimo, mi je toliko kakor za lanski sneg. Vobče kaka stvar še le takrat vzbudi našo pozornost, ako jo, rekel bi, obdaje parfum te ali one vrednote. To in to knjigo sem si kupil, ker cenim pisatelja, radi lepega jezika, morda tudi zavoljo okusne vnianjosti.

Vrednota, ki tiči v hotenem predmetu, pokliče potemtakem one sile hotenja na plan, brez katerih se noben cilj ne da vresničiti. Predmet, ki ne vsebuje nikakih vrednot in ni te ali one vrste „dobrina“, nima nič vabljivega za naše hotenje.

Ako bi naj tu ali tam dana vrednota bila povod, da si hočem osvojiti nosilca te vrednote (posestvo, zdravje, sliko . . .) ali pa vresničiti kak vrednotni stan, to je doseči, da n. pr. to ali

ono bodi tako, kakor bi imelo biti, tedaj moram to vrednoto najprej doumeti, čutiti,* doživeti, to se pravi, priti mi mora v zavest, rekel bi, postati očitvidno, občutno, „otipno“, da v kakem predmetu (stvari, človeku, umotvoru, družabnem pojavu . . .) ali vrednotnem stanu zares tiči ta in ta (gospodarska, politična, npravna, življenska . . .) vrednota. Kako neki recimo postane iz slučajne znanja veliko prijateljstvo? Tako-le. Na človeku, ki se iz početka nisi kdovekaj menil zanj, polagoma odkriješ vsakovrstnih vrednot: zvestobo, veleintelligentnost, sorodnost duše . . . in neka skrivna moč te kar bolj in bolj začne vleči k njemu.

Z doznavanjem vrednot pa je tako, kakor z drugimi funkcijami človeškega duha: tudi to doznavanje je deloma prirojeno, deloma priučeno.

Prirojena zmožnost, videti posebno visoke in najvišje vrednote, ki jih premnogi, „za vrednote slepi“ posamezniki ne čutijo, je precej redk dar izvoljenih duhov, človeških genijev „po milosti božji“, bodisi da je tem izvoljencem dana moč, „ustvarjati modre, lepe in znamenite

* Beseda čutiti tukaj ne pomeni tistega bolj pasivnega stanja, ki ga vsakdo pozna kot „čustvo“ tega ali onega ugodja in neugodja, „čutenje“ vrednot je marveč kognitivnega značaja, to se pravi svoje vrste doznavanje. Le coeur a ses raisons, que la raison ne connaît pas! (Pascal).

reči“, bodisi da prevzeti od takih vrednot čutijo v sebi mogočni gon, druge ljudi opozarjati na kaj dragocenega. Kato, ta najpoštenejši Rimljan, n. pr. pravi: „Kdor vzame kaj zasebne lasti, sedi v ječi in verigah; javni tatje pa hodijo v zlatu in škrlatu“. Junaki, vodilni duhovi in veliki možje, to so učitelji človeštva, ki „delajo za vse dobe“: modrijan (Sokrat, Tolstoj), verski genij (Kristus, Buddha), svetnik, božanski umetnik, dalekovidni politik (naš Janez Evangelist), mož jeklenih načel (primas Jugoslavije) izsledujoči znanstvenik in velik izumitelj . . . Na ta način postane zlasti to, „kar so miselci, kar je homo religiosus svojevrstno našel ter prisluškujoči množici pripovedoval kot tujo, vsakdanjosti odmaknjeno pravljico — celokupna doživljena dobrina.“ (Scheler).

Slepota za vrednote je včasih neverjetno velika in se javlja tudi tam, kjer bi jo najmanj pričakoval. Človek bi še umel, da — „tiha misel velikega miselca stoletja in stoletja klije v dušah človeštva, predno nazadnje preide v življenje in običaj.“ (Smiles). Ali čujmo, kako hudo resen iskatelj novih vrednot na polju socialne pedagogike obtožuje „velike“ slepce! „Kako čuden prizor! Ves vzgojeslovni svet pretresajo socialno-pedagogične misli; ves vzgojeslovni tisk in slovstvo imata socialno-pedagogično lice; vsi narodni učiteljski sestanki in vse mednarodne pedagogične skupščine razpravljajo

socijalno-pedagogična vprašanja in probleme — samo visoke šole ne vedo nič o tem svežem življenju in vročem prizadevanju; samo univerze si mašijo ušesa pred tem glasnim klicem in veselim prerivanjem; samo z učnih stolic vzgojslovne vede, ki bi pač morale služiti življenju, vede žejni in izobrazbe lačni bodoči učitelj ne sliši nič o socialni pedagogiki!“ (R. Seidel).¹¹⁵

Pa tudi objektivna, to je ob sebi, „večno“ veljavna in obče obvezna razvrstitev vrednot, ta „ordre du coeur“, kakor pravi Blaise Pascal, s strogo evidentnimi zakoni o nadcenjevanju te vrednote nad ono, se običajnemu smrtniku razodeva le preko duha vrednote odkrivajočega genija. To je prav tako, kot jih je le sila malo, ki recimo ta ali oni, dasiravno strogo evidentni problem iz višje matematike brž uvidevajo, ko stopi pred nje. Ruski filozof Solovjev n. pr. dá „politiku“ v enem izmed svojih treh znamenitih* „Pogovorov“,¹¹⁶ ki se suče okoli jedra vojni, s fino ironijo, in popolnoma prav takole modrovati: „Kot sredstvo za obrambo je pest kajpada bolj civilizirana, nego pa zobje, palica bolj olikana, nego pa pest, in simbolna zaušnica je še bolj kultivirana.“ In tudi tega ne ve vsakdo, da srce in vest „več šteje, kakor vsa tiskana modrost tega sveta.“ (Milčinski).

* „V ‚Treh pogovorih‘ je s proroškim gledanjem spoznal duhovni obraz Rusije“ — tako sodi knez Trubeckoj o tem najzrelejšem delu Vladimirja Solovjeva.

Drugim pa se je tudi doznavanja vrednot treba še le učiti in to pod vodstvom pravih — in ob zapeljevanju krivih — prorokov. Kdo bi ne vedel, da si jedro vrednot kakor so: spoznanje, narod, domovina, čast, zdravje, žrtev, dolžnost, spoštovanje tujega imetka, ljubezen do bližnjega ali pa celo do sovražnika . . . človek le bolj polagoma in ne vselej brez prigovora osvoji, to je ne vsakokrat z enako „ostro podzavestjo“ za prave vrednote in prave ničvrednosti. Kolikokrat se n. pr. zamenjava: kultura pa komfort, dobro pa koristno, sramežljivost pa spodobnost, spodobnost pa priderija, krščanska ljubezen pa humaniteta, zajednica pa družba, moralno mišljenje pa korektnost, ljubezen do slabih pa sovraštvo do močnih, srce pa sentimentalnost, pobožnost pa bigoterija, čut za poštenje pa smisel za kredit . . .¹¹⁷

Zavest od govornosti, ki jo tukaj naše jemlje od svojega poslanstva prešinjeni vedec in videc, pa je za večne čase označena in posvečena z veličajno formulo: „. . . Jaz pa vam pravim . . .“ In njena „podoba iz sanj“ je ta-le: „Tebi, romar, je ukazano od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati. Nimaš pravice, da bi zaklepal duri, tudi tistih ne, ki jih sam le s trepetajočo roko odpreš. Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojzani, da prineseš ljudem to luč. Mnogokdaj

ti je beseda okorna in težka, skriva se, boji se, kakor plah otrok tuje družbe; mnogokdaj okreneš glavo v stran, povesiš oči, ker tudi tebe, najbolj še tebe, naglas govorečega, je sram ljubezni. Ali vsaka beseda, iz sramu zatajena, bi te vekomaj žgala na srcu: in ti, o romar, poznaš to bolečino! . . .“ (Iv. Cankar: uvodno poglavje Podobam iz sanj).

Poleg stvarjajočih in nove vrednote odkrivajočih veličin prvega reda je vsakemu narodu prav tako treba tudi veličin drugega reda, „ki bi najvišje pridobitve posredovali vsem skupaj in priobčevali vsakemu posebej“. (Eucken). Pomen takega, „misijonskega“ posla in podrobnega dela se nam je, žalibog sijajno, razodel tekom vojne, ko je vsled véleobsežnih vpoklicev, radi cenzure in iz drugih razlogov bolj in bolj obmolknil proroški in cilje hotenju staveči glas oznanjevalca različnih vrednot (družinskega očeta oko in roka, šola, večkrat tudi cerkev, izobraževalno delo med širjimi sloji, parlament . . .).

Danes triumfira prekanjenost, zvitost, premetenost Geslo se glasi: Jej, pij in bodi dobre volje! To je vsakokratno umovanje življenske modrosti v dolgi vojni. Iz te gredice je vzknil tisti najodurnejši tip človeškega pokolenja, ki mu pravimo vojni dobičkar, odtod tisto vedno mučnejše otopevanje obojestranskega čuta za to, kar je „večno ženskega“, odtod strahovito na-

rašcanje pijančevanja in tatinstva v vseh, žal, tudi mladinskih vrstah, odtod vedno večja mrznja do dela in pa rastoča napetost med meščanom in kmetom.* In kot dušo pretresujoča obtožnica vojne logike zvenijo besede matere, ki se mora zagovarjati zavoľjo surovega ravnanja s svojim otrokom, te besede: „Nehajte mi govoriti o surovosti, gospod sodnik! Kaj pa je danes surovost!“

Koliko pouka, duhovnega vodstva in nraavnih sil bo treba, da se začno, v prid skupnemu življenju, prav ceniti „človeške lastnosti in značaji“, to nam pokaže ta-le možata izpoved: „Sleparja, ki mu je krivda dokazana, pahnemo iz družbe, a laž smatramo za nekaj, čemur se včasih ni mogoče izogniti. Brezsrčnega, lakomnega in nezanesljivega računarja občudujemo kot velikega realnega politika, samo da ima uspeh in se ne da zgrabiti. Zavistnega, strahopetega in nezmožnega grajavca proglasimo za duhovito glavo, ako očituje kaj čuta in spomina. Po našem mnenju je radoveden in nečimern družabnik lahko duhovit in globok. Štreberstvo in omalovaževanje smatramo za upravičene lastno-

* Kot prava oaza iz te puščave uživanja in nihilizma pa bodi omenjen tudi vesel pojav v novem ocenjevanju, ki ga je zarodila doba nadomestkov: podvojena ljubezen do zemlje, do zemljice-rednice vsega, kar je živega. Ne več „prokleta“, kakor je že bilo slišati v polpreteklih časih, ampak zopet — „sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš!“

sti; zdi se nam ob sebi umevno, da ta ali oni v občevanju z višjim, enakim in nižjim nastopa kot trikrat različen človek. Ne vemo, ali bi dali čast pogumu ali zvitosti ali pa obema. Govorimo o novih idealih, pa nam je v mislih intelekt in praktična energija. Umetniški nadarjen nam je ta, ki je sicer brez fantazije, čustva in življenske moči, a zna opazovati, posnemati in tehnično oblikovati. Potrpežljivega človeka stavimo poleg človeka s fantazijo, in človeka, ki mu je lasten samo razum, poleg človeka z intuicijo. Uspešno konstrukcijo ali izum imamo za dušni čin enak pesnitvi ali veliki misli. Umevno nam je, da si je ta ali oni vzel življenje, ker je izgubil denar. Želimo si zdravja, zaničujemo ubogega in tistega, ki prenaša samoto, smatramo za čudaka. Pravimo, da zaničujemo boječnost, pa se ne zavedamo, da je radovednost, laž, nečimernost, žlobudravost, prekanjenost, plahost, zbadljivost na isti stopnji z njo; pogum, resnicoljubnost, zvestobo, nesebičnost, fantazijo priznavamo kot nedolžne, četudi ne koristne kreposti“. (Rathenau.)¹¹⁸

Dneva nam pripelji žar! . . .

Ressentiment.

Tolstoj je l. 1910, kratko pred smrtjo, dal zapisati besede, ki so nekak proroški glas o svetovni vojni, ki da izbruhne l. 1914, pa o njenih posledicah, in ki jim začetek takole slove: „To je vizija dogodkov, ki pridejo. Razločno stoji pred mano slika, ki te vpričo nje obide groza. Nad oceanom človeške usode gledam silhueto nage ženske. Njeni lepoti, njenemu smehljaju, njenemu nakitu in čaru, ki prihaja od nje, ni primere. Narodi zemlje jo naskakujejo, sleherni drhti, si pridobiti njeno naklonjenost. Ona pa, prava vlačuga, se zaljubljeno spogledava z vsakim. V laseh se ji lesketajo dijamanti in rubini in na rubinu vrh glave se da brati njeno ime: Kupčija.“

Ljudski glas v tej grandiozni viziji ni — božji glas. To, kar narodi zemlje tukaj unisono s svojim hotenjem priznavajo za velevrednoto, ne zasluži tega imena, ampak je očitna — pa-tvorba, ki jo je iz teh in teh razlogov rodila z mota ocenjujočih tekmovalcev.

Bujnotekoč vir raznih zmot ob doznavanju vrednot ima „človeški, prečloveški“ izvor: posebne vrste in pa jako razširjeno trajno duševno stanje tega ali onega posameznika. To je pojav,

ki ga psihologija imenuje *ressentiment*¹¹⁹ (ozlovoljenost?) in na čegar vrednote pa-tvorjajočo dejalnost je prvi opozoril Fr. Nietzsche.

Ressentiment je neke vrste duševna zastrup-ljenost osobito služočih, vladanih ljudi, ki ne čutijo v sebi „puntarske krvi“, — znamenje pe-šajočega življenja. To je trajno duševno stanje, ki se pojavi vsled tega, ker si to ali ono zlasti na družabnih in gospodarskih nasprotjih teme-lječe čustvo ali afekt kakor so: čut maščevanja, sovraštvo, jeza, zavist . . . zavoljo nemoči, strahu, plahosti ali hlapčevske malodušnosti ni moglo dati naravnega duška in je dotičnik vedno iznova, s stisnjeno pestjo, moral to in ono „požreti“. Osobito zavist je bujno zarezališče ozlovoljenosti, zavita v tole jedro:

Bi pitano tele jedel rad?

Te bode svila, ki tvoj brat

je v njo zavil?

(O. Župančič).

Sluga, ki ima priložnost, se v predsobi iz-psovati na naslov hudega gospodarja, se obvaruje take zastrupitve. In prav tako zavistnik, ki si skuša stvar, za katero zavida, recimo svojega so-seda, bodisi na pošten ali pa na nepošten način pridobiti, ali pa ženice, ki si „pri kofetu“ brusijo jezike, obirajoč ljudi, ki so jih radi tega ali onega vzele na muho. V velikem in največjem stilu pa igrajo družabne naprave, kjer posameznik nastopi in „pove svoje mnenje“ v imenu cele

zajednice, vse od društvenega zborovanja in dnevnega časopisja pa do parlamenta — vlogo duševnega strelovoda: odvajalca ozlovoljenosti in duševnega razkuževalca. Duševna napetost odjenja tukaj prav tako, kakor „odleže“ tistemu, ki je storjeno mu krivico ali velikodušno odpustil ali dobil zadoščenje pred sodnikom ali pa se sam maščeval.

Vsa tista bolj ali manj prikrita grdogledost in žolčljivost „ponižanih in razžaljenih“, ki je toliko srečavamo v vsakdanjem, javnem in zasebnem življenju, je — ressentiment v različnih odtenkih, duševni dinamit, ki se je tem ljudem nabral v duši radi tega, ker jim je ob čustvu svoje onemoglosti omahnilo stremljenje po tej ali oni vrednoti pozitivnega življenja: po zdravju, sreči, veselju do življenja, lepoti, sijaju, moči, bogastvu, duhovitosti, ponosu, značajnosti . . . Jedro mu je potemtakem onemogla zavist, ljubosumnost, tekma. „Kolikokrat se v smehljaju, v navidezno brezpomembni kretnji, v mimogredé izrečeni besedi, izražajoč pravkar najbolj prijateljsko mišljenje, in sredi sočutnega govora izda notranje od ressentimenta obseden človek!“ (Scheler).¹²⁰ Pohabljenec, duševno revšè, na svojo narodnost sila ponosni in družabno nepriznani sin „izvoljenega naroda“; „načelni opozicionalec“ in kritik, ki se ne dá o njem reči, da bi resno „hotel“ to, kar pravi da hoče; stara devica; „starejši“, ki morajo svoje mesto prepustiti „mlajšim“ in ne

morejo preboleti, da, vsled razširjajoče se izobrazbe, „jajce več od pute ve“; nižji uradnik, malomeščan, rokodelec; umirovljeni uradnik s svojimi privrženci; bolj tragična kot pa smešna figura tašče, osobito sinova mati; mlajši bratje in sestre v svojem odnošaju do prvorojenca; kmetski človek proti mestnemu „škricu“ in gosposkemu „bradaču“ ali „tistemu s kapo“ (= davčnemu iztirjalcu); velikokrat duhovnik — kot zastopnik „miru“ sredi posvetnih strankarskih bojev; verski, politični, filozofski . . . „apostat“, ki mu glavna stvar ni negovanje novega, ampak pobijanje starega prepričanja; „romantik“, ki se s proslavljanjem prošlosti pravzaprav le umika sedanjosti ter v nič deva okolščine, v katerih dejansko živi. Itd. To so izrazitejši tipi človeka, ki mu prerad dušo razjeda ressentiment.¹²¹

V socialnem gibanju sedanjosti je ressentiment postal odločujoča sila. In socijologija bi morala podčrtati stavek, da se tega duševnega dinamita nabere temveč, čim večja je razlika med veljavo, ki gre posameznim skupinam po ustavi ali običaju, in pa med tisto veljavo, ki jo imajo v istini glede moči, imetka, izobrazbe . . . Najboljši lek zoper ta strup je — demokracija.¹²²

Potvarjanje vrednot.

Duševno stanje, ki mu pravimo ressentiment, je zaklet sovražnik doznavanju vrednot. Njemu na rovaš gre veliko prevrata

v tisti objektivno veljavni razvrstitvi vrednot, ki jo Pascal, „eden izmed treh ali štirih najglobljih in najjasnejših duhov, kar jih človeštvo premore“ (Maeterlinck), nad vse značilno imenuje — „ordre du coeur“ ali „logique du coeur“, češ — le coeur a ses raisons, que la raison ne connaît pas (srce ima svoje razloge, ki jih razum ne pozna). Marsikaka prevara in celo huda patvorba na tem poprišču izvira iz ozlovljene, opelinjene duše.

A. Lažjo vrsto teh prevratov predstavlja povest, da lisica ne mara grozdja, ker da je — kislo. Kolikokrat slišimo, da se kdo, ki nima moči, da bi to ali ono vresničil, „tolaži“, češ: saj ta stvar pravzaprav ni take vrednosti. Ressentiment učinkuje tukaj kakor obarvane očali. Iz tega razloga pa se zgodi, da:

a) pozitivne vrednote včasih sploh ne vidiš ter zato n. pr. trdiš, da to in to posestvo ni „tako“ lepo.

b) Gledaš jo kakor v megli ali skozi transparent, to se pravi, da eno vrednoto „izigravaš“ proti drugi: hvališ eno in s tem jemlješ ceno drugemu. Veličasten zgled, poln življenske modrosti, je Prešernova balada Ribič, ki se končuje z verzi:

Kdor ljubi brez upa, ga svarim,
nikar naj ne vesla za njim!

c) Pozitivno vrednoto vlečeš z njenega objektivnega piedestala na svoj

nivó, ki odgovarja istinitim, to je majhnim močem tvojega hotenja: grozdje da ni sladko, ampak kislo.

B. Hujša vrsta prekucije v tem duhovnem kraljestvu, pravi plod ressentimenta, pa je preoznačitev in preocenitev, to je stvarba vrednot.

1. Komur je ressentiment zastrupil dušo, temu se pozornost kar sama od sebe obrača na tiste dele in strani bližnje soseščine, ki dajejo hraniva nevoščljivosti, zavisti, zlobnosti, maščevalnosti. To duševno stanje celo izbira in določa, kaj tak človek v sedanosti najprej opazi, česa se iz preteklosti vedno iznova spominja in čemu se v bodočnosti nadeja. Kakor ciganu beli kruh, tako hodijo ressentimentniku, hočeš ali nočeš, neprestano na misel zgoraj omenjene pozitivne vrednote življenja: moč, sijaj, bogastvo, sreča, zdravje, lepota . . . Ob enem pa ga muči želja, ki ve o njej, da je neizpolnjiva: da bi ena ali druga izmed teh reči bila njegova. In ta konflikt med hotenjem pa nemočjo je povod, da plaho obrača proč pogled od teh predmetov. Čimbolj se mu to posreči, v tem večji meri je posledica te dinamike duha — čmerna, mrkogleda slika o svetu, „oklevetan“ svet.

2. Ako pa se ti v takem stanju ta ali ona izmed nešteti vrednot s toliko močjo vsiljuje, da je ne moreš več pustiti iz oči, tedaj zado-

stuje samo en pogled recimo na srečnega človeka, da ga „peklenski“ zasovražiš, ne da bi ti bil kdaj storil kaj žalega. To je najhujša, neizprosna vrsta sovraštva, ki ga ne povzročuje ta ali ona „sovražnikova“ lastnost ali pa dejanje in nehanje, temveč njegovo — bitje in žitje. To je stanje, ki ga ima Göthe v mislih s kitico:

Was klagst du über Feinde?

Sollten die je sein Freunde,

denen das Wesen, das du bist,

im Stillen ein ewiger Vorwurf ist? ¹²³

3. Na najvišji stopnji pa ti ressentiment tako omaja življenski čut in „pervertira“ doznavanje vrednot, da sploh ne skušaš več obrniti pogleda od zdravega, lepega, močnega . . . človeka, češ: saj je vse to pravzaprav nekaj „ničevega“, blagor človeštva zavisi od nasprotnih stvari, kakor so — uboštvo, bol, zlo, smrt. Tako daleč seza tukaj „organska“ napaka vrednote doznavajočih aktov, ki je povzročuje duševni strup z imenom ressentiment. In „kot v veži je Orest Dijane mile zadobil spet bil zdravje duše svoje“, tako ressentiment reši svojo žrtev vseh tistih muk, ki jih prizadeva nevoščljivost, zavist, sovraštvo, maščevalnost . . . Kajti če so, po logiki ressentimentnika, pozitivne vrednote življenja le zlo, tedaj bogatega, lepega, življenja veselega . . . človeka ni treba zavidati in sovražiti, ampak — pomilovati. In tako je

torej velikokrat krotkost, sočutje in pomilovanje — nezakonski — otrok onemogle jeze, zavisti, maščevalnosti in podobnih, v svojem jedru docela naravnih afektov.¹²⁴ Kajpada v danem slučaju ni tako zlahka določiti, imamo li pristno blago ocenjevanja ali pa le ressentimentov nadomestek pred seboj!

Duševni strup, ki mu pravimo ressentiment, in z njim potvarjanje vrednot je nekaj silno nalezljivega pa spotoma rastočega. Kjer ena gos pije, tam vse druge pijo, ta prislovica velja tudi tukaj. In tako se neredkokrat zgodi, da samostojnost ocenjevanja — bodisi vsled sugestije ali tradicije ali vzgoje — pade pod ničlo. Neizpodbiten dokaz: svetovna vojna.

„Nobena literatura ni tako prenapolnjena z ressentimentom kakor mlada ruska književnost. Med junaki Dostojevskega, Gogolja in Tolstoja kar mrgoli žolčljivih oseb. To je nastalo vsled stoletnega zatiranja ljudstva po samovladi in pa ker brez parlamenta in svobode ni bilo mogoče, odvajati afektov, ki jih je rodila avtoriteta.“ Tako čitamo pri Schelerju, ki pač ne pozna tudi slovenske književnosti pa zgodovine, politične in socialne, ki sta mu neznana recimo „Hlapec Jernej in njegova pravica“ ali pa „Smrt in pogreb Jakoba Nesreče“.

Ressentimentnikovo ocenjevanje stvari in ljudi, sveta in življenja je za prizadetega motivca kakor ura, ki „ne gre prav“. A tudi ob

taki uri se lahko orijentiraš glede časa, če veš, v čem se razlikuje od normalne ure. Sicer pa se nujnost takega korektiva prej ali slej prav znatno zmanjša. V cvetani nove Vesni zadehti „roža mogota“ ter dvigne čarobno čašico v skrivnostni in zdravilni napoj — opelinjenim dušam. Ime ji je Svoboda.

Ljubezen in sovraštvo.

Sovraštvo, premešno sovraštvo je ime bolezni, ki je Evropa naših dni vzela na smrtno posteljo. Zavijal in nevoščljivost, dvoje silno strupenih zeli z gredice sovraštva, razjedata bolnika v groznu drob in — dušo. In kakor v raznih vsem dobrih genijem človeštva je do nedavna stala ob pojemajočem življenju namesto zdravnika s preizkušnim receptom — nevaren mazač: nasilje. To je slepota, kakor slepota ni videla, kaj je prava zdravila.

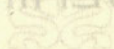
USMILJENIH SRC! ljudje živijo. Od česa nekaj? Čudež od ljubezni! Od tega čudotvornega drevesa, ki se ne njema blesti prelepi cvet, odpuščanja in ki po njegovih vejah zori zdravilo najhujšim ranam — usmiljenja.

Resnica, brezpogojne, slaba so čase, ki si človeštvo iz njih raje kupo življenja. A „najskrajnostnejša med vsemi je — ljubezen“ (O. Zupanič). Ljubezen in njegov antipod sovraštvo, to sta nebo in peklo posameznika pa človeške družbe, Ctomir in Bogomila.

A kaj neki je idejni vohok temu toli proslavljanemu — in toli skrunjenemu pojavu —, ki mu je pač najvišjo pesem zapel apostol na zodi v 13. poglavju prvega lista Korinčanom?

taki uri se lahko orijentiraš glede časa, če veš,
v čem se razlikuje od normalne ure. Sicer pa
se nujnosti takega korektiva prej ali slej prav
znatno zmanjša. V cvetani nove Vesni tadehti
„roža mogota“ ter dvigne čarobno čašico v
skrivnostni in zdravilni napoj — opelinjenim
dušam. Ime ji je Svoboda.

USMILJENIH SRCI!

Ljubezen in sovraštvo.

Sovraštvo, brezmejno sovraštvo je ime bolezni, ki je Evropo naših dni vrgla na smrtno postelj. Zavist in nevoščljivost, dvoje silno strupenih zeli z gredice sovraštva, razjedata bolniku v groznici drob in — dušo. In kakor v zasmeh vsem dobrim genijem človeštva je do nedavna stal ob pojemajočem življenju namesto zdravnika s preizkušenim receptom — nevaren mazač: nasilje. To je slepota, kakor da Tolstoj ni napisal svoje človeško preproste in nebeško lepe povesti „Od česa ljudje živijo.“ Od česa neki? Čujte: od ljubezni! Od tega čudotvornega drevesa, ki se na njem blesti prelepi cvet odpuščanja in ki po njegovih vejah zori zdravilo najhujšim ranam — usmiljenje.

Resnica, hrepenenje, slà . . . so čaše, ki si človeštvo iz njih pije kupo življenja. A „najskrivnostnejša med vsemi je — ljubezen“. (O. Župančič). Ljubezen in njegov antipod sovraštvo, to sta nebo in pekel posameznika pa človeške družbe, Črtomir in Bogomila.

A kaj neki je idejni votek temu toli proslavljanemu — in toli skrunjenemu pojavu —, ki mu je pač najvišjo pesem zapel apostol narodov v 13. poglavju prvega lista Korinčanom?

Napak je mnenje, ki ga pogosto srečavamo širom leposlovne knjige v vezani in nevezani besedi, da bi ljubezen bila — čustvo. Prav gotovo ljubezen ni čustvo, ako se pod to besedo umeva tisto docela pasivno stanje, ki ga psihologija nazivlje čustvo ugodja. Glavna črta v pojavu ljubezni je marveč aktivizem, neka tajna življenje oplojavajoča in bogateča moč; dejstvovanje in ne kvijetizem je bistven znak tudi za sovraštvo, ta življenje dušeči in moreči utrip človeškega duha. — Gorivo, ki se ob njem vselej in povsod hrani „plamen“ ljubezni so marveč te ali one — vrednote. Žive in nežive stvari: človek, priroda, umetnost, Bog, domovina, šport . . . vse to je lahko predmet naše ljubezni in našega sovraštva, v kolikor vsebuje eno ali več pozitivnih, oziroma negativnih vrednot.

Da se naučiš ljubiti, se moraš naučiti — gledati, tako pravi Maeterlinck, kajpada gledati z notranjim očesom, ki odpira vrata do neskončnosti. Koliko je bratov, ki bi lahko rekli z Maeterlinckovim prijateljem: „Dvajset let sem živel svoji sestri ob strani, videl pa sem jo še le takrat, ko je umrla naša mati!“¹²⁵

Tukaj bodi govora samo o ljubezni in sovraštvu do človeka, o tem najvažnejšem gibalbu pri oblikovanju življenja in kulture!

Lep ali zdrav, učen, značajan, blag, svet . . . posameznik, to je sredotočje ljubezni do človeka. Ta reč pa se nima tako, da bi morda vzljubil

to in to osebo, ker je taka in taka, ampak v tistem deju svojega duha, ki mu pravimo ljubezen, še le izveš, da je oseba, ki jo ljubiš, lepa ali plemenitega srca, skromna, polna božjega duha . . . Izhodišče ljubezni namreč ni izkustvo, kakor se to trdi o intelektualnem spoznavanju. „Ljubiš in sovražiš lahko nekaj, česar nisi nikoli ‚doznan‘ v pomenu čutnega in vsega ‚izkustva‘, ki sta mu pogoj ta ali ona realnost in pa te ali one vrste dražljaj; ljubezen in sovrašтво marveč soodločujeta, kaj da doznamo na ta način.“¹²⁶ Na veličastnem zgledu, ob ljubezni do Boga, se nam to ponazoruje s Pascalovim globokoumnim vzklikom: „Ne bi te iskal, da te nisem že našel!“ O ljubezni veljajo doslovno besede:

Bitja našega vsa cena
v tebi se spočenja, menja.

(O. Župančič).

Ljubezen pa ni dloznavanje vrednot (zdravja, lepote, plemenitosti, svetosti . . .), ampak svojevrsten odnošaj do bitja, ki vsebuje eno ali več takih vrednot. Kdor ljubi prijatelja, dekle, očeta ali mater, Boga, svojega dobrotnika . . ., ta ne ljubi tega, kar se imenuje lepo, čilo, brhko, značajno, popolno, dobro . . ., temu je marveč na svoj način dano bitje, ki kot nositelj teh vrednot stoji visoko nad drugimi bitji.

Bistvo ljubezni je njena rast, njeno nadce-njevanje, ki se javlja kot težnja do višje vrednote.

To je neke vrste kretanja duha v smeri od nižje do višje in tudi najvišje vrednote, podobna raketi, ki se vname, dviga kvišku in najlepše zažari na svojem zenitu. To je točno opazil že Platon, trdeč, da je ljubezen premikanje od nebivajočega do bivajočega. Vsa nje tajna je v tem, da odpira oči duha za vedno višje vrednote. Nastajajoča ljubezen, ki se običajno vname ob tej ali oni bolj mimogrede opaženi vrednoti, je kakor bi se nekaj vstavilo pred osebo, ki jo vzljubljaš, ter venomer prigovarjalo, dokler ti kakor na dlani ne pokaže, kaj da vsebuje višjih vrednot, nego pa druge osebe.

Kakor mi je razum v stanu pojasniti, v kakšnih odnošajih je ta ali ta pojav iz gmotnega sveta s tem ali drugim pojavom odtod, tako mi je ljubezen s svojim jezikom v stanu povedati, da je v ljubljenu človeku vtelešena ena ali več višjih, oziroma najvišjih vrednot. A sovraštvo teče beseda v nasprotno, v nič devajočo smer. Zato pa je tisto vprašanje, ki ga tupatam stavijo „slepi modrijani“, češ, zakaj ali iz kakih razlogov pač kdo ljubi tega ali onega človeka, abotno vprašanje, pravi enfant terrible, ki ga je rodilo intelektualistno, preintelektualistno in zato tukaj neumestno pojmovanje, ki bi hotelo vse na intelektualni način „razumeti“. Zanj je docela transcendentno spoznanje, da je v tem oziru — „ljubezen tiranija“ s svojo zakonitostjo in samosvojim načinom uvidevanja. Saj

se pač ljubezen in sovraštvo ne ravnata po tem, v koliko obrajšaš to ali ono vrednoto, marveč cena posameznih vrednot po tem, ali jih nosi človek, ki ga ljubiš, oziroma sovražiš.* Kakor bi taki „razlogi“, ki jih posameznik vsikdar še le naknadno navaja za dani akt ljubezni ali sovraštva, res bili razlogi. „Pisma osebe, ki jo ljubiš, ti ni mogoče brati po ‚zahtevkih‘ bodisi slovnice ali estetike ali sloga; in kakor ‚odpad‘ ti je v duši, če ravnaš tako. Sleherna lastnost, dejanje in nehanje ljubljene osebe dobi svojo popolno vrednost še le od osebe, ki jo nosi ali proizvede.“¹²⁷

Zato pa ljubezen vsakokrat vnaprej očrta neke vrste namišljeno, idealno sliko osebe, ki stoji pred teboj, in pa njene cene¹²⁸. Ta slika je kajpada le tedaj upravičena, ako temelji na vrednotah, ki jih v istini doznavaš; ako pa je le neosnovan, presubjektiven plod duha, ki precenjuje, povišuje, idealizira svoj predmet, tedaj „ljubezen“ rada doživi tako razočaranje, kakor ga pretresljivo predočuje Prešernova „Izgubljena vera“, ki „en sam pogled jo vzel je preč“. Zadnja kitica te iz živega živ-

* Veličastna ilustracija te aksiomatike je „Solnčna pesem“ sv. Frančiška, ki so mu solnce, luna, zvezde, zemlja, ogenj, veter, zrak, ptice, voda, cvetlice . . . kratkomalo vse „creature“ po njegovi ljubezni do Boga — bratje in sestrice. „Zato je vse ljubil, ker je ljubil Boga“. (Aleš Ušeničnik, Knjiga o življenju. 1916, str. 142).

ljenja spočete umetnine je cela psihologija „ljubezni“, ki ni — ljubezen:

Srcé je moje biló oltár,
pred bogstvo ti, zdaj — lepa stvar.

Ljubezen in sovraštvo sta po svojem bistvu stvarjajoči pa uničujoči princip življenja, živa pa mrtva voda človeštva. Ker je kretnja ljubezni vselej usmerjena proti višjim vrednotam, dočim se sovraštvo pomika v nasprotni smeri, se nam v aktih ljubezni odkrivajo vedno višje, nove vrednote. A vrednote so pragibalo našega hotenja, dejanja in nehanja — to se pravi: življenja. Ta spoznatek je pač dovolj argumenta za presojo strašnega klica „Vzgajajmo k sovraštvu!“* Vsako bitje stremlji po tem, kar ljubi, in se upira temu, kar črti, to je velepomemben in evidenten aksijom za dejanje in nehanje kulturnega politika!

Troje oblik.

Ljubezen in sovraštvo do tega ali onega človeka, tudi do samega sebe, lahko očituje sledečih troje med seboj neodvisnih oblik, ki odgovarjajo trem stopnjam, raz ktere se javlja bivanje posameznika: telo, duševnost, oseba. Ako ljubiš telo, je to vitalna ali „strastna“

* Kot vredni bratec po duhu se mu pridružuje poziv: „Več zaušnic, manj poljubov!“ (Macchiavelli).

ljubezen (do življenja);* ako ljubiš tuji ali svoj jaz, je to duševna ljubezen; ako pa ljubiš „osebo“, ki je enota vseh (telesnih, duševnih in duhovnih) dejstev tega ali onega človeka, je to duhovna ljubezen.

1. Vitalna ali „strastna“ ljubezen. Ob vitalni ljubezni se ti odpira oko duha za spoznatek, da gre na poprišču življenja, kjer vse življenske sile težijo za tem ciljem, da raste in se ohrani vrsta (ne posameznik!), tej ali oni izmed kvalitiet življenja cena nad druge biologične vrednote. Kdor je vzljubil vnanjost živega bitja, bodisi človeka ali živali, ta v aktu svoje ljubezni spozna, da ima pred seboj plemenito (= kar zasluži biti plemenu za vzorec), žlahtno, izredno življenje, ki mu gre mesto pred poprečnim, vsakdanjim, običajnim, in kaj še le pred malovrednim, bornim, slabotnim življenjem.

Beseda „ljubezen“ sama, brez pridevka, znači spolno ljubezen (ne poltenost!) med moškim in žensko, to je vitalno ljubezen do živega bitja drugega spola, ki ni istovetna s

* Od nje se mora razločevati to, čemur pravimo čutna ali „poltena“ (kar ni isto kot „spolna“) ljubezen in kar sploh nima pravice do imena ljubezen. „Čisto ‚čutni‘ odnošaj do tega ali onega človeka je ob enem popolnoma mrzel odnošaj, povsem brez ljubezni. V takem odnošaju staviš drugega človeka nujno le v službo svojih poltenih občutkov in ‚kvečjemu‘ svojega užitka.“ (Schele r, Von Liebe und Haß, str. 71).

spolnim gonom. Spolna ljubezen daje prvovrstnemu in krepkemu življenju prednost pred bornim in medlim.

Ta funkcija spolne ljubezni je tolikega pomena za izboljšanje plemena, da je ne nadomesti nobena naprava, četudi bi se še bolj sklicevala na ugotovitve znanstva in izkustva, nego to delata sodobna „plemenska etika“ in „plemenska politika“. „Sleherno prizadevanje in sleherna naprava, ki ji je cilj, da se pleme požlahтни, se mora oprijeti spolne ljubezni z njeno odbirajočo silo, ki je že prvotno v človeku in v vsakem živem bitju dvospolne vrste, ter mora računati z nje ‚nenadomestnim‘ bitkom.“ Edino prava „plemenska politika“ je namreč v tem, da vzgoja pristnost prvotnih utripov spolne ljubezni kar najbolj občuvaj pred raznimi zablodami, kakor so: enostranski ozir na doto, spolna slà in kar je podobnega. „Kar pelje do pravega izboljšanja plemena, to ni ‚izkustvo‘ in pa na njem temelječi znanstveni prevdarek, temveč v nekem smislu prav narobe: treba je zopet priboriti veljavo instinktivnim utripom spolne ljubezni, ki sta jo zasula in prekrila ‚izkustvo‘ in pa zgolj intelektualni prevdarek.“ (Scheler).¹²⁹

2. Duševna ljubezen je nadcenjevanje na področju kulturnih vrednot spoznavanja in umetnosti, ki jih jemljemo v misel, ako pravimo, da je kdo: učen, bistroumen, izobražen, razsoden, poznavalec in prijatelj umetnosti . . . Govoreč o

prijateljski ali pa zakonski ljubezni, o ljubezni do staršev, bratov in sester, pač vsikdar mislimo v prvi vrsti na duševno ljubezen do tujega jaza. Nje neodvisnost od telesne vnanjosti je prelepo naglašena v Bogomilinih besedah:

Ljubezni prave ne pozná, kdor meni,
da vgasniti jo more sreče jeza;
gorela v čistem, v večnem bo plameni
zdaj in ko mi odpade trupla peza.

(F. Prešeren).

Ta oblika ljubezni ti širom odpre oko duha za vse to, kar ima tuji jaz samosvojega in kar se po svojem bistvu umika razumu pa besedi (individuum ineffabile). Ta in ta tuji jaz, ki se ti v utripu tvoje ljubezni don čisto in popolnoma razodene, je za koga „drugega“ le ta ali ona „socijalna oseba“: recimo tvoj „brat“, ki je njegov „sosed“, domači „župan“, „trgovec“ itd. „V tem slučaju tisti, ki ljubi, vidi več tega, kar je, nego pa drugi; on in ne „drugi“ vidi nekaj objektivnega in istinitega.“ (Scheler.)¹³⁰

Iz teh uvidevkov pa sledi pomenljiv zaključek: da jedro monogamskega zakona tvori duševna ljubezen do tujega jaza in ne (spolna) ljubezen do njegovih telesno-vitalnih kakovosti. Najlepši dokaz za to trditev je Turek s svojim mnogoženstvom in pa naziranjem, da — žena nima duše. Zato pa tudi ni res, da bi

zakon bil le „naprava za razploditev“, kakor to uči naturalizem.* Kulturni razvoj človeštva izpričuje v zanimivih pojavih, da si to uvidevanje le polagoma krči pot. Koliko staršev n. pr. še danes zahteva prvo besedo pri ženitvi in možitvi mladega zaroda kljub staremu izreku, da „se zakoni sklepajo v nebesih“, kar bi se reklo, da je in bodi glavno — „bo li srce ob srcu srečno“.¹⁸¹

3. Duhovna ljubezen. Bolj redko sejana duhovna ljubezen, ki je najvišja oblika ljubezni, biva s svojimi darovi v tem ali onem bitju, ki mu pritiče pridevek „svet“. Zapoved ljubezni do bližnjega pa propoved na hribu pač zastopata to najvišjo obliko ljubezni. „Ako si skušam predočiti to obliko ljubezni, so mi v mislih najplemenitejši in najsvetejši izmed ljudi, o katerih nam poroča zgodovina“. Vsi tisti n. pr., veliki in največji (Kristus, Buddha, sv. Frančišek...), ki občudujejo zemske stvari in — se jim odpo vedo, ker to in ono še bolj ljubijo, nego pa recimo življenje, bogastvo, slavno ime... Tako je Frančišku Asiškemu uboštvo „cvetoča ljubica in nevesta“ zato, ker manj ovira utrip svete ljubezni, ki ga je ta svetnik toli krepko čutil prodirati iz svojega osredja, nego pa bogastvo, ki nam duha obrača na gmotne reči.¹⁸²

* Podobno poroča Tacit o germanskih ženah, da ne ljubijo tega in tega individualnega moža, temveč — „očeta otrok“.

Trovrstno obliko ljubezni izpričuje pred vsem velikokrat doživljeno dejstvo, da je kdo „strastno zaverovan“ v telesne vrline tega ali onega človeka in obenem sovraži njegovo duševno manjvrednost, ali pa narobe, da globoko ljubiš duševne lastnosti človeka, ki s svojo vnanjostjo naravnost odbija. Dá pa se tudi istočasno kar najbolj sovražiti eno in drugo, a vendar ljubiti to, kar je „božjega“ v tem človeku. „Sovrašтво, ki se razteza tudi na to, najvišjo stopnjo bitka, je ‚hudičevo‘; sovrašтво, ki zadeva duševni bitek, ‚zlobno‘, a telesno sovrašтво ‚malovredno.“ (Scheler).¹⁸³

Ve, tajne življenja — „najskrivnostnejša med vsemi je ljubezen!“

Sočutje.

Iz praskrivnosti tega, kar imenujemo ljubezen, si pije sokov svojega bitja in žitja oni pojav našega duha, ki v danem položaju stori, da postane — človek človeku Bog. V ljubezni ima svojo koreniko — sočutje, ta lovorjev venec na glavi gospodarju vsega stvarstva. Njegov čar je tem sijajnejši, čim bolj nas od dne do dne rastoča zamotanost socijalnih odnošajev uči, da posameznik v vrtnu modernega življenja edinole s svojimi močmi več ne uspeje. Kadar ti nekaj tajinstvenega kreta dušo — in roko — v tej smeri, da se z veselim raduješ in s trpečim sam trpiš ter, o tajna vse sladkosti — odpuščaš: takrat si „tempelj božjega duha“. Saj „človek ni nikdar tako lep, kakor če prosi odpuščanja ali pa če sam odpušča“. (Jean Paul). To poslovanje človeškega duha je kakor jeklen ščit življenja, ki si ob njem svoj strupeni zob skrha sleherne vrste surovost, okrutnost, zloba, nevoščljivost, ljubosumnost, škodoželjnost . . .

Kajpada vse, kar se izdaje za sočutje, ni sočutje in v naši dobi nadomestkov bi te zlasti farizejsko oblačilo te ali one recimo „simpatije“ utegnilo prav lahko ukaniti za pristno soveselje in sotrpjenje. Kaj je torej jedro sočutja?

Pristen, to je nepatvorjen doživljaj sočutja ima to lice, da se sočustvujoč vdeležuješ tujega čustva, veselja ali boli tega ali onega človeka, da ti, kakor pravimo, njegova stvar gre k srcu. Celotni doživljaj sočutja potemtakem jasno kaže dvoje komponent: da veš, kaj čuti tuji jaz (veselje, radost, bol, trpljenje, žalost...), in pa to, kar čutiš ti ob tujem čustvu, ko si recimo veselega človeka vesel ali ko ti je hudo ob tuji bolesti. Dočim je torej ljubezen samorastel pojav na njivi tvoje duševnosti, nosi sočutje na sebi znak reaktivnosti: tvoje sočutenje je taka in taka reakcija tvojega jaza, ko si, čuteč ali doživljajoč za njim, doznal in doumel, kaj temu ali onemu dviga srce, stiska dušo. Preiskusni kamen za pristnost ali nepristnost sočutja je v odgovoru na vprašanje, ti je li v takem odnošaju dan tuji jaz in njegovo čustvo ali pa ne. „Pristno sočutje se javlja prav v tem, da narav in bitje tujega človeka in njegovo individualnost privzema v predmet sotrpjenja in soveselja. Kje neki najdeš globlje soveselje, nego veselje ob tem, da je ta ali oni tako dovršen, vrl, čist, kakor je? In kje globlje sotrpjenje, nego je ono, da mora tako trpeti kot trpi, ker je tak in tak človek?“¹³⁴

Spoznatnost tujega čustva je zato obenem meja za možnost sočutja. Občna psihologija namreč uči, da se ti je tem težje dokopati do

tujega čustva, v čimbolj vnanji (periferni) plasti našega telesno-duševnega bitka mu je mesto. Izobražencu pride n. pr. težko do zavesti vsa kakovost radosti, ki jo preprost človek čuti ob hrupni godbi: zato pa se ti tudi ni lahko radovati te vrste razveseljevanja. Lažje nego čutna čustva si je osvojiti to ali ono vitalno čustvo tujega človeka in tudi živali, ono čustvo torej, ki je nekak barometer padajočega ali dvigajočega se življenja. Za to plast čustev je pri normalnem človeku sočutje že čisto normalen pojav. „Smrtni strah ptiča, njegova svežost ali medlost itd., vse to nam je nekaj ‚umljivega‘ ter vzbuja naše sočutje, dočim ti je kakovost njegovih čutnih čustev popolnoma nedostopna. In prav isti človek, čigar užitek čutne vrste izobraženec ne more „umeti“ in ne „soočutiti“, širom odpira vrata svojih vitalnih čustev našemu umevanju ter vzbuja naše globoko sočutje“. Najbolj dostopna in najlažje sočutljiva pa ti je najnotrajnejša (najcentralnejša) plast tujih čustev — duhovno čustvo. „Žalost Jezusovo v Getzemani lahko umeje in ob njej tuguje vsak posameznik katerekoli dobe, kakegakoli ljudstva ali celo plemena; in za sleherno srce, ki se vanjo poglobi, ta žalost ni morda povod, da se ob njej spomniš svojih malih ali velikih boli, ampak nekaj večjega in novega, česar poprej nisi poznal.¹³⁵ Le navidezno pa je sočutje tedaj, ako n. pr. umeješ tujo bol in ti gre — ne „k srcu“,

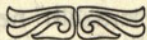
temveč „na živce“: takrat v istini ne sočutiš s tujo, marveč s svojo, od one povzročeno bolje. To je tako, če recimo ta ali oni obdaruje berača, „samo da odide“.

In še ena vrsta zgolj navideznega sočutja bodi omenjena! Kdor n. pr. „souživa“ veselje pohvaljenega otroka, ta ne čuti v svoji duši tiste razigrane radosti, ki jo otroku bere z obraza. Njegovo soveselje je marveč le svojevrsten čustven odziv svojega jaza ob otrokovi radosti. Lahko pa se primeri, da se sam nalezesh tujega čustva, pozitivnega ali negativnega, to je da jok, smeh, gesta . . . kot telesni izraz tujih čustev povzroči v tebi prav isto radost, bol, žalost . . . kot stopa v teh izrazilih na dan, ne da se iz svojega odzoveš tujemu čustvu, — kar je glavni znak pristnega sočutja. Solze ob grobu ali v gledališču niso vsikdar solze sočutja. In „zgodí se v gledališču, zgodí se na cesti, da se spogledajo ter se smehljaje pozdravijo tujci ob eni sami besedi, ki je ljuba vsem, ob enem samem veselem solnčnem žarku, ki je nepričakovano zablislil izza oblakov. Pozdravili so se in koj so si tujci, ne poznajo se, ne mislijo več drug na drugega; svetla špranja je ugasnila, tiho so se zaprle duri“. (Iv. Cankar: Pobratimi).

Najvišji lik sočutja, ki si ž njim človek obenem poje svoj Magnificat, pa je — usmi-ljenje. To je sotrp-ljenje, povečano sotrp-ljenje „z viška povečane moči in dostojanstva“. A na-

sprotje mu je hladni, odbijajoči in dejanju tuji „obžalujem“. Ta nikalnica je ena izmed neslanih floskul, kar jih je zaplodila moderna konvencionalnost.

Naj bi tudi usmiljenja bogato bilo naše novo življenje!

„Dvignite glave!“

Ali ste živel, ali ne živel?
(Iv. Cankar).

Sočna breskev življenja vsebuje za modernega izobraženca in še bolj menda za „izobraženca“ grenko, pregrenko jedro: smrt. Smrt, to se pravi: strah pred smrtjo ga je že silovito osleparil za zaklade — življenja. Najogavnejši izraz te strahopetne ideologije je pač dejstvo, da življenje bolj in bolj nehava biti stvar doživljanja ter v vse večji meri postaje predmet — trgovske špekulacije. Zavarovalni vzorec v vseh mogočih oblikah, to je triumph razuma in — bankerot duha!

Strah za življenje je nekaj povsem naravnega, živemu bitju za varstvo danega, da bi življenje ne prišlo brez potrebe v nevarnost. Abnormalnost se začinja tam, ko se človek vznemiri in trajno vznemirja ob veljavnosti prirodnega zakona, da — kar se rodi, vse smrti zori. Maeterlinck ni kdovekaj zgrešil cilja rekoč, da — „v našem življenju in našem svetu šteje samo en dogodek, naša smrt“.¹³⁶

Strah pred smrtjo najdemo menda v vseh časih in pri vseh narodih. In zgodovina filozofije

uči, da je vse človeško modrovanje v svojem jedru pravzaprav le nekak „koren lečen“ zoper neljubo misel o minulosti našega bivanja na zemlji.* Ali doba naših dni spada brez dvoma med tiste, ki v tem oziru nosijo na čelu pristen znak dekadence, Se še dobijo, ki, vršeč dolžnosti svojega stanu ter se v duhu in resnici veseleč življenja, mirno čakajo, da „pride“ smrt po njih. Toda večina jih ob sami besedi, ob domisleku, pogledu in vsem, kar je v zvezi s smrtjo**, četudi si te slabosti morda ne priznajo, vztrepetava notri do temeljev svojega bitka in žitka. In to je dekadenca, propadanje življenja.

Ako zdravilo odstrani vzrok bolezni, se zdravje bolniku vrne. Glavni vzrok bolnemu življenju sodobnega inteligenta je evangelij o tisti civilizaciji, ki se opira edinole na razum in ki nam za polnovredno življenje ponuja le plehki surogat nekakega vegetiranja v zgolj perifernih plasteh našega bitja, kjer še kraljujejo: „sreča“ in „bada“, „prijetno“ in „neprijetno“, „sla“ in „bolečina“ pa podobni bogovi.

Jaz bi tukaj zapisal zdravilo po Daudetovem receptu: Memento vivere! Imej v mislih živ-

* Montaigne pravi: „Toute la sagesse et discours du monde se resoult enfin à ce point, de nous apprendre à ne craindre point à mourir“. (Essais I., 19).

** Morda ima Bacon še danes prav s svojim izrekom, da — pompa mortis magis terret, quam mors ipsa (pogreb da bolj straši, nego pa smrt sama).

ljenje, pravo življenje in mu zaupaj! A. Rodin ima prav: „V naši dobi ubijamo v svojih srcih lepoto življenja. Življenje je žalostno, človek je grd — tako slišiš dan na dan. To so ideje bolnih ljudi. Za me ni več te filozofije trpljenja“.

Novo naziranje o svetu in življenju, ki se poraja in ki sem ga že v misel vzel,* bogato vsebuje zdravilnih snovi. Čujmo, kaj vse si od tega naziranja obeta navdušen glasnik nepatvorjenega življenja, kakor ga je začel z velikih vidikov poveličevati Bergson:

„Eno pa vemo: to bo tako, kot bi prvi korak v cvetoč vrt storil človek, ki je leta in leta ždel v temni ječi. Ta ječa so obdajajoči nas ljudje s svojo civilizacijo, omejeni od razuma, ki se obrača le do tega, kar se da mehanizirati. In oni vrt bo — pisani svet božji, ki se nam, čeprav šele v daljavi, začenja odpirati ter nas glasno pozdravlja. In tisti jetnik je — evropski človek od danes in včeraj, ki hodi okrog vzdihajoč in stokajoč pod bremenom svojih mehanizmov in ki je, imajoč le zemljo v pogledu in težo v udih, pozabil svojega Boga in svoj svet“.¹³⁷

Tako se glasi veličastni himnus, zapet Dionizu in Hijacinti, ubran na akord, da — „je treba dodobrega spoznati vso prečudežno lepoto tega življenja“. (Iv. Cankar).

Gl. poglavje: „Mi nočemo umreti — mi hočemo živeti!“

Tako „prebujenje“ k novemu življenju odpira pot do neskončnosti in do vekomaj. Tudi naš vedec in videdc mu ves vzhičen poje čast in slavo:

Tvoje življenje bilo je pozabljeno,
neizrabljeno
ginilo v glóbel kot voda na Krasi —
zažuborelo bo, v solncu blestelo,
sebe in brod bo veselo zibalo,
bodro do morja potí bo iskalo:
tam — kot borila bi se za obzorje
širom brez konca razlita
nebes in morje —
večnosti dve, ki nasprot si strmita . . .

(O. Župančič).

Zagovor.

Ljubi čitatelj! Utegneš v me naperiti očitek, da nisem razgrnil točnega programa za novo življenje. Imaš prav! Res nisem podal takega programa, lepo opredeljenega in razločno začrtanega od tujih področij. Ali ost tvojega očitka bi tukaj zgrešila svoj cilj, to bodi posebe naglašeno. Takega programa namreč niti nisem nameraval podajati, ker mi ni bilo do tega, da vsiljujem — duševne berglje. Pred duhom mi je marveč lebdelo nekaj idej, smernic z vzgojnega področja: starih, prastarih, novih in večno novih. Te sem tukaj razgrnil — praktičnemu življenju v orijentacijo in za vresničevanje po zajednicah kakor so: rodbina, šola, cerkev, poklic, narod, država . . .

Morda porečeš, da so ideje zares „zvezde na nebu človečnosti“, toda po načinu zvezd — večno nedosegljive. In tedaj ti odvrnem z velikim bistrovidcem in prvoboriteljem v vzgojeslovnih vrstah, da je vse prazno početje, če „vodilnim članom te ali one zajednice niso pred očmi — večne zvezde vodnice“. (Kerschensteiner). Programi se menjajo, ideje pa ostanejo. Ideje, uzori — „iz luči večne so rojeni“. (S. Gregorčič). Ako jih ta ali ona doba ne vidi, s tem ni rečeno,

da jih ni. To velja tudi za tiste ideje, ki bi naj bile — smernice novega življenja po sodnjem dnevu svetovne vojne.

Sicer pa — „cilje postavljati se pravi verovati“. (Rathenau)! Res je, da sila kola lomi, toda i to je danes živa istina, da — velika vera priključuje kralja Matjaža izpod gore: verovali so naši veliki mrtveci, Prešeren in Jenko, Aškerc in Gregorčič . . . , mleko njihove vere smo pili mi in naši bratje in — živa vera nas je izveličala. Samo ravnotežja ne smeš nikdar izgubiti. Zato pa imej oko uprto v zvezde, a noga ti krepko stoj na zemlji!

* * *

Habent sua fata libelli! Po naše bi se reklo, da je usoda tega, „kar leze ino grede“ izpod tiskovnega stroja, včasi do skrajnosti muhasta. Dne 8. januarja 1919 preteče sto let, kar je umrl naš veliki klicar Valentin Vodnik. Tudi on je očrtal svojemu narodu v velikem, „Napoleonovem“ trenutku — smernice novega življenja. Kaj drugega neki je veličastna budnica k pričetku novega duha in novega naroda — „Ilirija oživiljena“, ki ji je slavna, na lastno jakost oprta preteklost dovolj poroštva za vero v veliko bodočnost! A patrijotov nos je zavohal „veleizdajo“ in — budnica je postala labudnica, v pesnikovem življenju se je zaredila kal smrti.

A jaz — „veleizdajalec“ sem v duhu gledal svoje vislice; ko se je menjala straža pod rešetkami v oknu moje ječe, mi je trdo poveljevanje vsikdar zvenelo, kakor da je Aga, ves v sladostrastju, zarjul: „Penjite ga nebu pod oblake!“ In iz takih doživljajev so v moji srčni krvi vzklike — „Smernice novega življenja“, ki bi hotele biti skromen donesek za vresničenje „veleizdajalskih“ besed, ki so prikipele iz ilirskega, to je jugoslovanskega srca Vodnikovega, da — om.

En zarod poganja, preroben, ves nov!

Jan V. jaz sebi vedel, da je sram v duhu gledal
 svoje vasilice; ko se je ugentala straza pod reser
 kani v oknu moje jece, minjeha povlejanje
 valkdar zvenelo kakor da je Ada ves v slabo-
 strastu tajnu: "Pojite da medu pod oblaki!"
 In iz takih doživljajev so v moji steni kvi vrtila
 — smernica novega življenja, ki bi hotela
 biti skromen dobersek za vrasnjene velex
 dajskih "pored, ki so prikipele iz litkega, to
 je jugoslovanskega srca Vodnikovca, da ni im
 tedin tam: En zarob poganja, a laštev
prejoren, ves novi ota, tidiuzi
 klimez an toz opkark it agon a

Po nase bise reklo, da "kar lez mo grede"
 "do kraja do kraja, v do kraja do kraja"
 "Dne 8. januarja 1918. pretete sto let,
 kar je umrli naš valentin Vodnik.
 Tudi on je četrta doba v velkera,
 "Napoleonovem" trenutku — smernice novega
 življenja. Kaj drugega je velikatna budna
 — doboranega novega duha in novega naroda —
 "Mirja oživlja", ki je slavna, na lastno
 kaj za avtorstvo povod tolikrat, a po tolikrat
 v veliki dohodov. A patrijot je zavohal
 "budna" — in "prijatelj" — in "prijatelj"
 kaj klidra, a avtorstvo je postavil v
 smrti.

Naslovi citiranih del.

¹ Upravičuje ga n. pr. W. Börner s svojim spisom „Erziehung zur Friedensgesinnung“. 1918.

² Debevec, Vzori in boji. 1917. — Glej „Sklep“ in pa začetno besedo „Odkod in kam“. Zlatih besed, na naslov ljudskošolskega učitelja, podaje tudi V. Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. 1913—1916, str. 277.

³ Drtina, Ideali vzgoje. Iz češčine prevedel L. Lončar (v knjižici „Kaj hočemo? Poslanica slovenski mladini.“ 1901), str. 32, 71.

⁴ Arbeiter-Zeitung, 1918, št. 287 — v oceni Börnerjeve „Erziehung zur Friedensgesinnung“.

⁵ Messer, v „poročilu“ o pomenu sodobne psihologije za pedagogiko, medicino, jurisprudenco in narodno gospodarstvo v „Jahrbücher der Philosophie“, II., 1914.

⁶ Eisenhans, Der Krieg als Erzieher. 1914, str. 6.

⁷ Ruttman, Die Hauptergebnisse der modernen Psychologie mit besonderer Berücksichtigung der Individualforschung. 1914, str. VI.

⁸ Rathenau, Von kommenden Dingen. 1918, str. 14.

⁹ Kratek jedrovit pregled kulturnega prizadevanja te vrste izza antike pa do danes daje Drtina s svojimi „Ideali vzgoje“ (gl. op. 3).

¹⁰ Scheler, Zur Idee des Menschen (v svojih „Abhandlungen und Aufsätze“, I., 1915), str. 319.

¹¹ Eucken, Zur Sammlung der Geister. 1914, str. 47.

¹² Förster, Erziehung und Selbsterziehung. Hauptgesichtspunkte für Eltern und Lehrer, Seelsorger und Jugendpfleger. 1917, str. 9.

¹³ Milčinski, Ptički brez gnezda. Povest. 1917, str. 71.

¹⁴ Temelj tem izvajanjem tvori Bergson, Schöpferische Entwicklung (L' évolution creatrice). 1912, in Schelerjeva dela, zlasti sledeči spisi v njegovih „Abhandlungen und Aufsätze“, I. in II., 1915: Zur Idee des Menschen (I.), Versuche einer Philosophie des Lebens (II.), Das Ressentiment im Aufbau der Moralen (I., poglavje „Organ und Werkzeug“).

¹⁵ Bergson, ib. str. 50. — ¹⁶ Isti, str. 155.

¹⁷ Scheler, Ressentiment, str. 270.

¹⁸ Scheler, Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. I. (1913), II. (1916). — I., 126. —

¹⁹ Isti. I., 125. — ²⁰ Isti. I., 126. — ²¹ Isti. II., 238.

²² Isti. II., 239.

²³ Brazda je tukaj jedva zarezana. Gl. Löwenstein, über den Akt des Könnens und seine Bedeutung für Praktik, Didaktik und Pädagogik (v „Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik“, XII., št. 7/8).

²⁴ Scheler, Ethik (gl. op. 18). — II., 240.

²⁵ Taylor, Die Grundsätze wissenschaftlicher Betriebsführung (The Principles of Scientific Management). 1913.

²⁶ Glej n. pr. Piorkowski, Beiträge zur psychologischen Methodologie der wirtschaftlichen Berufseignung (1915), — ki mu tukaj pretežno sledim.

²⁷ Ruttman, Die Hauptergebnisse der modernen Psychologie. — ²⁸ Isti, str. 1—3.

²⁹ Münsterberg, Grundzüge der Psychotechnik. 1914. — ³⁰ Isti, str. 429, 437.

³¹ Piorkowski, Wirtschaftliche Berufseignung, str. 6. — ³² Isti, str. 71. — ³³ Isti, str. 31.

³⁴ Anschütz, Die Intelligenz. Eine Einführung in die Haupttatsachen, die Probleme und die Methoden zu einer Analyse der Denktätigkeit. 1913.

³⁵ W. Stern, Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Grundlagen. 1911, str. 8.

³⁶ Münsterberg, Psychotechnik, str. 103.

³⁷) O načelih preizkuševanja z metodo testov glej n. pr: Anschütz, Die Intelligenz, str. 309—370; Meumann, Abriß der experimentellen Pädagogik. 1914, str. 223—238; Stern, Die differentielle Psychologie, poglavje: Das Prüfungs-Experiment.

³⁸ Hartnacke, Das Problem der Auslese der Tüchtigen. Einige Gedanken und Vorschläge zur Organisation des Schulwesens nach dem Kriege. 1916.

³⁹ Kerscheneiner, Freie Bahn für den Tüchtigen. 1918, str. 7.

⁴⁰ Glej Fr. Ušeničnik, Vzgojeslovna načela. 1918, poglavje: Koedukacija, str. 55.

⁴¹ Bežek, Vzgojeslovje, str. 278.

⁴² Bergson, Schöpferische Entwicklung. 1912, str. 181. Glej tudi Münsterberg, Psychotechnik, str. 34, 36.

⁴³ Messer, Einführung in die Erkenntnistheorie, str. 5.

⁴⁴ Anschütz, Die Intelligenz, str. 130.

⁴⁵ V lepi, branja in vpoštevanja vredni knjižici „Tolstoj kot učitelj“, ki jo je angleški spisal Howard Crosby in poslovenil Lj. Furlani.

⁴⁶ Eisler, der Zweck. Seine Bedeutung für Natur und Geist. 1914, str. 240.

⁴⁷ Glej n. pr. Ruttmannov (članek) „Ueber Begabung, Arbeitsteilung und Berufswahl“ („Theoretische Gedanken zu praktischen Bedürfnissen“) — v „Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik“, 17. let., št. 5/6.

⁴⁸ Masaryk, Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty. 1904. — Poglavje: Razumové vzdělání, str. 94.

⁴⁹ Ljubljanski zvon, 1918, str. 591.

⁵⁰ Glej op. 45.

⁵¹ Kerschensteiner, Freie Bahn für den Tüchtigen. 1918, str. 16. — ⁵² Isti, str. 19.

⁵³ Rathenau, Von kommenden Dingen. 1918, str. 18.

⁵⁴ Glej n. pr. Brunswig, Das Vergleichen und die Relationserkenntnis. 1910.

⁵⁵ Gl. Scheler, Die Ehrfurcht, v svojih „Abhandlungen und Aufsätze“, I., str. 36.

⁵⁶ Scheler, Ressentiment. I., 256.

⁵⁷ Rathenau, Von kommenden Dingen. 1918, str. 35.

⁵⁸ O šolskih sadovih pretiranega intelektualizma gl. lepo poglavje „Šola in dom“ v Bežkovem Vzgojeslovju, str. 276.

⁵⁹ Külpe, Die Philosophie der Gegenwart in Deutschland. 1914, str. 4.

⁶⁰ Schultz, Die Philosophie des Organischen (v „Jahrbücher der Philosophie“, I.), str. 188.

⁶¹ Rathenau, Zur Mechanik des Geistes. 1917.

⁶² Isti, str. 77.

⁶³ Rathenau, Von kommenden Dingen. 1918.

⁶⁴ O tem ustroju gl. n. pr. Ozvald, Psihologija, risbe št. 13 in 15 (v Prilogi) in pa odgovarjajoče besedilo str. 18.

⁶⁵ Scheler, Versuche einer Philosophie des Lebens, str. 208.

⁶⁶ Schrecker, Henri Bergsons Philosophie der Persönlichkeit. 1912, str. 12.

⁶⁷ Mehlis, Geschichtsphilosophie (v „Jahrbücher der Philosophie“, I.), str. 274.

⁶⁸ Maeterlinck, O globokem življenju. Iz franc. ponemčil F. Oppeln-Bronikowski, v izbranem zvezku z naslovom „Von der inneren Schönheit“, str. 170.

⁶⁹ Wilde, De profundis. Iz angl. ponemčil M. Meyerfeld. 1917, str. 41.

⁷⁰ Ks. Meško, Njiva. V založbi „Feldbücherei der k. u. k. 10. Armee“ v Beljaku, zv. 24.

⁷¹ Scheler, Zur Phänomenologie und Theorie der Sympathiegefühle und von Liebe und Haß. Mit einem Anhang über den Grund zur Annahme der Existenz des fremden Ich. 1913, str. 7.

⁷² Scheler, Ueber den Grund zur Annahme der Existenz eines fremden Ich, str. 134. — ⁷³ Isti, str. 138.

⁷⁴ Isti, str. 132.

⁷⁵ Dom in Svet, 1916, str. 204.

⁷⁶ Ljubljanski zvon, 1918, str. 293.

⁷⁷ Wilde, De profundis, str. 63.

⁷⁸ Scheler, Ueber den Grund zur Annahme der Existenz eines fremden Ich, str. 127. — ⁷⁹ Isti, str. 129.

⁸⁰ Scheler, Von Liebe und Hass, str. 102.

⁸¹ Scheler, Ethik II., 440.

⁸² Wilde, De profundis, str. 51.

⁸³ Münsterberg, Psychotechnik, str. 38.

⁸⁴ Stern, Die differentielle Psychologie, str. 4.

⁸⁵ Gl. Scheler, Versuche einer Philosophie des Lebens, str. 3 in sl. — Liebert, Das Problem der Geltung. 1914, str. 84 in sl. — Mehlis, Geschichtsphilosophie, str. 273 in sl.

⁸⁶ Liebert, Das Problem der Geltung. 1914, str. 86.

⁸⁷ Isti, str. 90.

⁸⁸ Eisler, der Zweck, str. 196.

⁸⁹ Scheler, Versuche einer Philosophie des Lebens, str. 205.

⁹⁰ Stern, Die differentielle Psychologie, str. 4. —

⁹¹ Isti, glej str. 321 in sl., 327 in sl.

⁹² Glej toplo pisano poglavje o razvoju umetnosti v Bežkovem Vzgojeslovju, str. 104.

⁹³ Wilde, De profundis, str. 67.

⁹⁴ Glej Anschütz, Die Intelligenz, str. 118 in sl.

⁹⁵ Scheler, Ueber den Grund zur Annahme der Existenz eines fremden Ich, str. 135.

⁹⁶ Rathenau, Von kommenden Dingen. 1918, str. 20.

⁹⁷ Jan Magiera, Gramatyka języka ojczystego w naszej szkole średniej. (V poročilu c. kr. gimn. v Krakovu, V. okr., za šol. leto 1914—15).

- ⁹⁸ Bežek, Vzgojeslovje, str. 254. — ⁹⁹ Isti, str. 261.
- ¹⁰⁰ Raiz, Gedanken über die Erziehung zur Kunst an unseren Gymnasien. (V letnem poročilu deželne gimnazije v Ptuju, 1907), str. 5. — ¹⁰¹ Isti, str. 13. — ¹⁰² Isti, str. 41.
- ¹⁰³ Lepih navodil, ki jim je vtisnjen timbre tenkočutne duše, daje Bežkovo Vzgojeslovje, str. 267. — Za dramsko umetnost v šoli bi utegnil biti rabljiv kažipot: Budde, Die Weiterführung der Schulreform auf nationaler Grundlage. 1913, str. 84—89.
- ¹⁰⁴ Raiz, Erziehung zur Kunst, str. 9.
- ¹⁰⁵ Paja R. Radosavljevič, Biblijska pedagogija. Monografija iz istorijske nauke o vaspitanju. 1912. (Tiskano v cirilici).
- ¹⁰⁶ Maeterlinck, Vom tiefen Leben, str. 176.
- ¹⁰⁷ Oesterreich, Die religiöse Erfahrung als philosophisches Problem. 1915, str. 6—7.
- ¹⁰⁸ Isti, str. 29—30. — ¹⁰⁹ Isti, str. 11. — ¹¹⁰, ¹¹¹ Isti, str. 19. — ¹¹² Isti, str. 8.
- ¹¹³ A. Ušeničnik, Knjiga o življenju. 1916. Poglavje: Tragika moderne duše.
- ¹¹⁴ Masaryk, Sebevražda, str. 253.
- ¹¹⁵ Seidel, Das Ziel der Erziehung vom Standpunkt der Sozial-Pädagogik. 1915, str. 12.
- ¹¹⁶ Vlad. Solovjev, Ausgewählte Werke, I. Iz ruščine prevedel H. Köhler. 1914, str. 309.
- ¹¹⁷ Scheler, Der Genius des Krieges und der deutsche Krieg. 1915, str. 442.
- ¹¹⁸ Rathenau, Zur Mechanik des Geistes. 1917, str. 316.
- ¹¹⁹ O tem je napisal zanimivo študijo, ki ji tukaj sledim, Scheler: Das Ressentiment im Aufbau der Moralen.
- ¹²⁰ Scheler, Ressentiment, str. 97.
- ¹²¹ Isti, Na raznih mestih. — ¹²² Isti, 57. — ¹²³ Isti, str. 104—107. — ¹²⁴ Isti, str. 107—110.
- ¹²⁵ Maeterlinck, Vom tiefen Leben, str. 175.

- 126 Scheler, Von Liebe und Haß, str. 96.
 127 Isti, 49. — 128 Isti, 53. — 129 Isti, 111. —
 130 Isti, 61. — 131 Isti, 86. — 132 Isti, 71, 84. —
 133 Isti, 72.
 134 Scheler, Sympathiegefühle, str. 16.
 135 Isti, 27.
 136 Maeterlinck, Vom Tode. Iz franc. prevedel
 F. Oppeln-Bronikowski. 1914, str. 1.
 137 Scheler, Versuche einer Philosophie des Le-
 bens, str. 227.

Delavnik in praznik življenja	23
Veruj vase!	27
Ni vsak to vse	33
1. Izobavljaja življenjskih sil	33
2. Mali dobrega sveta	37
3. Ne za žolot, ampak za življenje	47
Biserjan, gibanje	
Razum — „naše dobe veličastni svet“	47
1. V službi življenja	47
2. Pragmatizem	61
3. Mejniki	66
Zemlja	76
„Mi nečemo umreti — za tučeno življenje“	80
Ključ do zaklenjene kraljeve	87
Jaz	95
Ti	104
Zgodovina — učiteljica o življenju	111
Umelnost	114
Kazipet	124
Verstvo	130
Logika sveta	138
Resenblinost	143

VSEBINA.

	Stran
Poslanica	3
Vstajenje	5
Kaj zahteva veliki čas?	14
Pridnih rok!	
Delavnik in praznik življenja	23
Veruj váse!	27
Ni vsak za vse	33
1. Ekonomija življenskih sil	33
2. Mati dobrega sveta	37
3. Ne za šolo, temveč za življenje	47
Bistrih glav!	
Razum — „naše dobe veličastni sin.“	57
1. V službi življenja	57
2. Pragmatizem	61
3. Mejniki	68
Zarnice	76
„Mi nočemo umreti — mi hočemo živeti!“	80
Ključ do „zaklenjene kamrice.“	87
Jaz	95
Ti	101
Zgodovina — učiteljica o življenju	111
Umetnost	118
Kažipot	124
Verstvo	130
Logika srca	138
Ressentiment	145

Usmiljenih src!

Ljubezen in sovraštvo	157
Troje oblik	162
Sočutje	168
—	
„Dvignite glave!“	173
Zagovor	177
Naslovi citiranih del	181

